

Müürileht

Nüüdiskultuuri häälekandja

#165 september 2026

Sünnituskivist sünnitusvannini ● Naiste võitlus oma keha eest ● Fašistlikud žetoonid ● Žüriiliikme kõhutunne ● Retriit Jaani kirikus ● Seebimaitseline tervisenõu ● Reportaaž ERMi hoidlast ● Lisaväärtust annab P. I. Filimonov ● Looduses olemise õpetus ● Tonyga köögis

STF

SÕLTUMATU TANTSU FESTIVAL

8.—17.10.2026

Piletid stl.ee/festival

SSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSSÖLTUMATU
TTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTTANTSU
LLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLLAVA

Hind 5€

Foto: Elgriit Kaleva

Peatoimetaja	Aleksander Tsapov aleksander@muurileht.ee
Tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	Ruth Sisask ruth@muurileht.ee
Kirjandus- ja teadustoimetaja	Maia Tammjärv maia@muurileht.ee
Muusikatoimetaja+	Mark Alexander Ummelas mark@muurileht.ee
Kultuuritoimetaja	Peeter Kormašov peeter@muurileht.ee
Keeletoimetaja	Pille Sepp pille@muurileht.ee
Müügi- ja reklaamijuht	Janet Kljuzin janet@muurileht.ee
Kujundus	Mirjam Reili mirjam@muurileht.ee
Illustraatorid	Andrei Kedrin, Ave Taavet, Jaan Pavliuk, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Liisi Grünberg, Lillian Hlob, Maria Dimancea, Maria Izabella Lehtsaar, Martin Eelma, Nadezda Andrejeva, Stella Salumaa, Vahram Muradyan
Fotograafid	Alana Proosa, Anna-Maria Vaskovskaja, Iris Kivisalu, Johanna Reinvald, Ken Mürk, Marii Kiisk, Renee Altrov, Silje Riin Rand, Tõnu Tunnel
Kirjatööbid	Müürileht Sans (Tüpopanani)
Kolleegium	Brigitta Davidjants, Signe Ivask, Jens Jaanimägi, Karola Karlson, Helgi Saldo, Berk Vaher
Väljaandja	SA Kultuurileht TOETAB KULTUURIMINISTEERIUM
Trükk	PRINTALL ● Tiraaž: 4500

- SAADA MEILE
- Uudiseid ja pressiteateid: uudised@muurileht.ee
 - Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn
 - Müürilehele pakke saatess palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht“.

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nendeen- de veenvad põhjendused: mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutat idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Paljalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetust jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustatsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastöõga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

- TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST
- Tell Müürileht püsilepinguga 2.20 € eest kuus: tellimine.ee@muurileht
 - Reklaami Müürilehes: muurileht.ee@reklaam

INFO TELLIJATELE

Müürilehe levi korraldab Express Post. Kui värske leht õigel ajal kohale ei jõua, siis võta ühendust Express Posti klienditeeninduskeskusega telefonil (+372) 617 7717 või kirjuta aadressil tellimine@expresspost.ee.

Müürilehe tootmisel kulutatakse vähe energiat, kasutatakse minimaalselt saastavaid kemikaale ning arvestatakse maailma metsade keskkonnasõbraliku, sotsiaalselt õiglase ja majanduslikult elujõulise majandamisega.

MÜÜRILEHT SEPTEMBER 2026 #165

DISAIN

5–7 Objektistatud sünnitamisest
– Linda-Maria Varris

ÕIGUSED

8–9 Abordiajaloost
– Teele Merilin Pennie

KIRJANDUS

10–11 Maitse üle vaidlemisest
– Heneliis Notton

SOTSIAALIA

12–13 *Looksmaxxing*’ust ja kasiinodest
– Ruth Sisask

USK

14–16 Intervjuu progressiivsete kristlastega
– Ruth Sisask

TOIT

18–19 Survest olla sale
– Kaisa Kopliste

KULTUUR

20–22 Kultuuriloo säilitamisest ERMis
– Mark Alexander Ummelas

PERSOON

23–27 Intervjuu P. I. Filimonoviga
– Maia Tammjärv

HEDONIST

28–29 Etenduskunstidest looduses
– Henri Hütt

KESKKOND

30 Väikerahvaste identiteedi säilitamisest metsas
– Silvia Lotman

ARVUSTUSED

31 Uue muusika suvi

32–33 Matt Johnsoni „Tony”
– Peeter Kormašov

HUUMOR

34 Lehekülg vihasele kultuuriinimesele
– Andreas Kübar

Juhtkiri

Mis asi on Müürileht?

Foto: Silver Mikser

Müürileht on suvepausilt tagasi ja alustame septembrinumbri uut hooaega, mis kestab kuni järgmise aasta suvevaheajani. Meeldetuletuseks, mis asi on siis see Müürileht, mille hooaja alguse ma siin välja hõikasin?

Müürileht on praegu 11 korda aastas ilmuv trüki- väljaanne ja meediaühbriid, mis otsib vastuseid sellele, mida kujutavad endast kaasaja kultuur ja ühiskond. Kust need tulevad ja kuhu lähevad, kelle ideaale esindavad ja kelle huvid esindamata jätvavad? Ideaalis proovime otsida kultuuri seda uuemat, aga vääridada ka vanemat. Meie ülesanne on pakkuda toimetussilikult sõltumatut vaadet kaasajale, võimendada vaiksemaid hääli ja olla vajaduse korral ebamugavaks teejuhiks.

Müürileht on sisuliselt ajaleheformaadis trükitud ajakiri. Kes soovib kõige täielikumat lugemiskogemust, sellele soovitan alati füüsilist lehte, mis esindab kõige täpsemini toimetuse visiooni teraviklikust tootest – lugejat suunavast lugude teekonnast kuni rätsepatoõna valminud kujunduseni. Paberleht läbis äsja ka tugeva uuenduskuri või korporatiivsemas keeles „rebrändingu” ja töötame sellega veel edasi. Samuti võimaldab trükiversioon lugeda kohe kogu värske Müürilehe sisu. Ostes või, veel parem, tellides Müürilehe püsitemilusega aadressil tellimine.ee@muurileht endale koju, tööle või sõbrale, toetab see otseselt meie tegevust.

Kes soovib, saab loomulikult lugeda kogu sisu ilma maksumüürita meie veebilehelt muurileht.ee, kuid sinna jõuavad lood keskmiselt nädala kuni kolme jooksul alates ilmumise kuupäevast. Veebilehe eeliseks on kahtlemata ligipääsetavus eri seadmetest ja artiklite kuulamise funktsioon, mis, tõsi, on küll veidi robotlikult monotoonne. Lugemisteekonna mõttes on meie veebikodu killustatum kui füüsiline leht. Kuigi kodulehe sisu on vabalt kättesaadav, ei toeta see majanduslikult meie tegevust. Kui tunned, et oled piisavalt püsilugeja ja hindad meie pakutavat, siis on võimalik toetada meid aadressil muurileht.ee/toeta.

Samuti leiad meid endiselt Instagramist ja Facebookist. Nagu ka paberlehe puhul, on sotsiaalmeedia eesmärk, et kõrgetasemeline disainikeel aitaks paremini lugusid jutustada. Kui Instagramis on võimalik tarbida meie sisu kompaktses ampsuformaadis, siis Facebooki kasutame peamiselt teavituskalinal, kui uus lugu välja tuleb. Kui sooviksid olla meie sisuga sünkronis, siis tühista seda *jälgimise*

nuppu meie kanalites. Sellest hooajast on oodata ka rohkem videosisu, mis avab põhjuseid, miks ja kuidas me midagi teeme.

Uudiskirjamaailma austajatele on tuua häid uudiseid: pärast aastast talveund taaskäivitame juba uues kuues Müürilehe uudiskirja. Anname sellest taasaktiveerimisest ning liitumiseks vajalikest samundest oma kanalites märku sügise jooksul.

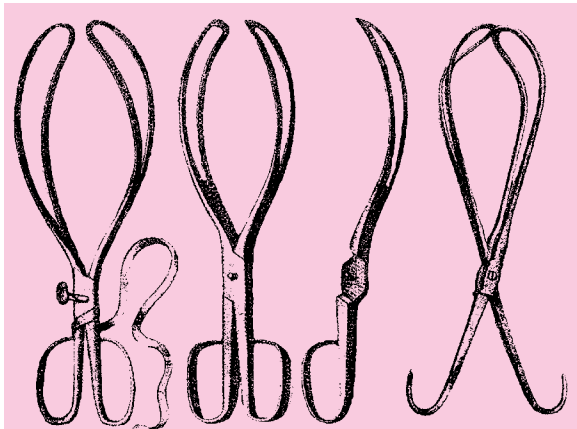
Iga värske väljaandega hakkab edaspidi kaasakäima saade „MüürFM”, mida saab kuulata reaalajas IDA Raadiost, kuid loomulikult jääb ka järelekuulamisvõimalus. Saadet veavad **Mark Alexander Ummelas** ja **Peeter Kormašov**. Pärast saate salvestust hakkavad IDA Bari ruumides toimuma regulaarselt uue lehe hängid koos viktoriiniga. Kuna see kõik on veel *work in progress*, siis püsige lainel ja ulatage käsi, kui käpuli käime.

Selleks et tihendada ühtsustunnet oma lugejate ja kaasautoritega, jätkame ka regulaarsete üleskutsete tegemist. Kui tulemas on teemanumber või otsime konkreetsete lugude jaoks allikaid, siis pasundame sellest. Meil on tavaks teha hooaja jooksul umbes 6–8 teemanumbrit, kus käsitleme põhjalikumalt mingit küsimust või märksõna, selle hooaja esimeseks teemaleheks on oktoobrikuu toidunumber. Kui sul on mõtteid teemal **#toit**, siis anna meile sellest teada 9. septembriks aadressil toimetus@muurileht.ee. Võid ka hiljem kirjutada, äkki saab seemne tulevikus mulda panna. Samal aadressil võid ühendust võtta aastaringelt, kui sul on koostöösoov, välja pakkuda mõni idee, jutustada meile mingi oluline lugu või tahad muud juttu rääkida. Vastame esimesel võimalusel.

Viimaks personaliudised: augustist liitus toimetusega uus tegev- ja sotsiaaliatoimetaja **Ruth Sisask**, kes on lõpetanud Cambridge’is mõtteloo magistriõppe, töötanud avalike suhete valdkonnas ning korraldab Eestis naistenädalat. Ruthile saab saata oma soove, ettepanekuid või ideid aadressil ruth@muurileht.ee. Oma esimeses numbris toimetajana suheldus ta juba netikasinode ja manosfääri ühisesse ärimudelisse ning käis Tartus vestlemas liberaalsete kristlastega. Kui sul põleb, siis kirjuta talle!

Proovisin anda lühikese ülevaate sellest, mis asi me oleme. Vahel on hea asju meelde tuletada.

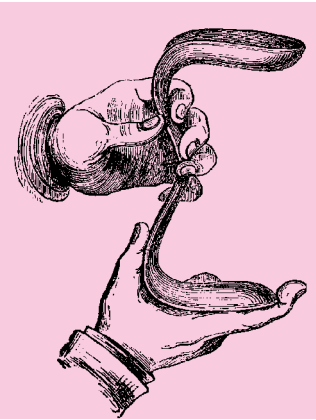
Mina olen muuseas **Aleksander Tsapov**, Müürilehe peatoimetaja, endiselt.

● Chamberlenide disaini järgi valmistatud sünnitustangid 20. sajandi keskpaigast. Sünnitusarst Kedarnath Dasi illustatsioon 1929. aasta raamatust „Obstetric forceps: its History and evolution“

näiteks perforaatorit – teravat eset, millega sai loote pea avada ja selle mahtu vähendada, kui puudusid elumärgid või teda polnud enam võimalik päästa. Nii oli sünnitajal kergem, küll vaid füüsiliselt, loodet välja pressida.

Teine oluline sünnitusinstrument, mis läbis uus-ajal uuenduskuure, on tupepeegel – toode, mis hoiab tupe seinu avatuna, võimaldades arstil viisakalt selle sisemust hinnata. Üks omanäolisim tootearendus on siinkohal ameerika arsti **J. Marion Sims**i oma, kes painutas sünnitusjärgsete kaebuste uurimiseks 19. sajandil supilusikat, et näha naise keha sisemust viisil, „nagu ükski mees polnud seda varem näinud“. Lusikast arendas ta välja enda versiooni tupepeeglist¹, mis on silamaani günekoloogiakabinetides kasutusel.

● Illustratsioon Sims'i tupepeegli hoidmisest 1876. aasta ajakirjast Clinical Notes on Uterine Surgery

Kuigi algelisi sünnitustange ja tupepeeglit kasutati juba Vana-Roomas, jäi nende „elulugu“ suuresti tolleaegsete religioossete uskumuste varju. Kristlus ja judaism käsitlesid sünnitust sageli jumaliku korra ja karistusena, sidudes naise sünnituskogemuse piibli järgi Eeva patuga. Niisiis, kui Eeva lõi hambad paradisiõuna, hammustas ühiskond vastu tervet naissugu, jättes naise sünnitusel valu ja ohu kanda.

Seetõttu ei olnud sünnitamise ohutus ja sellega seotud toodete arendamine esmatähtsad ning isegi kui aastasadu hiljem kaevati nood instrumentid keskaja pimedusest välja, äratab osaliselt kahtlust nende kaevamistööde motiivatsioon. Söögiriistast tupepeegli vorminud Sims'i polnud austust naise keha vastu, ta pidas vaagnapiirkonda suisa ebameeldivaks. Ta arendas enda leiutist valuvaigisteid kasutamata orjastatud afroameerika naiste peal, toetudes tollasele arusaamale, et valgetega võrreldes on mustanahalistel kõrgem valuülevi². Chamberlenide äriplane salatsamine, mis lõi kuvandi, justkui nende mehelikud käed suudaksid ainsana päästa naisi rasketest sünnitustest, süvendas tolleaegset nais- ja meesämmaemandate vahelist ebavõrdsust aga veelgi.

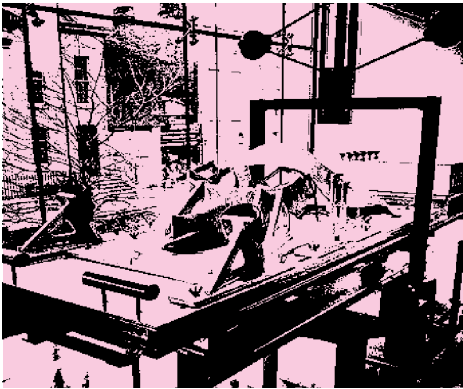
Saame vaid spekulioneerida, kas Sims'i ja Chamberlenide tegude tagamõte oli tuntuuse ja finantsedu saavutamise, kuid üks on kindel: kui keha nähakse pimedate materiana, on lihtne seda objektistada. Seega jääb sellistes lugudes puutumata miski, mida objektidele pea kunagi ei oimistata – sünnitaja emotsionaalne pool. Ameerika antropoloog **Robbie Davis-Floyd** sildistab taolise lähenemise sünnitusabis tehnokraatlikuks, kritiseerides sellega meditsiiniis tavapäraseks saanud patsiendi keha käsitlemist masinana, millest on eemaldatud kõik inimlikud tunded.³

Kui masin läheb katki, on vaja tehnikut, kes seda parandab, niisamuti kui naine jääb rasedaks, on vaja arsti, kes lapse vastu võtab. Lapse ilmaletoomisest sai seega haigus, millest ei pääse. 19. sajandi teisel poolel toimunud meditsiinilised arengud ja varasem meesarstide sünnitusabisse sisenemine muutsid järk-järgult ka sünnitusruumide asukohta, viies need kodudest haiglatesse. Nõnda võeti eelmise sajandi keskpaigaks Inglismaa haiglates vastu juba suurem osa kõikidest sünnitustest.⁴

Sellises tehnokraatlikus ruumis nihkus võim ekspertide, siinsel juhul arstide kätte ning sünnitaja heaolu jäi taas tagaplaanile. Nii töid haiglasünnitused kaasa veel ühe märgilise muutuse, nimelt standardiseeriti „korrekse“ sünnitusasendina selli sünnitamine. Tänapäeval teame, et selline asend raskendab ja aeglustab sünnitust, kuna see võib vähendada verevoolu ja hapniku jõudmist lootele, kuid tollal oli see (mees)arstile sünnituse vastuvõtmiseks kõige mugavam.⁵

18. sajandi teisel poolel toetas seda üleminekut otseselt tootedisain, tööstusrevolutsioonist välja kasvanud uus ala. Puidust ja istuvat asendit võimaldavad sünnitustoolid vahetusid haiglates järk-järgult metalsete, lamavasse asendisse sundivate sünnituslaudadega. Esimesed meditsiinilised sünnituslaudad ei olnud lihtsalt horisontaalsed asemed, vaid neile olid lisatud ka nahast rihmad, millega naise keha kinnitati sünnituse ajaks brutaalselt paigale.⁶

Sünnituslauda üks kõige kummalisem edasiarendus tuleb aga eelmise sajandi keskpaigast, kui insener **George Blonsky** külastas enda naise **Charlotte'iga** loomaaeda ning pani tähele, et elavad liiguvad sünnituse esimeses faasis ringirast. Võrdsustades naiste kogemuse relevantide omaga, patenteeris abielupaar 1965. aastal The Blonsky – „seadme lapse sünni hõlbustamiseks tsentrifugaaljõu abiga“. Sünnitaja kinnitati suurel kiirusel pöörlevale alusele, mis pidi lapse temast välja tõmbama.

● The Blonsky täismöödus kooopia Dublini Science Gallery näitusel „Fail Better“. Foto: Improbable Research

Ilmselgetel põhjustel toode patendist kaugemale ei jõudnud. Blonskyte leiutist eristab eelnevatest siiski nende eesmärk leida lahendus, mis muudaks sünnituse talutavamaks just sünnitaja, mitte enam arsti jaoks. Postuumselt tunnustati neid selle eest 1999. aastal ka Ig Nobeli auhinnaga, satiirilise preemiaga, mis on mõeldud esile tõstma leiutisi, mis „esmapilgul panevad inimesed naerma ja siis mõtlema“⁷. Blonskyte tootel jäi küll üllas eesmärk saavutamata, kuid samal ajal paotas see ust uuele lahendamisele meditsiiniikeskeses sünnitusabis.

Jagamata hool

Teise maailmasõja järgne kyllustunud Lääne ühiskond vajas uusi lähenemisi. Pead tõstsid mitmesugused sotsiaalsed vastuliikumised, mis seadsid kahtluse alla varasemad autoritaarsed arusaamad ja ühiskondlikud normid. Selle tulemusel hakati üha enam väärtustama individuaalset valikuvabadust, sealhulgas naise oma. Vastandina kontrollitud meditsiinilisele sünnitusele tekkis sünnitusabis uus liikumine – holistilisest väärtustest juhinduv loomulik sünnitus (ingl *natural childbirth movement*). Vastuliikumistest ei jäänud puutumata ka tootedisain, mille keskpunkti asetati erinevalt varasematest uuendustest nüüd hoopis inimese ehk toote tegelik kasutaja.¹²

Holistilise sünnituse ja inimkeskse disaini üks esmaseid kokkupuuteid toimus 70ndate lõpus, kui prantsuse sünnitusarst **Michel Odent** hakkas tut-

vustama Pithiviersi haiglas esimesi sünnitusvanne. Kas ja kui palju lapse vees ilmale toomine sünnitust lihtsustab, see sõltub naiseist ja olukorrast, kuid tootedisaini seisukohast on sünnitusvanni tähtsad teisel põhjusel. Nimelt annavad need naisele üle pika aja tagasi kontrolli tema keha üle. Vanni avar vorm kohandub erinevate kehakujudega, võimaldades sünnitajal enda keha liigutada ja seeläbi sobivaim asend leida.

Præguseks on enamikus Eesti sünnitusmajades olemas vähemalt üks sünnitusvann. Kaotatud on sünnitustangid ja piiravad sünnituslaudad on asendatud reguleeritava seljatoega vooditega. Lisandunud on abivahendeid, näiteks toetusraamid ja redelid, mis võimaldavad sünnitajal eri asendeid katsetada. Tundub, justkui naistele oleks loodud keskkond, mis päriselt toetab nende keha. Samas on jäänud nüüd hooleta vaim ehk emotsionaalne pool ning haiglaseintest eraldud ikka seda sajanditevanust tehnokraatlikku hõngu, mis äsja sünnitanud naiste sõnul paneb neid end siiani objektidena tundma.¹³

Sama probleemiga tegeles arhitekt ja tervishoiudisainer **Stiliyana Minkovska**. Oma sünnituskogemusele toetudes spekulceris ta tervikliku sünnitusruumi üle projektis „Ultima Thule“, luues sünnituse eri faasideks kolm üksteist toetavat mööblieset. Need võimaldavad samuti eri asendeid võtta, kuid loovad harmooniliselt palju tugevama terviku. Pehmed vormid ja värvitoonid kaotavad tunde, justkui raviksid haiglas üht ütle mata keerulist haigust – rasedust. Eripära lisab seegi, et toolid ei ole mõeldud vaid sünnitajale, vaid tekitavad koha ka tugiisikule, viies meid nii tagasi sünnituse kui kogukondliku kogemuse juurde.

● Kolm sünnitust toetavat mööblieset sünnituse eri faasideks arhitekt Stiliyana Minkovska 2020. aasta projektist „Ultima Thule“. Foto: Stiliyana Minkovska

● „The Parturition Chair“ sünnituse viimaseks faasiks – väljutusperioodiks. Foto: Stiliyana Minkovska

Kahjuks jäävad sellised näited tihti pelgalt spekulatiivseteks, sest naiste tervisega seotud kogemustest rääkimine on alles tiinekakingades – naisi küll kuulatakse, kuid tihti ei usaldata. Minkovska annetas esemed St Thomase haiglale Londonis, kuid sealgi kasutatakse neid sünnitusosakonna asemel peajasjalikult ämmaemandate väljaõpetamiseks.

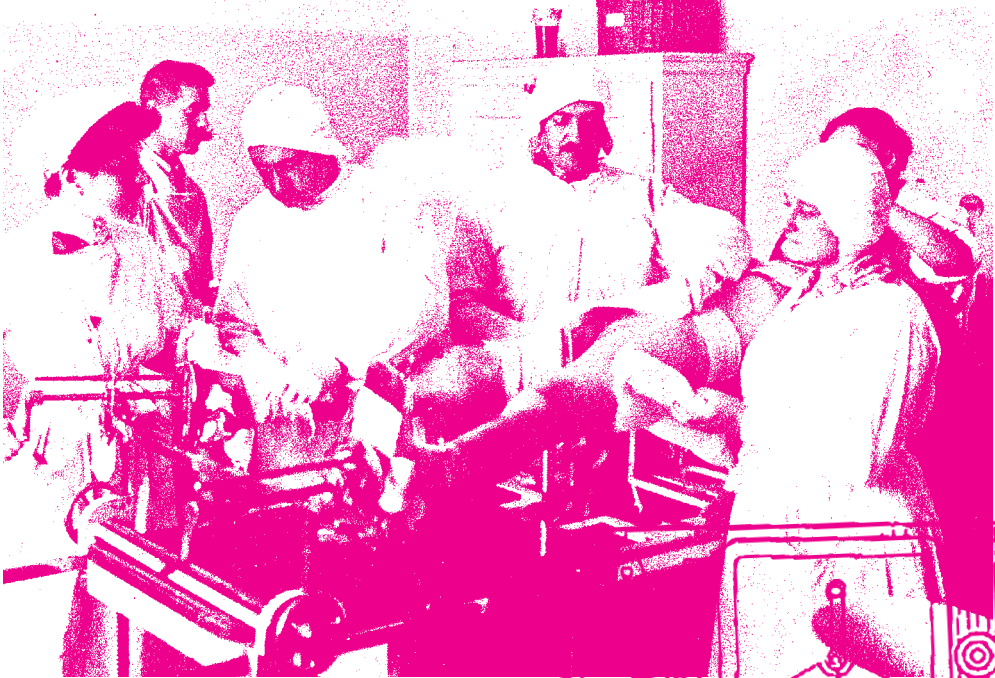
Vanad arusaamad on niisiis visad kaduma ja (toote)disain kannab neid enesele teadmata vankumult edasi. Ükski toode pole kunagi neutraalne, aga kui hakkame valima disainis pooli – meditsiini, keha või vaim –, jõuame lõpuks olukorda, kus kannatavad, nagu näha, kõige haavatavamad. Meditsiinilised arengud on aidanud märgiliselt kaasa selle evolutsioonilise kompromissi korvamisele, milles sünnitamine seisneb, kuid tõeliselt toetav sünnituskogemus tekib siis, kui anname hääle ka objektistatud naisele.

¹ Seda hüpoteesi nimetatakse ka sünnitusdilemmaks (ingl *obstetrical dilemma hypothesis*).
² Kibuka, M. et al. 2021. Evaluating the effects of maternal positions in childbirth: An overview of Cochrane Systematic Reviews. – European Journal of Midwifery, nr 5, lk 1–14.
³ Thomas, E. 2022. Aristotle on Making Babies. – Aeon.
⁴ Inglis, L. 2025. Born: The Untold History of Childbirth, lk 102–103. Bloomsbury.
⁵ Sims, J. M. 1884. Story of My Life, lk 60. Applecore.
⁶ Wall, L. L. 2018. Marion Sims and the Vesico-vaginal Fistula: Historical Understanding, Medical Ethics, and Modern Political Sensibilities. – Female Pelvic Medicine & Reconstructive Surgery, nr 24 (2), lk 66–75.
⁷ Davis-Floyd, R. 2001. The technocratic, humanistic, and holistic paradigms of childbirth. – International Journal of Gynecology & Obstetrics, nr 75, lk S6.
⁸ Davis, A. 2013. Choice, policy and practice in maternity care since 1948. – History & Policy.
⁹ Reynolds, J. L. 1991. Primitive Delivery Positions in Modern Obstetrics: Were the Wise Women Wiser Than We? – Canadian Family Physician, nr 37, lk 356–361.
¹⁰ Jowitz, M. 2012. The Rise and Rise of the Obstetric Bed. – Midwifery Matters, nr 132, lk 16.
¹¹ About the Igs. – Improbable Research.
¹² Taolist lähenemist nimetatakse tootedisainis „inimkeskseks disainiks“.
¹³ Anonüümsete intervjuude põhjal viimase aasta jooksul sünnitanud naistega, intervjuud toimusid vahemikus 13.03.–12.08.2026.

● Linda-Maria Varris on disainer ja disainiuurija, kel-le töös kohtuvad sotsiaalne disain, feminism ja kaas-aegeid disainipraktikad ning kes loodab ühel päeval ka ise sünnitustooli ümber disainida.

● Foto sünnitusest 1910ndatel. Allikas: Getty Image / brandstaetter images

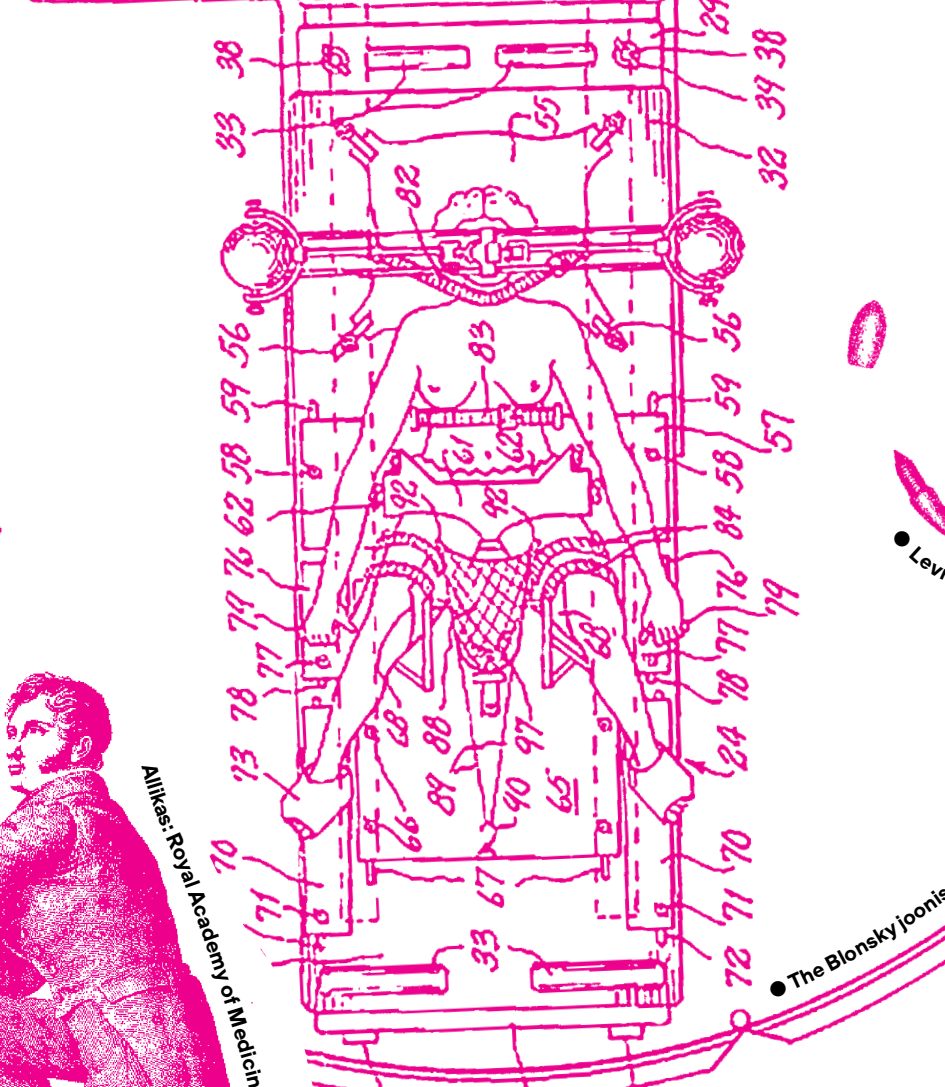
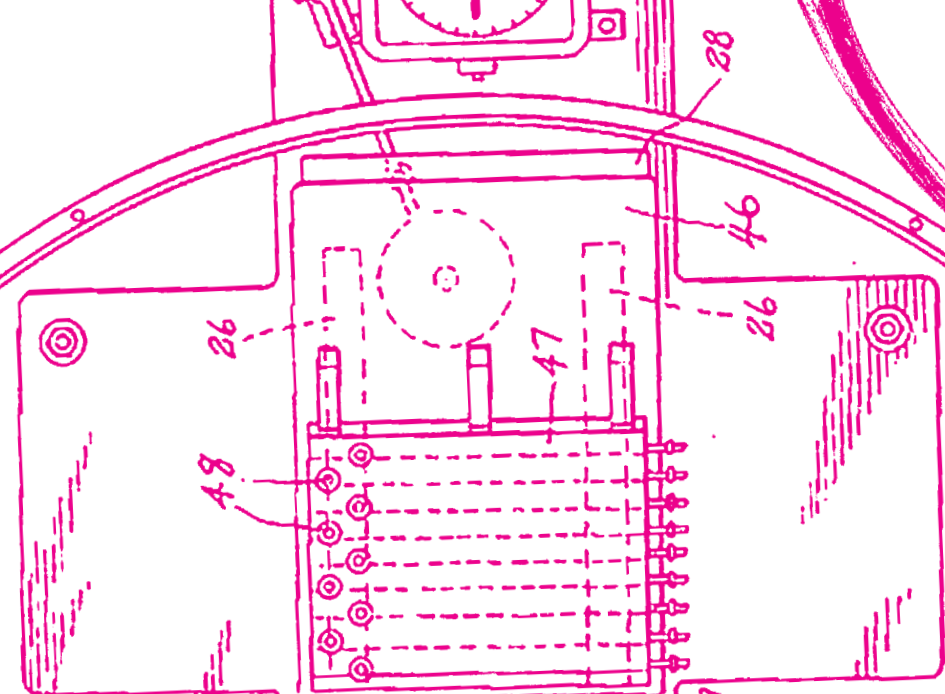
● Fragment Gökbeli Tepe rituaalisambast. Foto: N. Becker / DAI

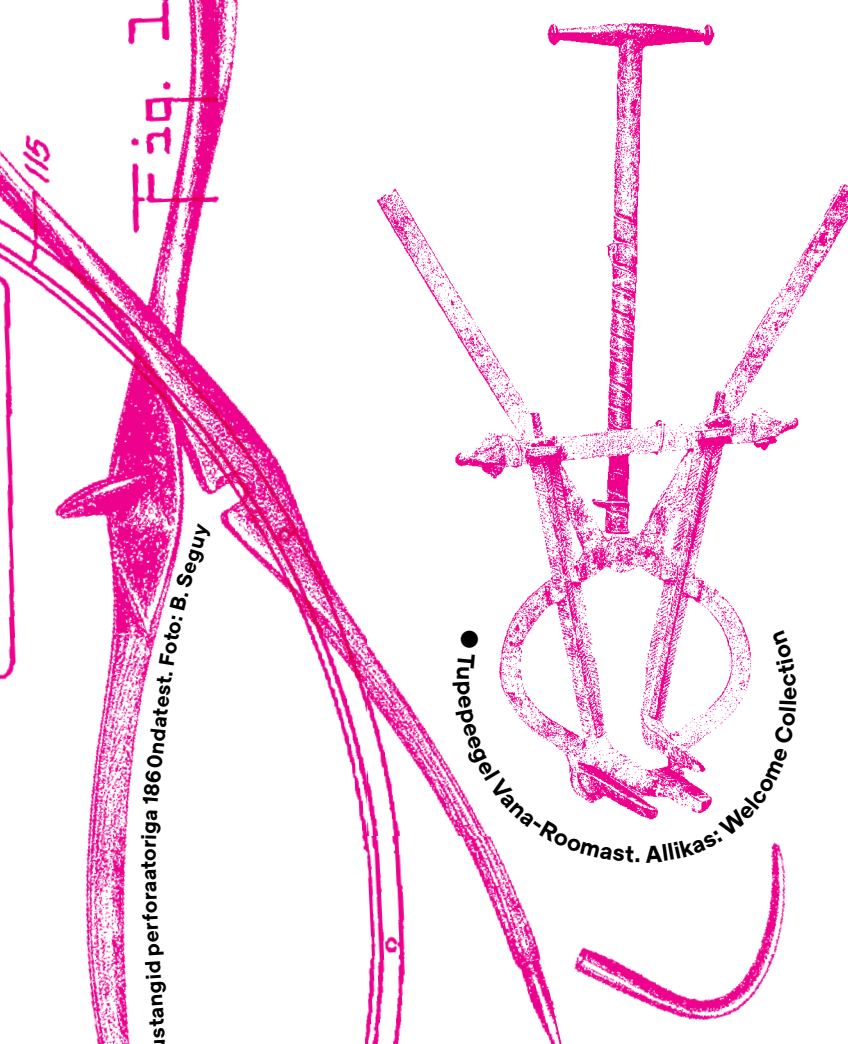
● J. P. Maygrieri illustatsioon sünnitusarstist ja rasedast naisest aastast 1822

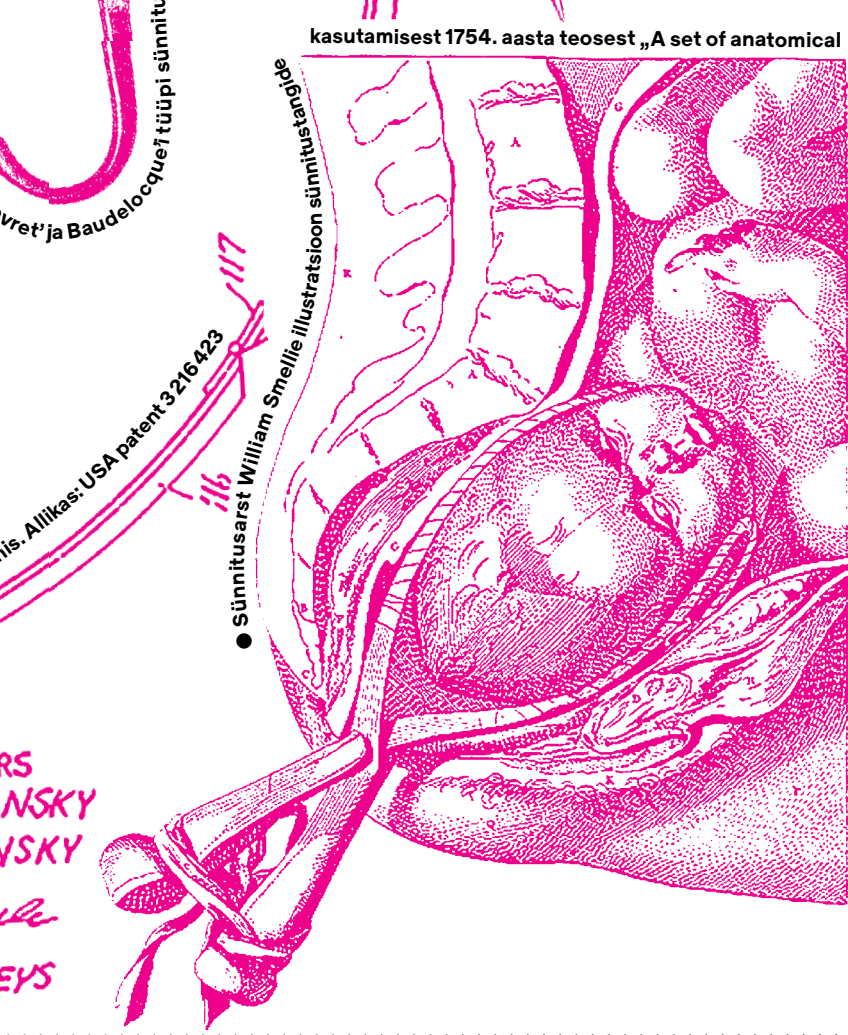
● „The Labour Chair“ sünnituse esimeseks faasiks – arenguperioodiks. Foto: Stiliyana Minkovska

● Inventors GEORGE B. BLONSKY BY CHARLOTTE E. BLONSKY CHRY, HART & STAMPER ATTORNEYS

● Tupepeegli Vana-Roomast. Allikas: Wellcome Collection

● Levret' ja Baudeloque'i tüüpi sünnitustangid perforaatoriga 1860ndatest. Foto: B. Seguy

● The Blonsky joonis. Allikas: USA patent 3.216.423

● Sünnitusarst William Smellie illustatsioon sünnitusvannist kasutamiseks 1754. aasta teosest „A set of anatomical tables, with explanations, and an abridgment of the practice of midwifery“

◀ 1973. aastal said USA naised ajaloolise kohtuasja Roe vs. Wade tulemusel õiguse abordi üle ise otsustada. 1989. aastal pildistas Lorie Shaull Jane Roed ja tema advokaati Gloria Allredi ajal, mil Roe vs. Wade'i otsust püüti esimest korda tagasi pöörata.

Mitmed varakeskaegsed germaani õiguskooideksid mõistsid abordi tegemise hukka, karistasid eelkõige neid, kes naistele raseduse ennetamiseks või katkestamiseks vastavaid ravimeid pakkusid. Ka kirikuõpetajad seisid kindlameelselt abordi vastu, arutasid, kuidas karistada rasestumisvastaste vahendite pakkujaid ja naisi, kes neid vahendeid kasutasid.

Säilinud lütvigilisest käsikirjast selgub, et naistelt oodati lõruga eest aastatepikkust patukahvastust, kui aborti tehti faasis, kus lootele olid kasvanud jäsemed, või vähemalt 40 päeva pärast viljastumist.³ Samasugune karistus võis tabada ka ravimite pakkujaid või ämmaemandaid, kes naisi soovimatute raseduse korral aitasid. Kuigi kristlik õpetus mõists aborti tegemise hukka, kehtis katoliik kirikus 16. sajandini Aristotelese käsitlus, mille kohaselt sai loode „hingestatud“ alles viljastumisest 40–60 päeva möödumisel. Seega võis raseduse varajases staadiumis olla suhtumise aborti mingil määral leebem. Seevastu 1588. aastal, pärast senise

mille üllimaks karistuseks oli surmanuhtlus.⁷ Hiljem, 1861. aastal jõustus Inglismaa isikuvastavate kuritegude seadus, mis muutis kirurgilise abordi raseduse igas staadiumis kriminaalkuriteoseks. Samuti käivitus Ameerika Ühendriikides jõuline abordivastane liikumiskampaania, mida juhtis eeskätt Ameerika Arstide Liit, leides toetust nii katoliiklasel kui ka protestantlikel sead, ning 19. sajandi lõpuks olid kõik osariigid abordi kriminaliseerinud. Naiste jaoks muutus abordisaamine seejärel paineljalikuks ning tuhandeid naisi seadurid või said raskesti vigastada ebaseaduslike abordimarketuse käigus. Seega tekitas abordi keelustamine olukorra, kus naiste võimalused legaalsel teel rasedust katkestada muutusid järjest kitsamaks.

20. sajand tõi meil kamaluga (j)õudu

20. sajandi tei kaasa murrangulise nihke reproduktiivsele ajaloos, kui otustuslohu hakkas kanduma institutsioonidelt naistele endile. Sajandi teises pooles legaliseerisid paljud läänerigid ja ka Nõukogude Liit abordi, kuid seda erinevatel põhjustel. Kui lääneriikide liberaalsel kehapiiril ka kujunemist mõjutas 1960. aastate feministlik liikumine, seksuaalrevolutsioon ja meditsiinilise tehnoloogia areng, siis Nõukogude Liidu motiiv reprodutiivsele valikuid ümber hinnata seines muus. Kiire majanduskasvu saavutamiseks pidid nõukogude naised segamatult palgatööle suunduma ning puudulike rasedustisvastaste vahendite tõttu sai abordist peamine meetod sündimuse reguleerimiseks. Sellegipoolest takistasid nii riiklikud seadused jaad kui ka kiriku mõjuvõim endiselt naiste autonoomia laienemist.

Pärast rasedustervislaste pildide levima hakkamist 1960. aastatel kinnitas paavst **Paulus VI** 1968. aastal, et katoliik kirik seisab rangelt vastu kontratseptiivide kasutamisele ega toeta pereplaneerimisasutusi. See tulemusel jäi endiselt piiratud paljude naiste võimalus tegeleda soovimatu rasedusega ohutult ning abitus olukorras tehti aborti kodus või ebaseaduslikes asutustes. Ka Ameerika Ühendriikides käivitus pärast 1973. aastal abordi ülikirgulist legaliseerimist tuline abordivastane liikumine ning järgnenud aastakümnetel keelati aborditeenused pakkuvate pereplaneerimisgruppide riiklik rahastamine. Abordivastaneus kõige radikaalsemaks väljenduseks jäävad rünnakud pereplaneerimisklinikele vastu ning tervishoiu- töötajate ja arstide mõlde.⁴ Võrreldes Ameerika Ühendriikidega võeti Lääne-Euroopa progressiivne abordineform vastu küllaltki üksmeelselt.⁶ Seevastasi asusid mõned iseseisvusi saavutanud Lääne-Euroopa riigid, nagu Ungari või Poola, Nõukogude Liidu lagunemise järel vabamat abordipoliitikat ümber hindama ning praegu on üksikud Euroopa riigid säilitanud oma rangema poliitika.⁸

Naiste reproduktiivõigusi on kujundanud seaduseandjad, kristlik moraal ning patriarhaalne autoriteet, mille kiuste on naised pidanud otsima tervise teenust väljaspool seaduslikke raame. Alles 20. sajandi teises pooles saabus reproduktiivõiguste ajaloos pöördupunkt, kui leevendatud abordipoliitika nii Euroopas kui ka Ameerika Ühendriikides tunnustas naisete õigust olla raseduse jätkamise juures peamine otsustaja. Reproduktiivõiguste areng ei ole olnud seejuures ühtlane. Kui läänemaailmas näib naisete otsustusõigus olevat enesestmõistetav, siis ajalugu näitab, et reproduktiivne autonoomia ei ole olnud püsiv ega ümberlükkamatu, vaid küllaltki habras.

levimist. Meditsiinitöötajate vastumeelsuse tõttu ei paljud paljud naised vajalikult abist ilma. Seevastu pakkusid ämmaemandad, isehakanud ravitsejad ja ka mõned arstid oma teenuseid soovimatu rasestumise katkestamiseks. Puudulike õiguslike normide tõttu jäi selline tegutsemisviis suuresti seadusega reguleerimata.³ See võimaldas naistel ajutiselt ilma rangete kriminaalsete tagajärgedeta aborti teha. Ka Inglise taalaeügis, mis kehtis Ameerika Ühendriikides, Kanadas, Suurbritannias ja selle koloniaalimaades, lubas naistel raseduse varajases staadiumis, enne loote tajutavat liikumist (ingl. *quickening*), aborti teha. Sellisel kujul oli naistel teatav autonoomia reproduktiivküsimustes kuni 19. sajandini.

See võrdlemissi paindlik ajajärk muutus 19. sajandil, kui riiklikud seadusandjad koos kutseliste meditsiinitöötajatega asusid abordiküsimust senisest rangemalt reguleerima. 1803. aastal võeti Inglismaal vastu kriminaalõiguslik abordiseadus, mis käitles abordi põhjustamist või tegemist õigusrikkumisena,

¹ Riddle, J. M. 1992. *Contraception and Abortion from the Ancient World to the Renaissance*. Harvard University Press.

² King, A.; Games, M. 2025. Family planning in Greco-Roman antiquity. – *World History Encyclopedia*.

³ Wyatt, J. 1992. *Matters of Life and Death: Human Dilemmas In The Light Of The Christian Faith*. InterVarsity Press.

⁴ Holland, J. 2006. *A Brief History of Misogyny: The World's Oldest Prejudice*. Little, Brown.

⁵ Young, J. H.; Mohr, J. C. 1979. Abortion in America: the Origins and Evolution of National Policy, 1800-1900. – *Journal of American History*, nr 65 (4), 1139.

⁶ Joffe, C. 2009. Abortion and medicine: A sociopolitical history. – Management of unintended and abnormal pregnancy: Comprehensive abortion care (toim. Paul, M. et al.). lk 1–9. Blackwell Publishing.

⁷ Doan, A. 2009. *Opposition and Intimidation: The Abortion Wars and Strategies of Political Harassment*. University of Michigan Press.

⁸ Abortion Laws in Europe 2025. – Center for Reproductive Rights, 2026.

Naiste õigus olla rasedusega seotud küsimustes peamine otsustaja on alles võrdlemisi hiljutine nähtus, mille laiem ühiskondlik ja õiguslik tunnustamine on toimunud alles lähiajaloos.

abordikäsitluse ümberhindamist, otsustas katoliku kirik, et raseduse katkestamist nähakse mõrvana raseduse mistahes staadiumis.⁴ Kiriku seisukohamuutus peegeldab reprodutiivse käitumise üharangemat reguleerimist keskaegses Euroopas ning uus moraalne kord hoidis naiste õiguslikku otsustusruumi endiselt suletuna.

Piirid valla

Varausaajal küll arvatusid võimalused soovitama
 raseduse katkestamiseks, kuid naiste otsustusi
 jõu ei olnud siiski kõigjal tunnustatud. Alates 17.
 sajandist hakkas Euroopas ja Ameerika Ühend-
 riikides arstiteaduse arenedes järk-järgult kasva-
 ma ka arstide autoriteet reproduktiivküsimustes.
 Seda eriti Ameerika Ühendriikides, kus arstidest
 said juhtivad abordi kriminaliseerimise poolda-
 jad.⁵ Olenemata sellest, et varausaajal muutus
 abordid tegemine tänu günekoloogia arenemisele
 ohutumaks, takistas meditsiinilistõttajate konser-
 vatívne suhtumine uute aborditehnike laialdast

1861. aastal jõustus Inglismaal isikuvastaste kuritegude seadus, mis muutis kirurgilise abordi raseduse igas staadiumis kriminaalkuriteoks.

● Teele Merilin Pennie

Kellel on õigus otsustada abordi üle?

Ameerika Ühendriikides võttis ülemkohus 2022. aastal vastu otsuse lükata ümber seni üleriigiliselt kehtinud põhiseaduslik õigus abordile. Näiliselt liberaalne läänemaailm seisab endiselt silmitsi olukorraga, kus naiste reproduktiivseid valikuid üritatakse järjepidevalt kahandada.

Tänapäeval peetakse läänemaailmas üldiselt enesestmõistetavaks, et naistel on oma keha ja rasedusega seotud otsustes märkimisväärne autonoomia. Olenemata lääneriikide edusammudest reproduktiivõiguste vallas taust meenutada, et otsustusõigus ei ole alati naistele kuulunud. Ajaloo vältel on reproduktiivseid otsuseid mõjutanud autoriteedid käsikäes muutuvate seaduste ja moraalinormidega. Naiste õigus olla rasedusega seotud küsimustes peamine otsustaja on alles võrdlemisi hiljutine nähtus, mille laiem ühiskondlik ja õiguslik tunnustamine on toimunud alles lähiajalooos. Reproduktiivõiguste ajaloo ja sellega seotud võimusuhte mõistmiseks tuleb vastata kahele küsimusele: kellel oli õigus teha otsused seoses raseduse jätkamisega ja millal said naised seadusliku õiguse neid otsuseid ise langetada?

Antiikfilosoofia

Esialgu võib tunduda, et antiikmaailma suhtumine aborti oli küllaltki liberaalne, arvestades, et Kreeka ja Roomas oli raseduse ennetamine ja katkestamine mitmete mõjuvõimsate filosoofide ja

arstide silmis teatud juhtudel aktsepteeritud. See ei tähendanud siiski, et naistel oleks olnud täielik otsustusõigus oma reproduktiivsete valikut üle. Vana-Kreekas peeti raseduse katkestamist küll mingites olukordades praktiliselt vajalikuks, kuid seda mitte niivõrd naiste otsustusõigust tunnustades, vaid eelkõige perekondlikest ja sotsiaalselt põhjustest lähtuvalt. Ajastu arvamusi liidetakse **Platoni** ja **Aristotelese** idealistlik nägemus rahvastiku reguleerimisest hõlmas nii kontratseptiivide kasutamist kui ka aborti, et ennetada ülerahvastatust.¹ Platoni idee kohaselt pidid naised sotsiaalselt kõlbmatu raseduse korral oma loote hävitama, et säilitada linnriigi eelistatud populatsiooni suurus.

Seevastu pooldas Roomas tegutsenud arst **Soranus** aborti soodustavaid ravimeid üksnes siis, kui kaalul oli ema tervis või elu. Samas ei tunnustanud

sel, võisid abielunaised teha aborti üksnes abikaasa loal. Sarnased seadused kehtisid ka Rooma impeeriumis keisrite **Septimius Severuse** ja **Caracalla** valitsusajal, mil abort muutus seadusevastaseks ning abikaasa loata katkestatud rasedus tähendas mehelt tema potentsiaalse päriläiguse äravõtmist. Ammaemandad ja arstid, kes mehe teadmata naisel teha abort võimaldasid, olid sooritudn raske süüteo perekonnapea ehk mehe „omanduse“ vastu. Selline õiguslik kord andis meesteale reprodutiivsetes küsimustes määrava eesõiguse.²

Katoliiklus

Üleminek antiikajast keskajega tõi kaasa sündimisvääre pöörde reproduktiivsusega seotud arusaamades. Keskajees Euroopas sai kristlusest üha mõjukam vaimne autoriteet ning rasedust puudutavates küsimustes ei lähtunud enam üksnes perekondlikest ja õiguslikest huvidest, vaid üha enam ka kristlikult moraalist. Seda nihet aitab ilmekdata tõsiasi, et keskajal tekkisid kiriku ja ilmaliku õiguse seadused, mis püüdisid kontrollida seksuaalkäitumist ja rasedusmütsivastaseid vahendeid.

Teele Merilin Pennie on lõpetanud Tallinna Ülikoolis reklaami ja suhtekorralduse eriala, töötab pealinnas, puhkab maal ning armastab üle kõige juunikuu valgeid öid.

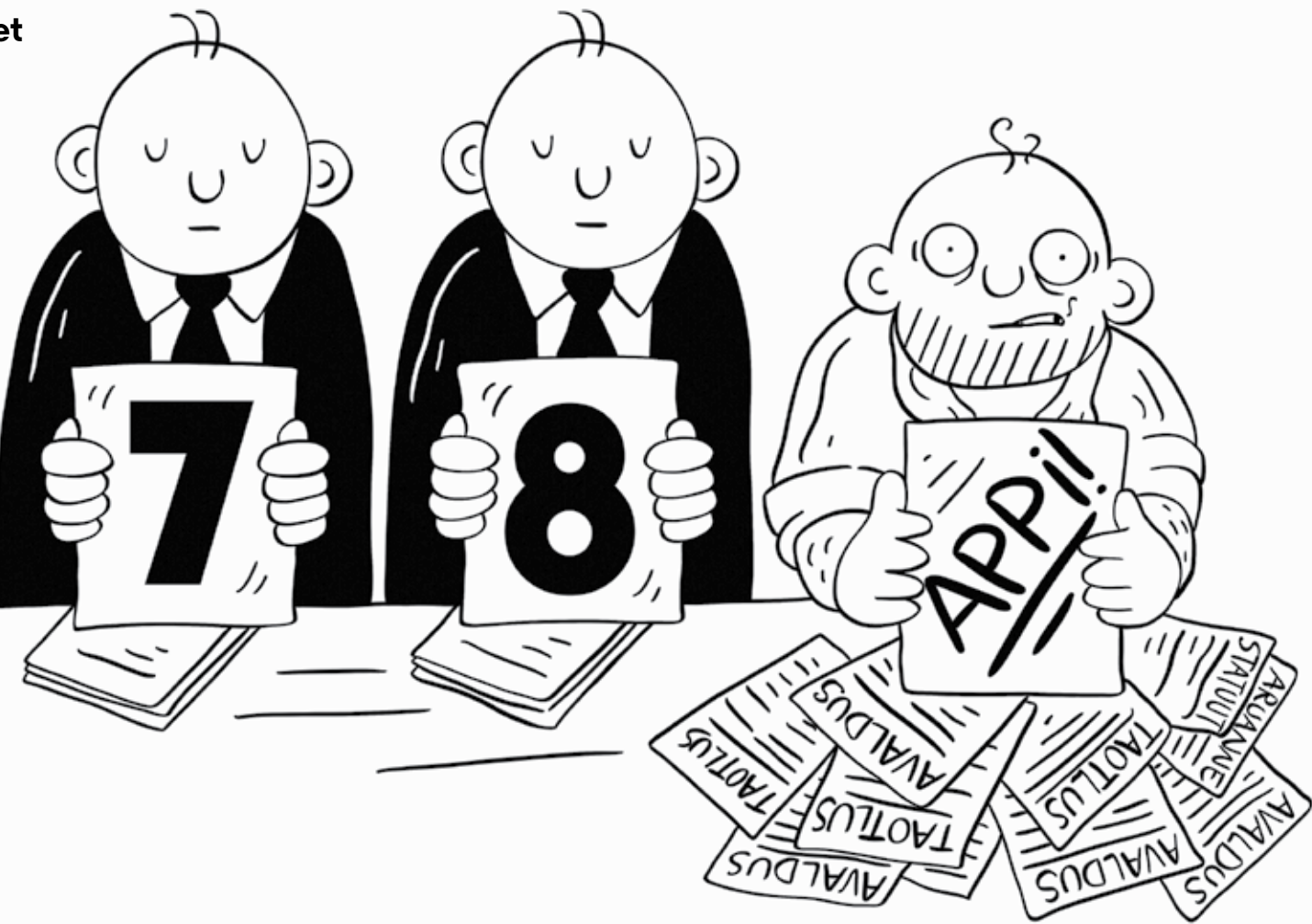
.....

● Kirjutas **Heneliis Notton**, illustreeris **Ave Taavet**

Meister

Jeff:

Kas žüriiliikmete otsused põhinevad isiklikul maitasel või objektiivselt tugevaks treenitud ekspertiisil? Kuidas näha kõrbenud toidus halvale maitsele vaatamata võimalikku kontseptuaalset põhjendust? Maitse üle ei vaielda. Äkki?

Nii, aga hakkame siis pihta.

Alustame, jah.

Mis materjalist see laudlina on?

Odav näeb välja, jah.

Kõik jõudsid loodetavasti koosoleku agenda läbi lugeda, iga auhinnakategooria peale veidi mõelda...

Käin vetsus kiirelt veel.

Hhhshshshh.

See ka veel, et meile niristati vist vahepeal sprotivedelikku kontori postkasti – kas me peaksime seda kuidagi adresseerima?

Selle ümbrikku valama ja adresseeritult tagasi saatma?

Wow... Läheb see kuidagi vihakõne alla?

Võib-olla, ma ei tea, mis me sellest ikka välja lugeda oskame...

Nonii, aga tulite täna siis tühja kõhuga?

Ära aja, ei tulnud tühja kõhuga.

Et varsti on jälle, et „köht on liiga täis ja enam ei jaksa“?

Ma olen toidukriitik, sest mulle meeldib toit. Kui ma siia tühja kõhuga tuleksin, vot see tähendaks, et ma ei võta oma tööd tõsiselt.

Alati saab lihtsalt praktik olla.

Saab või? Ja sa tahaksid kokakunstiskenet, kus komisjonides on ainult teoreetikud, kes isegi muna praadida ei oska?

Kas me võiksime koosoleku eesmärgist ja aja-
raamist kinni pidada, palun.

Jaak on endiselt vetsus.

Kas keegi veel tunneb mingit märja koera haisu? Mingi niiske rätik on kuhugi vedelema jäetud, te ei tunne?

Ei, aga siin on mõtlemisainet küll. Võiks üldi-
semalt rääkida, et kuidas praktikuid komisjoni
meelitada. Äkki peaks julgustuseks ikkagi
mõne meie seast nomineerima, et tugevamalt
vihjata, et praktiseerivad komisjoni liikmed ei
jää ise ilmingimata tunnustusest ilma?

Ega igal aastal ei pea saama nominatsiooni...
ei ole ju maailmalõpp.

Okei, Jaak on tagasi,
alustame esimese ringiga?

Jah, hakkame palun pihta, mul on laps vaja
pärast lasteaiast ära tuua.

(Lauale tuuakse pardirasvas küpsetatud Yorkshire pudding
ja suitsutatud munakollane mõrkjas ürdikastmes.)

Nonii.

Nii...

Miks see nii kollane on?

Pardirasv annab ilusa läike.

See keskmine kiht on päris huvitav, mahlane,
mitte ebameeldivalt nätske.

Mitte midagi uut, Mart Randro tegi juba
90ndatel täpealt sama asja.

Ma isegi ei mäleta 90ndaid, on meil vaja
viidetes nii pikalt tagasi vaadata?
Või mida see tähendab? Et juba tehtud ning
pole vaja üldse arutada?

Lihtsalt lääge ja ebaoriginaalne, ütleksin mina.

Samas, väga huvitav kergelt mõru kaste.

See tekstuur pole ikka üldse minu maitse.

Maitse üle ei vaielda.

Ha ha ha.

Ha ha ha ha ha.

Ha ha ha.

Ha.

Aga miks ei ole?
Mis mõttes ei ole sinu maitse?

Krõbedad ääred, pehme keskosa,
mingi kastmelaadne ollus...

Liiga vedel kaste!

Hshdhshss.

Sorry, jätka, segasin vahele...

...see on minu jaoks halb maitse, odav,
ebainnovatiivselt nunnu. Kitš.

Koduperenaiselik lahendus.

Vabadust, koduperenaiselik?

Saad, jäta see palun pärast avalikust
protokollist välja.

Kogu Lääne kokakunst põhineb
koduperenais... koduperenaiselikkusel...
koduperenai... stel... naistel?

Kitš? Väga julge seda niimoodi
kategoriseerida, sa ei leia?

Asi on ikkagi kriitiline, kui mulle tundub, et
ketšup võiks asja paremaks teha.

Ma tegelikult ei tea,
miks ketšupil nii halb rep on.

Sama.

On, eks? See on vägagi *guilty pleasure*.

Heneliis Notton on kohutav
kakk. Ta töötab tegelikult
etenduskunstide ja kirjan-
duse valdkonnas.

Foto: Alissa Snider

Samas, ei, ma ei saa kogu sellele *guilty
pleasure*! diskursusele üldse pihta.
Miks ei või olla lihtsalt *pleasure*? Miks on vaja
performatiivset süütunnet, justkui
oleks mingi vajadus eraldada end... neist
matsidest, „alamast klassist“, kes süütundeta
samu asju naudivad. Kui juba, siis juba.

Ei, ei, ma olen täiesti päri!

Aga see kaste... oleks siis, et kokk on noor ja
teeb midagi... ütleme siis nii... enda
põlvkonna jaoks uutset, või et on juba nii-
õelda, noh, veteran ja toob kuidagi nostalgilist
kööki sisse, annaks elutööpreemia. Aga
ta pole ei üks ega teine, ei üllata, samas pole
milleski ka märkimisväärselt hea.

Eelmisel koosolekul leppisime kokku,
et kellegi passi ei kommenteeri.

Mille järgi seda elutööpreemiat siis välja anda?

Pikaegse panuse põhjal!

Aastate lõikes pika või erakordselt
sündmusterohke?

Jäägem professionaalselt produktiivseks...

Mu ämma sõbranna töötas tema
restoranis ning ta rääkis,
kuidas ta võid läbi köögrätiku kurnab.

Liigume edasi, oleme ju ühel meelel,
et siit midagi ei tule.

Lähme edasi, jah.

Õhh, süljetopsidisko.

(Lauale tuuakse aurutatud kartul,
suitsutatud vadak hapukoore ja tilliga.)

Nii.

Oh oh ooo. O.

See on okei.

Ei ole otseselt midagi viga, jah.

Kartuliga ei saa alt minna.

Samas, kui see nüüd tükkaaval ette võtta,
siin ei ole ju suurt midagi maitset?

Millest sa räägid?

Ei ole ju maitset!

Sul oli just COVID, ma ei ole kindel,
kas sa oled praegu maitse teemal
parim eestkõneleja.

Ma saan aru, et sa otsid mingisugust
umamit, aga see ei hakka Ida-Euroopa
kontekstis kunagi tööle.

Kartul... tõeliselt eestimaine.

Kartul?

Jah, näiteks „Kohaliku köögi
innovatsiooni“ auhinnale?

Kartul on eestimaine?

Kuidas ta ei ole siis?

Oskab keegi öelda,
kuidas „kartul“ saksa keeles on?

Fookust, palun,
keskendume nüüd!

Nii, olgu, *Kartoffel*. Aga soome keeles –
peruna. Sest kartul on Peruust. Kartul
jõudis siia tükk maad pärast seda, kui eesti
keeles raamatuid kirjutama hakati.

Kas geograafia loeng on tõesti...

...kultuurist ega kulinaariast ei saa rääkida
geograafilise ega poliitilise kontekstita.

Oodake, tõesti, aga mis see kohalik köök siis
on? Millist ajaraami või maailmakaarti me
täpsemalt järgima peaksime?

Äkki loeme selle auhinna statuudi uuesti üle...

Mida eelmine komisjon selle auhinnaga
mõtles? „Kohaliku köögi innovatsioon“...
kellelegi peab see minema ju.

Sina oled komisjonis olnud enne...
kes eelmine aasta sai?

Hääletame siis lihtsalt äkki?
Või jagame kategooriad omavahel ära ja
igaüks otsustab ühe auhinna saaja?

Ei, ei, ma olen tegelikult nõus, ma ei sõnastaks
seda nüüd küll nii, aga selline kartuli
aurutamine on praegu... lihtsalt öeldes...
väga moodne.

Aga „Toidu tuleviku“ auhind siis? Trendid
tekivad ju samuti mingi põhjusega.

Ei, no mis ma oskan öelda, see on puhas
meiepoolne laiskus. Trend on üldiselt
tunnustatud viis kindlaks teha, et mingisuguse
nominatsiooni kuma, kuidas öelda,
paistab ühe või teise nurga alt koduhoovi.
Keegi ei esita ühtegi küsimust, kui
miski on parasjagu trendikas.

Just! Kui kolmkümmend matsi järjekorras
seisavad, järelikult tasub igaks juhaks sappa
võtta. Aga selline asi võib jääda kommerts-
restorani ja ei pea maksumaksja rahastatud
auhindu saama.

Ta on nagu kulinaariamaailma Nublu...

...või mingi... Untsakad?

Äkki neil, kes on hariduselt pagarid või toidu-
kriitikud, peaks päris kokkadega võrreldes
väiksem mandaat olema? Kui me just pagari-
tooteid ei hinda. Lihtsalt ettepanek!

Kellegi meist ei ole absoluutselt igas küsi-
muses ekspertiisi. Selleks ongi ju komisjon
ametisse määratud. Me pole mingid üld-
tunnustatud hea maitse agendid... või vähe-
malt mina ei pea end selleks.

Ma just kirjutasin sellest artikli, kui keegi
lugeda tahab. Ma olen nõus, ma ei arva, et me
žüriina peaksime esile tõstma seda, mis
juba laialdaselt tunnustatud on, vaid leidma
ikkagi uusi põnevaid maitseid.

Kuidas sa vile inimese konsensusega uusi
eksperimentaalseid maitseid leiad? See ei ole
ju võimalik. Kindla peale, iga perifeeria
jõuab teatud hetkel peavoolu, aga see ei ole ju
võimalik, et me viiekesi ühel ja samal avasta-
mata teede lahkmel kohtume?

Trend, trend – tuulelipud oleme kõik,
selgrootud.

No vot siis, järgmine roog ongi kaheksajalg.

Kas me võime vahepeal paletti puhastada,
rohkem avatud olla? Võib-olla järgmine *round*
on mingit laadi elamus.

Elamusi ei otsi ma enam ammu. Väga ammu.

Tööta ise 30 aastat toidukriitikuna...
Ma otsin heal juhul tolereeritavaid nüansse.

Jah! Ja köht on kogu aeg liiga täis.

Ma ei tea, aga teeme siis nii –
kõhutunde pealt, otse ja ausalt.

Tulistame puusalt.

Põhjendamata?

Olgu, aga see kaheksajalg...

(Lauale tuuakse sütel grillitud kaheksajalg suitsupaprikaõlis,
kuumutatud sibul ja hapendatud tsillikaunad.)

Nii.

Nonii.

Kõhutunde pealt siis?

Minu kõhutunne ütleb, et lähavad kohe
„Parima uue tulija“ ning
„Värske koka“ nominatsioonid.

Mu kõhutunne ütleb, et need peaksid üks
auhind olema. Miks need lahku lõõdud on?

Topelt nomineerida pole kuritegu.

Jah, samas jääb keegi teine selle võrra
esiletoomisest ilma.

Üks nominatsioon kokale ja
teine kaheksajalale endale!

Mu kõhutunne ütleb, et see on tänastest
proovitud toitudest kõige maitsekam.

Mida sa maitseka all mõtled?

Kõhutunne hindab selle soorituse
meisterlikuks.

Samas on see väga *camp*, ootamatu.

Mustaks kõrvetatud sibul kuuenda
ja seitsmenda kombitsa vahel.
See on humoorikas.

Samas mitmekesine ka!

Nii intellektuaalselt kui ka oma
maitsepaleti poolest...

Ta oli kunagi mu köögis tööl,
soojendas lõunapausi ajal kohvi
mikrolaineahjus.

Väga punk ju.

Kui sa nii ütled...

Kell on kohe kuus, otsustame siis
praegu selle ära?

Kuhu me jõudsime siis lõpuks?

Selle viimasega, lähavad need kaks
nominatsiooni.

Ja ülejäänud kuus auhinda?

Nendeni ei jõua täna paraku.

Ütleme, et oli oodatust rohkem kandidaate.

Mis hulka me siis ootasime?

Mina ei tea.
Paneme järgmise koosoleku.

● Kirjutas **Ruth Sisask**, illustreeris **Anna-Elizaveta Žurbenko**

Kasiino teeb poisist mehe

Vägivald ja äärmuslikkus on kavalad reklaamitrikid. Eestis tegutsevas netikasiinos Duel väljendub ootamatu sümbioos hasartmängude ja manofääri vahel.

Soe augusti nädalavahetus Tallinnas. Suurürituste-vaene suvi on jätnud noored ootusärevaks. Pingeline õhk täitub kilgete ja kaameraklõpsudega, kui Tallinna lennujaamas maandub striimer ja üks esi-*looksmaxxer* Clavicular ehk **Clav**, kodanikunimega Braden Peters. Clavi siinviibimine ei piirunud ainult pidutsemisega, vaid ta astus ka üles diilerina vastuolulise netikasiino Duel otseülekan-

Juhuslikult radikaaliks

Kes on puutunud viimasel paaril aastal kokku noorte meeste hulgas populaarsete sisuloojatega, on ilmselt kuulnud sõna „manofäär“ (ingl *manosphere*). Mis see on ja miks näib, et paljud teismelised poisid on Clavi-sugustest tüüpidest sisse võetud? Tartu Ülikooli digimeediauuringute nooremteadur **Kaarel Lott** on vastanud esimesele küsimusele järgmiselt: „Manofääri all peetakse silmas erinevaid veebikeskkondi, mis on kesken-dunud meeste probleemidele ühiskonnas ning kus naised langevad sageli vaenu sihtmärkiks. Nendes keskkondades levivad äärmiselt traditsioonilised arusaamad maskuliinsuse ja soo kohta ning väl-jendatakse tugevalt antifeministlikke seisukohti.“¹

Üks äärmuslikum, kuid ka vaieldamatult kuul-saim manofääriga seotud persoon on **Andrew Tate**. Tate'i väljaõeldu annab aimu tema vaade-test: „Fakt. Naised on seksitöötajad. Nende pea-mine ülesanne on leida üks klient, teda kutsutakse poiss-sõbraks, kes maksab kogu nende elu eest. Vastutasuks annab naine talle tussi. Kui neil see ei õnnestu, tegelevad nad OnlyFans'i või pornoga, sama mäng mitme kliendiga. Kui nad on koledad,

siis nad töötavad (halvasti) ja on õnnetud.“² Tate ütles seda X-is, kus tal on 11 miljonit jälgijat, kuid võib eeldada, et tegelikkuses puutuvad tema sõna-võttudega videote, klippide ja teiste sisuloojate kaudu kokku veel miljonid inimesed.

Tate müüb meesteale arusaama, et ühiskonnas loeb kõige rohkem finantsiline ja füüsiline üleolek teistest inimestest. Endine kikkpoksi maailmameister sai rikkaks veebikaameratüdrukute (ingl *cam girls*) äri juhtimisega, kuid nii selle kui ka teiste ette-võtmistega seoses on teda ja tema venda **Tristanit** süüdistatud mitu korda vägistamises, inimkau-banduses ja naiste seksuaalses ärakasutamises. Praegugi viibivad vennad Suurbritannias vahi all ning ootavad kohtuistungit.³

Kuidas hakkab tavaline noor inimene sellist sisu-loojat jälgima ning veel uskuma, et mehe väärtus seisneb tema finantsilises ja füüsilises üleolekus? Üht õiget vastust on raske leida, kuid valitseb teatav konsensus, et see protsess on aeglane ja varjatud. Seda vaadet avas **Robert Lawson** raamatus „Manipulation, Influence and Deception“.⁴ Lawson argumenteeris, et ekstreemsete vaadete omaksvõtt toimib sarnaselt kokkupuuteteraapiaga. Pidev kokkupuude muudab ekstreemse sisu normaalseks.

Praxise hiljutise uuringu „Alfamehed ja lillake-sed: misogüünia ja seksismi normaliseerumine Eesti meediapildis“ koostajad rõhutasid, et selles osalenud noored puutusid traditsioonilisi soorolle toetava sisuga kokku igapäevaselt. Ühe osaleja tsitaat: „Sellist asja on nii palju, et see lihtsalt tuleb sulle ette kogu aeg.“⁵

Uurijat töid välja, et paljud noored, kes sellist sisu näevad, ei väida, et nad seda toetaksid: „Fookusgrupi intervjuudes osalenud noored tunnisi-

tasid, et nad tarbivad sellist sisu regulaarselt ja erinevatel põhjustel, ent siinkohal on oluline rõhutada, et nad ei näinud oma tarbimisharjumustes probleeme.“ Kui noored äärmuslikke seisukohti omaks ei võta ja tajuvad ka ise seda jaburana, siis miks seda sotsiaalmeedias nii palju on?

Planeeritud vastuhakk

„The Grift Economy“ raportis jaotati manofääri toimimine kolme etappi.⁶

1. Esimene samm on inimeste värbamine eneseabi sildi all, kas trenni-, raha- või võrgutusnippe jagades. Nõustamine tekitab noores vaatajas usalduse ja parasotsiaalse kiindumuse.

Protsessi paremini avamiseks kirjeldan briti YouTube'i staari **Hamza** (üle kahe miljoni telli-ja) tööd. Tema videod on esmapilgul tavalised nõuanded pealkirjadega „Ma olen tervislikus suhtes“, „Miks eneseareng muutub 2–3 aasta pärast RASKEMAKS“, „Elu sotsiaalmeediata“. Hamza YouTube'i kaanefotoks on kuvatõmmis kommentaarist „Hamza muutis mu elu“.

2. Teine samm on võitleja mentaliteedi tekitamine, nii et vastaseks on kogu ühiskond. Noore sotsiaalne ebakindlus põhineb suhetest või enesevihat saab selgituse: Lääne ühiskond on alla käinud. Näiteks naiste ootused potentsiaalsete partnerile on võimatult kõrged, sest feminism on õpetanud neid mehi põlgama. Individuaalne frustratsioon leiab kanali ning üksik kurb noor internetikogukonna.

Hamza süütute pealkirjade taga peituvad aga sellised sõnumid nagu „mehed on naiselikumaad kui kunagi varem“ ja „mehed, ärge näida-ke emotsioone, sest kellelegi ei meeldi nuttev mees“. Noortel on päris mure oma sotsiaalse

Anna-Elizaveta Žurbenko on illustreerija, kujundaja ja graafiline disainer, kes zongleerib nii traditsioonilise kui ka digitaalse meediaga.

staatuse nõrgenemise pärast, mis pahatihti tule-neb majanduslikust ebakindlusest ja majandus-liku ebavõrdsuse kasvust. Seda muret ja ängi kasutavad äärmuslikud sisuloojad relvana, et luua narratiiv meeste vastu suunatud rünnakust, mida veab liberaalne demokraatia.

Läänes valitsev riigikorraldus on andnud naistele, immigrantidele ja rahvusvähemuste-le vabaduse tööturule ja poliitikasse siseneda. Meeste positsioon ühiskonnas on sisuloojate tunnetuse kohaselt nõrgenenud ning see on tekitanud paljudes identiteedikriisi. Manofäär pakub lahendusi raskele olukorrale, millesse „väärdunud ühiskond“ on mehed pannud. Tun-netatud majanduslik ebakindlus ja andmed meeste sagedaste enesetappudest ei ole välja mõeldud, kuid manofääri pakutud selgitus on väga ühehäälnine ja selle side tegelikkusega õhuke.

platvorm, kus rassism, holokausti eitamine või ot-seülekan-ded teadvuseta naiste vägistamisest ei ole harvad nähtused. Näiteks on Claviculari Kicki kontol video sellest, kuidas koos Tate'i vendade ja teiste manofääri sisuloojatega lauldi kaasa **Kanye Westi** laulu „Heil Hitler“ ning tehti natsitervitust. Klipid sellest levisid kogu sotsiaalmeedias ja said miljoneid vaatamisi-reaktsioone.

Vastuolulise platvormi asutaja ja miljardär **Ed Craven** omab maailma suurimat veebikasiinoplat-vormi Stake, millel on oma veebikeskkond ka Eestis. Craven lõi Kicki pärast seda, kui striimimisplatvorm Twitch hasartmängude ülekan-ded keelustas. Clavicular filmis ennast Stake'i platvormil hasartmän-ge mängimas, lisaks jagab Clav omanimelist Kicki sooduskoodi ja liitumisboonust (25 \$). Erinevalt kõige tuntumast platvormist Twitchist, kus pool tulust läheb platvormile, saavad Kicki striimerid 95% tulust endale jätta, lisaks on platvormi mode-

ülekan-ded kestavad tavaliselt tunde, siis nende levitamiseks võetakse salvestusest lühikesed kil-pid, mida jagatakse kõigis populaarsetes sotsiaal-meediakanalites. Klippide kasulikkus on sisuloojale teada, „The Grift Economy“ andmetel maksab Clavicular klippide tegijatele ja jagajatele iga kuu ligi 650 000 dollarit. Claviculari striimidest võetud klipid saavad kuus keskmiselt kokku üle miljardi vaatamise, tuues inimesi tema Kicki platvormile. Nii suur vaatamiste hulk õigustab klippide eelarvet.

Klippe vaadatakse kiirete ampudena. Striimer peab suutma öelda vähem kui minutiga midagi, mis võidaks ajumäda käes kannatava teismelise tähele-panu. Kõige lihtsam vastus on vaenu, radikaalsuse ja vägivalla õhutamine, sest see toitub meelehei-test, mille sisuloojad on oma sõnumitega tekitanud. Poisid, kes on juba veendunud, et kogu maailm ongi nende vastu, saavad lootust (ja kõhutäie naer-da) naiste alandamisest. Hasartmängu *jackpot!* Hasartmängude sihtgrupiks on noored mehed ning turundajad on oma reklaamide sihtgruppi väga hästi tundma õppinud. *Manfluencer*'id muudavad roppude ja vägivaldsete striimidega hasartmängu-de igapäevase mängimise normaalseks ja lahedaks.

Kohtumõistmise tund

Ühendriikide ja Suurbritannia noored on juba hasartmängudega orki tõmmatud. Kolmandik 11–17-aastastest USA poistest on aasta jooksul vähemalt korra hasartmänge (spordiennustused, loterii, pokker) mänginud. Pea pooled alaealised poisid on näinud hasartmängureklaame või vi-deoid sotsiaalmeedias. Suurem osa ütleb, et ei ole neid ise otsinud, vaid sisu on jõudnud nendeni algoritmi alusel.⁸ Suurbritannia terviseamet (NHS) on andnud hirmutava hoiatuse: üha rohkem noori täiskasvanuid vajab abi hasartmängusõltuvusega toimetulekuks.⁹

2023. aastal Eestis vanuses 11–16 laste seas tehtud uuringust selgus, et iga viies neist on hasartmängudega kokku puutunud. Seejuures on hasartmänge mänginud vähemalt iga nädal 4% ja vähemalt iga kuu 7% 11–16-aastastest lastest.¹⁰ Hasartmängude riskirühma kuulub 11% Eesti elanik-konnast. Enim on nendeks madala sissetulekuga 15–20-aastased. Kasvav hasartmängusõltlaste arv on lähitulevikus veel üheks valukohaks meie süve-nevas tervishoiukriis. Siin tekib küsimus seoses hasartmängude maksusoodustusega.

Kõik pole veel läbi?

Kuid kuidas noori mehi manofäärist eemale saa-da? Sellest ringist välja pääsenud noorte kommen-taar on üleilmsele sarnane.

Nii Eesti kui ka Suurbritannia noorte uurimi-sel selgus, et fassaadi purunemine viib noored *manfluencer*'itest eemale. Noored, kes päriselt sellise sisuga samastuvad ega jälgi suunamuidajaid ainult algoritmipõhiselt, on jõudnud mõistmiseni, et enesekindlust või finantsnõu otsima minnes ei ole nad tegelikult oma küsimustele vastust saanud ning ebareaalsete standardid tõukavad neid pigem eemale. Lisaks nõrgestab sisulooja autoriteeti skandaalide ja käitumisega kaasnev silmakirjalik-kus. Muretsama paneb algoritmipõhine jälgimine, mis normaliseerib nii hasartmänge kui ka vaenu teiste inimeste vastu.

Kui sul on mure, siis pöördu Hasartmängusõltu-vuse Nõustamiskeskuse poole ja kutsu ettevõtjaid vastutust võtma.

Seos fašistliku sümboolikaga või poseerimine Punasel väljakul ei ole noorte ideoloogiline värbamine, vaid reklaamitrikk.

Manofäär lõikab haavatava kogukonna pealt tulu, tõlgendades probleeme endale kasulikult ning müües sirgjooneliselt lahendusi. Manofäär töötab turuloogika alusel ja seda efektiivselt – nende sõnumid tekitavad arusaama, et noore mehe elus on midagi valesti, seejärel selgita-vad, miks nende elu selline on, olgu siis süüdi demokraatia või sooline võrdõiguslikkus. Selle tulemusena müüb ta neile kogukonna ja toote, mis lubab leevendust nende enda kujundatud seisundile.

H*il H**ler ja kasiinod

Claviculari Tallinna külastuse puhul paistis silma midagi uut, mis pole nii lihtsasti selgitatav. Miks peaks „finantsiliselt edukas ilus mees“ käima neti-kasiinos pokkeridiileriks?

Uurisrin platvormi, kus Clavicular otseülekan-deid teeb. Kuigi ülekan-nete klippe jagatakse mitmetes sotsiaalmeediakanalites, on suur osa manofää-rist koondunud Kicki. See on radikaalset sisu täis

pornostaar **Bonnie Blue**. *Softcore*-porno kasu-tamine äri reklaamimiseks ei piirdu radikaalsete platvormidega, ka Nutz Casino viimane reklaam BSH vanniskäigust torkab häirivalt silma.

Reklaamitrikk

Kiire igapäevane vaenu õhutav sisu ning *man-fluencer*'ite noor jälgijaskond ei viita enam sellele, et sisu toodetakse abi otsivatele noortele. Turg on palju laiem. Kuigi Clavicular müüb endiselt oma meheks olemise kursust, pole see enam tema pea-mine elatusallikas. Manofääri potentsiaal ületab püramiidskeemide potentsiaali. Vägivald ja ekstreemsused tõmbavad paratamatult tähelepanu inimeste seas, kes ekstreemse ideoloogiaga ei nõustu. Seos fašistliku sümboolikaga või posee-rimine Punasel väljakul ei ole noorte ideoloogiline värbamine, vaid reklaamitrikk.

Model on keeruline ja mitmetasandiline. Kiire sisesevaade annab aimu, et tuluaallikaks ja reklaa-miks on jagatavad klipid (ingl *clipping*). Kui otse-

¹ Lott, K. 2026. Sõnastik: manofäär. – Feministeerium.

² Andrew Tate'i postitus X-is, 30.12.2024.

³ Who is Andrew Tate? The self-proclaimed misogynist influencer. – BBC, 27.02.2025.

⁴ Lawson, R. 2025. Language, Manipulation, and Online Radicalisation: Weaponising Discourses of Masculinity on r/The_Donald. – Manipulation, Influence and Deception: The Changing Landscape of Persuasive Language (toim. Rüdiger, S.; Dayter, D.), lk 196–220. Cambridge University Press.

⁵ Alfamehed ja lillakesed: misogynüünia ja seksismi normaliseerumine Eesti meediapildis. Praxis, 2024.

⁶ The Grift Economy. Reset Tech; Equimundo, 2026.

⁷ Volkova, P. Politsei natsikasino sisus vaenu õhutamist ei näe. – Äripäev, 04.08.2026.

⁸ Betting on Boys: Understanding Gambling Among Adolescent Boys. Common Sense Media, 2026.

⁹ NHS exec warns that crypto trading could fuel problem gambling. – Protos, 13.06.2024.

¹⁰ Eesti alaealiste elanike kokkupuuted hasart- ja video-mängudega 2022. Kantar.

● Intervjuu **Triin Käpa** ja **Laura Vilbiksiga**.
Küsis **Ruth Sisask**, pildistas **Enilil Sonn**

Kristlus on jälle viraalne

Kirikuõpetaja ja koguduse liige aitavad mõista, miks noored jälle piiblit loevad, miks Tiituse 2:4–5 sõna-sõnaline järgimine ei olegi kristlik ning kuidas suhtuda peatustesse.

2015. aastal tegi Mürileht teemanumbri usust ja kristlusest, millega toimetust proovis mõista, kui tihe seos on konservatiivsusel organiseeritud religiooniga Eestis. Üheteistkümne aastaga on Eesti ühiskond märkimisväärselt muutunud ning muutunud on ka küsimused, mille kaudu usku ja konservatiivsust vaadelda. 2015. aastal sai EKRE esimest korda riigikokku. Valimistele järgnesid 2016. ja 2019. aastal **Jüri Ratase** esimene (Keskerakond, Sotsiaaldemokraadid, Isamaa ja Res Publica Liit) ning teine (EKRE/KE) valitsus. 2020. aasta 12. märtsil kehtestas valitsus riigis eriolukorra. Vähem kui kaks aastat hiljem alustas Venemaa Ukraina vastu täiemahulist sõda. Eesti majandus on näitamas taastumismärke, kuid 2019. aasta ehk „kriisieelse“ aja taset pole saavutatud, inimeste majanduslik ebavõrdsus on kasvanud.¹ 2024. aasta esimesest jaanuarist kehtib Eestis abieluvõrdsus, kuid võitlus sotsiaalselt võrdsema ühiskonna nimel ei ole sellega peatunud. Kui 1999. aastal nõustus väitega, et mehed sobivad poliitilise liidri ametisse paremini kui naised, 42% Eesti õpilastest, siis 2016. aastaks oli see näitaja langenud 26 protsendini. Samal ajal lelab iga viies poiss, et naised peaksid poliitikast üldse eemale hoidma.² Noorte seas on kasvanud ka kristliku sisuga sotsiaalmeedia jälgimine³, mis tõstatab taas küsimuse, kuidas põimuvad religioon ja konservatiivsed väärtused.

Noorte, usu ja uuenenud ühiskonnakorralduse mõistmiseks seadsin sammud Tartu Jaani kirikusse, kotta, kus püha sõna on levitatud juba ligi 700 aastat. Nõukogude ajal sündinud tartlased mäletavad aega, kui kiriku asemel oli Treffneri gümnaasiumi kõrval varemetses suitsunurk. Keskaegsete, tõenäoliselt toonaseid linnaelanikke kujutavate terrakotakujude all tegutseb tänapäeval kogudus, mille roll ei piirdu ainult jumalateenistuste ja kiriklike talitustega. Suuresti uskmatu tartlane käib Jaani kirikus palju, eriti suvel Klaaspärlimängu ajal. Ka kiriku kellade Peetri ja Pauli valamiseks annetasid tartlased omal ajal üle 650 000 krooni.

Vestluse leppisime kokku esmaspäevaks, mis on ainuke päev, mil kiriku uksed on kinni. Praegu toimetab kirikus koguduse õpetajana Triin Käpp, kelle jaoks on iga inimene väärtuslik. Triin kutsus vestlusele ka Jaani koguduse liikme Laura Vilbiksi. Rääkisime sellest, milline koht on kristlusel tänapäeva Eestis, kuidas suhestuvad usk ja noorte radikaliseerumine.

● **Siseministeeriumi tänavu tellitud eestlaste usulise identiteedi uuringu järeldus oli, et jumalateenistustel osalemine on harvenenud ning suurenenud on nende inimeste osakaal, kes usulistes tegevustes üldse ei osale. Küsitluse järgi kuulus kogudusse või usulisse ühendusse 19% elanikest. Samas on tõusnud kristliku sisuga sotsiaalmeedia ja taskuhäälingu te jälgimine. Millest see meile räägib?**
Triin: Kirikusse kuulumine on languses, kuid huvi usu vastu kasvab. Sotsiaalmeedia on lihtsalt kiiremini kättesaadav ning kirik tundub millegi iganenu ja võõrana.
Laura: Näen enda tutvusringkonnas noori, kes on huvitatud spirituaalsusest ja usust, aga kirik tundub neile liiga kauge. Kui puudub side perekonna kaudu, kui pole käidud kristlikus koolis ega kirikus, on siia raske jõuda. Kirik tundub hirmutav ja võõras. On ka neid, keda hirmutab kirikus esinev konservatiivsus – homofobia ja piiratud nägemus kristlusest, justkui kõik poleks siia oodatud. See ei ole ehk valdav põhjus kirikust kaugenemisel, aga nooremate seas on see kindlasti mure.
T: Kiriku lävepakk on liiga kõrge. Mäletan kohtumist usuteaduskonna tudengitega, kes ütlesid: „Ei-ei, kirikusse kuuluvad ikkagi hästi pühad inimesed.“ Kutsusin nad leeri – nad tulidki. Kirik peaks olema kõigile avatud. Teine probleem on, et kirik ei vasta

inimeste tegelikele küsimustele. Me räägime veidrates terminites, nagu arm, lunastus ja patt. Need ei kõneta kedagi. Küsimus, millega olen viimased vähemalt viis aastat vaeva näinud: kuidas saada teada, mis on tänapäeval tavalise inimese küsimused, millele kirik peaks vastama?

● **Sotsiaalmeedia on suutnud selle ühenduse luua. Näiteks Suurbritannias ja USAs oli 2025. aasta piibli müüginumbrites viimase 20 aasta üks edukaimaid ja kasv tuleb peamiselt noortelt.**
L: Igasugune avaus, mis aitab inimesel Jumalaga ühendust luua, on hea. Sotsiaalmeedia negatiivne külg on see, et algoritmide soovivad provokatiivset sisu, mistõttu kristluse kesket sõnumit armust ja lunastusest ei ole lihtne põnevaks teha. Laiema publikuni jõuavad sõnumid, nagu „naise koht on köögis, ta peaks mehele alluma“. Need tekitavad reaktsioone, nii vihaseid kui ka toetavaid, ja levivad see-tõttu. Sellist vaadet esindab tegelikult väga väike osa kristlastest. Suurem osa EELK liikmeid ja vaimulikke on mõõdukate vaadetega.
T: Huvi kristluse vastu on saanud kasvada, sest kindlus tuleviku suhtes on vähenenud. Sotsiaalmeedia loob kujutluse, nagu kristlus annaks inimese elule kindlad reeglid ja piirid, ning see on keerulistel aegadel kutsuv. Radikaliseerumine ongi omamoodi usk – usk mingisse ideesse, mille nimel ollakse valmis surema. Kirik paistab kui miski, mis võiks anda kindlaid vastuseid, kuid ka siin pole midagi kindlat peale selle, et Jumal on meiega.
Mind on jäänud painama küsimus, eriti pärast koroonat, kuidas mõjutab noori see, et isiklikud silmast silma kontaktid on

Sotsiaalmeedia loob kujutluse, nagu kristlus annaks inimese elule kindlad reeglid ja piirid, ning see on keerulistel aegadel kutsuv.

▲ Triin Käpp (vasakul) veab igal pühapäeval Tartu Jaani koguduse õpetajana omamoodi retriiti. Koguduse liige Laura Vilbiks (paremal) usub, et Jumal ootab oma kehasse ehk kirikusse ka patuseid.

vähenenud. Sotsiaalmeedia on isikliku suhtluse üle võtnud ja religioon jääb ise-seisvalt avastamiseks. Me ei tahaks, et inimese teekond usuni algaks vihastest postitustest. Parema oleks isiklik side normaalse kristlasega, samasuguse inimesega, kellel on erinevad mõtted ja vaated.
● **Koguduste noored on avanud oma sotsiaalmeediakontod, kus jagatakse pöördumislugusid. Kui inimesed tulevad konkreetselt vastust otsima, aga seda ei ole, siis kuidas saab kirik aidata?**
T: Meie saame näidata, et ükskõik kui halvasti sa end ka ei tunneks, on keegi, kes armastab sind kõigest hoolimata. Keegi ei ole tühine. Kiriku ülesanne on elu mõtestada ning koos suurtele küsimustele vastuseid otsida. Mina ei saa inimestele öelda, mida keegi peaks täpselt tegema või kuidas oma elu elama, see ei ole minu pädevuses. Me ei otsi koguduses koos töömonopoli, vaid oleme üheskoos teel selles otsingus. Me ootame kriitilisi küsimusi ja erinevaid arvamusi, mis hoiavad muuhulgas ära fundamentalismi.
Vabakogudustes on pöördumislugude jutustamine omaette žanr. Mul endal pole kunagi olnud „pöördumislugu“, ma lihtsalt kasvasin ja kasvan siiani. Lood on inspireerivad, aga sealt tuleks edasi minna: mis

● **vad kinnisvara. Kas sellisel sooliselt määratletud maailmal on mingi side piibliga?**
T: See keelekasutus on minu jaoks veider ja võõras. On ilus mõelda, et me kõik oleme Jumala pojad ja tütreid – see annab kindlust ja lootust. Rääkida, et naised ja mehed on erinevad, on normaalne ja vajalik, aga oluline on küsida, mis eesmärki see jutt täidab – kas kasvame seeläbi inimestena ja õpime ennast paremini tundma või on eesmärgiks vastanduda ja alla suruda (ükskõik kumba sugu).
L: Mina pole armastust lähemalt jälginud. Mingid teos sõnumid tunduvad head ja toetavad. Selle kõrval on probleemne selliste soorollide rõhutamine, kus naine allub mehele. Lisaks on see USAst alguse saanud tradwife'ide trend silmakirjalik, sest naistest sisuloojad teenivad raha ideelt, et naine ei peaks midagi omama ega raha teenima. See on võltskuvand, mis kasutab ära kindlat esteetikat. Samas on arusaadav, miks need ideed levivad. Feminismi teine laine on tekitanud nende jaoks kuvandi, et naine peab olema edukas ärinaine ja selle kõrvalt endiselt kogu koduse hooletöö eest vastutama. Teisest küljest on pakutud lahendus, et mees peaks üksinda peret üleväl, ka meestele koormav.
● **Kui rääkida ohukohtadest, siis armastuse kirjeldatud hea Jumala tütre päev näeb välja selline: sage jõutreening, igapäevane piibli lugemine, sellise mehe otsimine, kellega olles ei pea naine teadma, kus ta rahakott on. Mis on selle performatiivselt kauni elu varjupool ja kas sellel on mingi seos kristliku õpetusega?**
T: Arvan, et nende jaoks on seal seos olemas. Kristlusel on nii palju nägusid, ja ma tean noori, kes otsivadki sellist elu ja tahavad

◀ seda elada. Kui inimene ise sellist elu soovib ja see teeb talle head, siis ma ei näe põhjust seda kuidagi hukka mõista. Inimestel peab olema võimalus oma usku ja väärtusi omal viisil järgida.

Samas ei tähenda see, et sellised sõnumid ei võiks olla ohtlikud. Mida ühekülgsem on sõnum, seda ohtlikumaks see minu arvates muutub. Kui inimesele öeldakse pidevalt, milline ta peaks olema, aga ei räägita sellest, kui keeruline on päriselus neid ideaale järgida, võib see tekitada temas süütunnet, läbikukkumistunnet või häbi. Negatiivne tunne võib inimest radikaliseerida või kristlusest täielikult eemale tõugata.

Toome näiteks meedias jutuks olnud lahutamatu abielu. Põhimõtteliselt on see väga ilus mõte, et kui kaks inimest abieluvad, siis nad teevad seda kavatsusega jääda kokku kogu eluks ja üksteise kõrval ka rasketel aegadel vastu pidada. Ideaalis võiksidki kõik abielud sellised olla. Samas oleme me inimesed ja meie elud ei kulge alati nii, nagu alguses planeerisime. Inimestega juhtub igasuguseid asju ning on olukordi, kus koos jätkamine ei ole enam võimalik või ei ole kummalegi poolele hea. Olen nõus ka sellega, et tänapäeval lahutatakse võib-olla liiga kergekäeliselt ning abielu nimel võiks tõesti rohkem vaeva näha. Samas tundub mulle, et sageli räägitakse palju vähem sellest, kuidas päriselt abielus püsida. Puhtast ideaalist ei piisa. Sama oluline on rääkida ausalt ka sellest, kui keeruline võib olla selle ideaalini jõuda.

Suur mure on ka isikukultus, kus ühe inimese või juhi tõlgendus muutub olulise-maks kui keskne kristlik sõnum. Teine probleem on sõnasõnaline tõlgendamine. Piibel on küll kõige lähem kirjalik allikas Kristuse õpetustele, aga seda ei saa lugeda nii, et iga lause on iseseisev ja muutumatu reegel. Me peame piiblit pidevalt tervikuna tõlgendama ja vaatama seda läbi keske sõnumi – armastuse, lunastuse ja iga inimese väärtustamise. Vastasel juhul võib üksikuid kirjakohti kontekstist välja tõsta ja kasutada viisil, mis läheb vastuollu kogu sõnumi mõttega.

L: Eriti kuna praeguses ühiskonnas on palju teemasid, millest piiblis pole sõnagi.
T: Näiteks mobiiltelefonid.
L: Ega kliimakriisi ka pole, sest kaasaegset tööstust ja kapitalismi tollal ei olnud. Aga meil on baasväärtused, mille kaudu saame vaadata, kuidas nende teemadega suhestuda.

● **Sisuloojad korraldavad retriite ja pakuvad koolitusi. Kas kristlust väärkasutatakse enda reklaamimiseks?**
T: Arvan, et inimesed vajavad mõtestatud koosviibimist. Eks pühapäevane teenistus on ka natuke nagu retriit. Teenistus raamistab nädalat ja annab sellele mõtte. Põhimõtteliselt võivad retriidid olla head, kui läbiviijal on selleks vastav ettevalmistus. Tuleb olla kriitiline ja küsida, miks see inimene sellist teenust pakub, sest kogene-matu läbiviija võib väga palju kahju teha.

● **Laura, oled kaasasutanud blogi Patused Kristlased, kust jääb kõlama, et Jumala armastus on kõigile ja ebamugavad küsimused peaksid olema kirikus teretulnud...**
L: Oluline on mitmekesisus ja see, et erinevatele inimestele oleks midagi. Mingid inimesed tahavadki elada traditsioonilisemat elu ning selles ei ole iseenesest midagi halba. On kogudusi, ka Eestis, kuhu inimesi meelitatakse just teatava esteetika, noorte-pärasuse ja kaasaegsema lähenemisega. Mulle endalegi meeldib vahel käia baptisti-de teenistustel, sest see pakub teistsugust kogemust. Erinevad lähenemised võivadki olla rikastavad.
Probleem tekib siis, kui koguduse seatud piirangud ja ootused sunnivad inimesi enda

juures midagi olulist varjama. Koguduse liikmetele võidakse anda väga kitsas reeglite raam – minu arvates on näiteks abielueelse seksi keelamine tänapäeva ühiskonnas üsna ebarealistlik. Nii võib tekkida olukord, kus inimene elab justkui kahte elu: seda, mida ta päriselt elab, ja seda, mida ta kogudusele näitab. Tean ka inimest, kellel on samasooli-ne elukaaslane, kuid kes ei julge sellest avalikult rääkida, sest ta kardab endise koguduse hukkamõistu ja selle võimalikke tagajärgi.

Patuste Kristlaste blogiga oleme üritanud rõhutada just seda, et me kõik oleme patused ja pole mõtet hakata looma patu-registrit selle kohta, kes on rohkem või vähem halvasti käitunud. Kristluse keskne sõnum peaks olema, et pääste ja armastus on kõigile, mitte ainult neile, kes suudavad täita kõiki etteantud reegleid. Kirik peaks tulema kõige rohkem nende inimeste juurde, kes on rõhutatud ja ühiskonnas kõrvale jäetud, nii nagu tegi Kristus ise.

T: Mäletan üht leerikursust, kus rääkisime armastusest ja üks noor küsis, millal me ikkagi karistusest räägime – piiblis on ju kirjas, et Jumal karistab, ja mida valusam vits, seda armsam laps. Piiblis on tõesti kohti, kus Jumal karistab.
Tegelikult saame igapäevaelus karistami-sega ise päris hästi hakkama. Karistused toovad pigem trotsi ja vastuseisu. Muidugi on neuroerinevusi, mille korral inimene ootabki selget karistussüsteemi, kuid tavali-selt ei vii see edasi. Hirmutamine on religioosne vägivald ja seda ei tohi kunagi lubada.

Piibel on küll kõige lähem kirjalik allikas Kristuse õpetustele, aga seda ei saa lugeda nii, et iga lause on iseseisev ja muutumatu reegel.

● **Mida te ütlete neile, kes ei tule, sest nad ei usu imesse?**
T: Piibel on väga põnev raamat. See on ajaloos kirja pandud tekst, mis aitas siis maailma kirjeldada ja aitab ka tänapäeval. Ei tohi jääda kinni sõnasõnalisse tõlgendusse, vaid tuleb näha ruumi, mida tekst tekitab. Piibel ei ole lihtne tekst, seepärast tulebki seda koos lugeda ja üha uuesti tõlgendada.
L: Kui tulin leeri, rääkisin vaimulikuga oma murest, et ma ei saa täpselt aru, mis on kolmainusus, see tundub liiga keeruline. Jumalast sain aru, aga kuna ma ei mõistnud, kuidas need kolm omavahel toimivad, siis ma ei teadnud, kas tohin end kristlaseks nimetada. Tema vastas, et kui mõistaksid täielikult kolmainusust, oleksid sa juba Jumala tasemel. Me ei peagi kõike mõistma.
T: Kui kõigest aru saaks, ei peaks ju uskuma.

● **Müürileht küsis 2015. aasta lõpus Urmas Viilmalt, milleks on usklikule inimesele kirikut vaja. Ta vastas: „Kirik esindab läbiproovitud, kollektiivset ja seega objektiivsemat tõe kui üksik-isik omatehtud usu ja jumalaga.”**
T: Tahaksin öelda natuke teistmoodi, aga samas ka samamoodi. Tõlgendus on läbi proovitud ja katsetatud, aga seda tuleks jätkuvalt läbi proovida ja katsetada. Toona-sest vastusest kumas läbi, nagu oleks midagi valmis saanud, aga minu jaoks käib see pidevalt edasi. Kirik on kollektiivne töö otsimine. Jeesus ütleb: mina olen tee ja tõde ja elu. Need ei ole kolm eraldiseisvat asja, vaid suhestuvad koosmõjus. Tee ja tõde käivad kokku: sa elad, käid seda teed ja otsid tõe. Pole ainult üht kindlat teed, kus kusagil kivi all ootab tõde ja küsimus

on, kas leiad selle kivi üles või mitte. Koos otsimine ja üksteise toetamine, ühine usutunnistuse lugemine on võimas. Kui mina parasjagu kahtlen, aga keegi minu kõrval loeb, siis loeb ta natuke ka minu eest.

L: Lisaksin siia juurde osaduse mõiste. Me võtame armulauda üheskoos, mitte üksi kodus. Apostel Paulus kirjutas, et kogudus on nagu Kristuse keha, kus igal kehaosal on oma roll ja kõik on vajalikud. Oluline on, et keegi ei tunneks end väljatõugatuna.
Üks positiivne näide Eestist on oikumeen-ililine koostöö, mille puhul on esindatud kõik konfessioonid. Kui seisad ühise asja eest, siis näed, et erinevused ei ole enam nii olulised.
Triin: See toimib, kui on ühine suur eesmärk. Eesti oikumeenia on rahvusvahe-liselt suur asi, aga miinuseks on kalduvus jääda pealiskaudseks või võtta kõige konservatiivsem seisukoht. Küsimus on, mida ollakse valmis koostöö nimel ohverda-ma. Üldiselt on oikumeenia positiivne nähtus, millest on sündinud palju head.

● **Mis on teie jaoks usklik olemine?**
T: Jube hea lihtne küsimus (*naerame*). Kumbki meist ei ole sündinud kristlikku pere-konda – mina valisin usu teismeeas ja see on olnud pikk teekond. Suur osa usust on usaldus – eesti keeles ongi „usk” ja „usaldus” olnud üks sõna. Ma usun Jumalat ja ma usun Jumalasse. Usun, et Jumal on olemas ja tal on minuga midagi pistmist, et ta päriselt hoolib. Mulle meeldib mõte, et elu oleks pidev palve. Mitte et kordan mingit mantrat, vaid et elan Jumalaga koos.

See on ideetasandil ilus mõte, kuhu võiks ka kunagi jõuda.
L: Minu jaoks on usk kahetine. Ühelt poolt annab see kindlust ja lootust, mis on oluline, sest tegelen tööalaselt keskkonnakriiside-ga, mille puhul on lootus tihti kadunud. Lootust võib leida ka kogukonnast, ilma et see oleks seotud usuga, aga minu jaoks on oluline, et Jumal on alati olemas. Teisalt käib usuga alati kaasas kahtlus. Usk ei tohiks kunagi olla nii kindel, et selles ei saaks kahelda. Usk on protsess, mitte nii, et oled ristitud ja kõik on su elus korraga paigas. Vahepeal mul kaob usk ja mõtlen, miks ma küll kristlaseks hakkasin, aga mõnel teisel päeval on see taas olemas. See on normaalne.
T: Täiesti nõus. Kõik suured piiblitegelased kahtlesid: Joona kahtles, Peetrus kahtles, Paulus kahtles. See ongi osa kasvamisest. Piiskop Tiitus ütles kord, et kahtlemine on oluline, aga kahtlusesse ei tohi kinni jääda. Pole hetke, mil oled „valmis”.

Triin soovitas uurida ka mõne noore mehe pers-pektiivi ja lubasime kunagi rääkida põrgust.

¹ Gini koefitsient. Statisti-kaamet.
² Noorte hääl demokraatia kriisis: kodanikuhariduse väljakutsed. ICCS, 2022.
³ Eesti elanikkonna usuline identiteet 2026. Eesti Uuringukeskus OÜ, 2026.
⁴ Murula, E. 2015. Maailma vanim bränd. Intervjuu Urmas Viilmaga. – Müüri-leht, 07.12.

● Kirjutas **Mark Alexander Ummelas**, pildistas **Birgit Kaleva**

Eesti valvatuim jogurtitops. Reportaaž ERMi hoidlast.

Reportaaž eesti rahva kultuuripärandi kõrgtehnoloogilisest varasalvest, kust leiab nii limpsipudelid, mulgi kuued, Lenini kujud, plastmassist kelgud kui ka soome-ugri põlisrahvaste tööriistad.

Ausalt öeldes pole mul viimased pool tundi olnud aimugi, kus ma parasjagu viibin. Loodetavasti olen jätkuvalt kusagil endise Raadi lennuvälja all. Saja-meetrine koridor lõpeb järsu pöördega, järgneb kahesajameetrine koridor. Astun läbi kahelüüsilise ukse külmkambris, siis koridori tagasi, sealt omakorda kubricklikku tunnelisse, mille seinu ääristavad sajad mänguasjad. Ja ühtäkki olen ma ruumis, kus rahvariiettest pungil riulid täitsa iseseisvalt ringi sõidavad, ilma et ma oleks midagi manus-tama pidanud. Suunataju on täielik null, ainsaks orientiiriks kümme minutit tagasi kuulnud lause: „Nii, nüüd me oleme jõudnud Tartu linnast Tartu valda.“ Okei, usun.

Jõuan koos koguhoidja **Siret Saare**, konservaa-tor **Karoliine Bürklandi** ja fotograaf Birgitiga Eesti kõige futuristlikuma ukseni. „Äkki saame siia sisse?“ Kiip ei tee häält. „Okei, mina oma kiibiga siia ei saa. Kas sina saad?“ Ka teine kiip ei tee pilksu. „Okei, seda hoidlat praegu teile ei näita. Liigume edasi.“

Kuulen, et turvakaalutlustel saavad ERMi kogu-des kindlatest uustest sisse ainult need inimesed, kelle töö on nende konkreetsete ruumidega seotud. Isegi liftiga ei saa ilma kiibita sõita. Ka ERMis üle kümne aasta töötanud konservaa-tor Karoliine pääseb läbi ainult nendest uustest, kus ta enda vastutusalas olevate esemete olukorda kontrolli-mas käib. Tema väitel on see suur erand ning isegi konservaatoreid ei tohi omavoliliselt hoidlates käia.

Kummalisel kombel tekitab see minus tohutut kergendust. Meie kultuuripärand on kindlamini kaitstud kui mõne põnevusfilmi pank, kus **Tom Cruise** laserite vahel nõõri otsas tilbendab.

Selles mõttes on ERMi tagatubades ringiliiku-mine jamesbondilik. Peegelsiledad pinnad, kõik on laitmatult puhas ja valgus silmipimestavalt ere. Kui keegi on „Portalit“ mänginud või vaadanud seda filmi, kus **Morgan Freeman** Batmani garaa-žis inimeste järele luurab, siis saate umbkaudu aru, mis vaibiga tegu. Aston Martinite, elevandi-luust Beretta püstolite ja Batmobile'i asemel leiab ERMi hoidlatest aga saanid, puukingad, tõllad ja rahvariided.

Keegi võiks teha siin sketši keskaegsest super-agendist nimega Jaanus Punn, kes peab saaniga sakslaste tagalasse kihutama ja ordumeistrilt pit-seri ära varastama. Aga enne tuleb koos agent Kuuga käia garaažis ning valida välja missiooni-le sobiv relvastus. „Vaadake vaid, isand Jaanus, see elegantne sõiduk siin on tehnoloogia viimane sõna. Selle pealt saab kirvega lüüa nii paremale kui ka vasakule.“ Agent Punn vastab: „Praegu-pole ammu sõita saanud. Agent Kuu, see oleks nagu eile olnud, kui sa sellesama kelguga mind Ümera kaldale päästma tulid.“

Okei, ma tulen nüüd maa peale tagasi

Kell saab kaks ja seisan koos fotograafiga ERMi infolaua ees. Saabub konservaa-tor Karoliine – hun-did eraldatakse lammastest, uuriv ajakirjandus eksponaate uurivast pööblist. Meid lastakse ERMi bakkarisse. Arvutid, aparaadid, *post-it*-märkmed, rahvariided. Kabinette ja inimesi on rohkem, kui es-mapilgul eeldada võiks. Silmapilkselt viiakse meid koguhoidja Sireti juurde. „Nii, tema käest saab kõike teada!“ Üritan meelde tuletada küsimused, mille samal hommikul Lux Expressi pardal Docsi failis üle vaatasin. Osutan riidepuul rippuva villase palitu peale ja küsin...

● **Kuidas saab ühest suvalisest esemest ERMi eksponaat?**

Karoliine: Nii, protsess on selline. Meil on näiteks Malle, kes elab kuskil Abja–Paluoja-s. Ja tal on selline kleit, mida ta kasutas leeritamisel. See materjal on, ma ei tea, saadud näiteks mingisugusest langevarjust. Ise õmbles selle valmis ja nüüd aastaid hiljem otsustas, et oleks hullult hea see ära annetada.

Siret: Ja siis ta helistab või kirjutab meile: „Mul on selline asi!“ Meie tahame kindlasti teada, kas asjal on legend või mingisugune huvitav taustalugu, sest lugudega esemed on meie jaoks toetlväärtusega. Vaatame

ka seda, kas meil on midagi analoogset juba kogudes olemas. Lõputult ahnitseda pole mõtet. Paljudel juhtudel suuname inimesed näiteks oma maakonna muuseumisse. Aga paratamatult on paljudel väga konkreetne soov, et tema ese peab nimelt Eesti Rahva Muuseumis olema.

Kui asjad klapiivad, jõuame üleandmise-ni. Eseme algne omanik annab meile teada, kas tema andmeid tohib andmebaasides avalikult näidata. Siis läheb kleit konservaa-torite kätte, sealt fotograafide kätte. See-järel paneb koguhoidja info andmebaasi kirja ja ese läheb hoidlasse. Ongi olemas. Alates sellest momendist tohib seda kleiti ainult kinnastega katsuda.

K: Ja siis tuleb mingil hetkel kuraator ja ütleb, et nüüd teeme sellise näituse, kuhu sobiks väga hästi Malle kleit, mille ta langevarjust tegi. Siis tuleb paberimajandus ja konser-vaatorid vaatavad kleidi uuesti üle, et kas see on ikka kõlbulik näitusele minekuks. Ja kui on, läheb ese lõpuks näitusele.

● **Kui teile tuuakse tuhandeid esemeid, millest pooled on aastaid kuskil põõningul istunud, siis raudselt on mõnega kaasas kirbud, ürasekid ja muud loomad. Kas teil on siis mingisugune esemete karantiin ka?**

K: Muidugi, kõigepealt läheb ese sügavkül-ma. (Näitab kontori nurgas seisva pisikese külmkapi peale.) Ära hakka sellist kül-m-kappi ette kujutamagi. Meil on siin sellised suured külmikud, kuhu võib sisuliselt ka saaniga minna. Ja kõik putukamunad või muu seesugune hävivad seal. Me ei vii asju hoidladesse ilma külmutamata, muidu või-vad igasugused „huvitavad“ asjad juhtuma hakata.

S: Selles mõttes on, jah, ERMis hea, et meil on siin seesugused võimalused, mida enamikus Eesti muuseumides pole. Alustades säilitaja-test ja lõpetades suurte külmkambritega.

Reis eesti rahva südamesse

Siret ja Karoliine uurivad, mida ma täpselt teada tahan. „Hoidlat tahaks näha! Seda, kas kõik need

asjad on!“ Selle peale viiakse meid mööda pikki koridore labürinti. Iga ukse taga on selline tunne, nagu seinast tuleks välja skanner, mis inime-se silmamunast laseriga üle käib. Ukse avanedes vaatab mulle vastu sada saani, tõlda, Soome kelku, soome-ugri *lowrider*’it ja muud arhailist sõidukit, mis on ülima täpsusega täiesti steriilsesse ja sära-vasse lattu pargitud. Täielik Jaanus Punni garaaž. Esimesena näitab koguhoidja mulle ukse kõrval seisvat pilli. „Näe, see sõitis teise maailmasõja ajal, kui Saksa okupatsioon veel oli. Ja siis see mees, ma ta nime kahjuks praegu ei mäleta, sõitis sellega ERMi ja andis pidulikult üle. Meil on isegi foto sel-lest. Pärast sõitis vist isegi ratsa tagasi.“

Esemete küljes ripuvad väiksed sildikesed, millest igaühel on peal numbrite ja tähtede kom-binatsioonid, mis võimaldavad andmebaasidest infot otsida. Sisuliselt nagu poe triipkoodid, ainult et Eesti digitaalsesse andmebaasidesse on li-saks tootenimetusele ja hinnale päris palju infot talletatud. Praeguste andmete järgi on üle 90% ERMis olevatest esemetest ära digiteeritud. Kui on huvi, saab igaüks külastada portaali MUIS, et sealt ERMi esemete pilte ja leidandmeid vaadata. Sestap tekibki mul küsimus: „Kuidas keegi seda... emm... tõlda? On see tõld? Või noh, kuidas keegi SELLE ära digiteerib?“

„Jaa, see on tõld. Troska tegelikult,“ vastab kogu-hoidja. Karoliine ja Siret räägivad mulle detailselt tõlla digiteerimise taustaloo. ERMi hoidladesse toodi troska põhjalikult ülespildistamiseks fotostuudio. Kõik mõõdeti ära, kirja pandi ka materjalid. Selle konkreetse troska puhul on talletatud andmebaa-sidesse isegi see, kes tegi istmetega nahatööd ja kes puidust osad. Muidugi on mitmeid põlvkondi kasutatud esemel ka kasutusjäljed ning paljusid on oma äranägemise järgi parandatud.

● **Kui tihti mõne iidse eseme vahelt Makro- flexi või superliimi leiab?**

K: Eks seda asendust on palju tehtud. Inime-sed on ise ka väga leidlikud olnud, esemeid on parandatud või lausa mõneks muuks asjaks ümber ehitatud. No näiteks on meil hantidelt (*üks soome-ugri rahvas – M.A.U.*) kogutud esemeid, mida on mingisuguse plasttraadiga parandatud. Ja nendega on

hiljem midagi hoopis muud tehtud, kui algupärane eesmärk ette nägi.

S: Aga kohati on see info päris kaheldav. Tasub umbusklik olla. Ja ega see pole midagi uut. Ma võin rääkida ühe toreda legendi ERMi algusaegadest, 19. sajandi lõpust ja 20. sa-jandi algusest. Siis oli hästi tüüpiline see, et toodi asju, mis olid „sada aastat vanad“. Noh, saadi aru, et vanemate asjade loovutamise eest võib rohkem raha küsida. Ja siis juhtus nii, et keegi tõi eseme, mis oli „sada aastat vana“, aga üleandmisel ei suutnud ütle-mata jätta: „Ise tegin.“

K: Meil on hoidlad tüübiti. Siin on sõiduvahen-did ja siin on tööd nahakonservatoiril, puidukonservatoiril, metallikonservatoiril ja plastikonservatoiril. Konservaatoreid käivadki eri hoidlates ringi ja hoiavad esemetel silma peal. Aga eks seda kõike varjutab konservee-rimise eetika. Mõnikord on nii, et me ei tohi mingit kakit eseme pealt maha pühkida, sest esemel oli mingi eriti spetsiifiline kasutus ja see on konteksti jaoks oluline. Aga kui see muutub esemele kahjulikuks, siis peame endalt vahel küsima, kas tahame säilitada eset ennast või mustust eseme peal. Ja alati pole vastus nii lihtne, kui arvaks. Neid küsimusi õpivadki konservaatoreid koolis kolm pluss kaks aastat.

Uudistan ringi ja märkan iidsete saanide vahel kolme plastmassist kelku. Täpselt sellised, mis on novembri kolmandaks nädalaks Rimi või Maxima vahetähtedesse siginenud koos libakuuskedega ja helendavate poroloonist põhjapõtradega.

● **Hahaa! Norm kontrast! Saan ja salvokas.**

K: Eks meil on siin reegel, et peame kohtle-ma seda sada aastat vana kelku ja kümme aastat vana plastmassist kelku sama suure tähelepanuga. Meie jaoks on need ikka-gi võrdsed mälestised, kultuuriloolised esemed. Olen üritanud siin juurutada, et plastmass vajab samasugust suhtumist kui muud materjalid. Aga seda ei saa ka pahaks panna, et kui on ikkagi vana ja uhke puidust kelk, mida on põlvkondade viisi

peres hoitud, parandatud ja kasutatud, siis selle väärtus seisneb suuresti selles pikas loos. Tehases toodetud plastmassist kelk ei pruugi sellist lugu endaga kaasas kanda.

Ostsin enda lapsele eelmisel talvel näiteks kolm kelku, sest need lihtsalt lagunevadki sõitmise käigus täiesti ära. Kivid lähevad põhjast läbi. Ja mis ma sellest plastmassist ikka parandama hakkan, kui see on selline lihtne tarbeese. Aga eks siin on ka erinevat lähenemist. Mul näiteks vend parandabki pooleks läinud plasttooli käsitoe traadiga ära. Tema ei viska asju naljalt ära, tema hoiab.

Järgmisena viiakse meid fotonegatiivide hoidlasse, kus on külm ja pime. Tõesti, kuskil kümme kraadi, kanaanahk tuleb ihule. Kui tuli põlema pannakse, vaatab mulle fotonegatiivide vahelt vastu hunditopis. „No eks tema tahab ka meil siin külmas olla. Filmilaos on ikkagi filmihunt nagu PÖFFil.”

● Miks peab hoidla niivõrd külm olema?

K: Meil on kõigis hoidlates monitoritud kliima. Kindel temperatuur, õhuniiskus, mida kogu aeg kontrollitakse. Kui see kompleks siia rajati, maa alla ka, siis seinad hoidsid endas niiskust ja hakkasid seda vaikselt välja laskma. Siin on õhukuivatid, mis imevad üleliigse niiskuse ära. Iga päev peab välja valama pangede viisi vett, mida need aparaadid meie hoidla õhust imevad. Kui õhk on liiga niiske, siis tekib hallituse oht. Säilitajad hoiavad kõigel silma peal, kontrollivad pidevalt ja loevad kõiki neid andureid, mis meil igas ruumis on. Kui miski tundub kahtlane, annavad kohe märku.

● **Kas säilitajad elavadki sellist elu, et üks kriis on teise otsas? Ma lihtsalt ise vaatan, kui suur see kompleks on, kui palju asju siin on ja kui laitmatult puhas ja kontrollitud kõik on. Tundub kuidagi väga närvesööv töö.**

K: Eks nad annavad alati märku, kui midagi leiavad. Koguhoidjad ja konservaatõrid ka. Kõik peavad teadma, mis toimub. Muidugi oleme pidanud siin ka kahjuritõrjet tegema,

näiteks kui on mõnd hiirt nähtud. Või siis pappkastide või raamatutega tulevad need paberisoomukad, kellel on õudsed pikad tundlad ja kes söövad paberit. Siis on ikkagi jama majas, kui mõni neist näiteks meie raamatukogust leitakse. Säilitajad käivadki pidevalt hoidlates riulikaupa kõike kontrollimas. Ja näiteks fotonegatiivide hoidlas on vähem kui kümme kraadi, sest see aeglustab vananemist. Võib ette kujutada, kuidas on pidevalt siin üheksakraadises hoidlas töötada.

Õnneks ei ole me fotonegatiivide hoidlas kaua ning astume tagasi sooja koridori. Koguhoidja Siret lehvitab meile ning kõnnib tagasi maa peale. Karoliine näitab meile veel pisut esemeid, mille konserveerimise eest ta ise vastutab. Järjekordestesse hoidlasse jõudes viib ta meid riulite vahele, mille peal on kohviaparaadid, serviisid ja puuviljakorvid. „Näe, vaata, kui ilusti on siia prügipandud,” ütleb konservaatõrjal näljatledes, näidates mulle ja fotograafile ühe sahtli sisu. Meie ees on jogurtipudelid, toorjuustutopsid, mis on paigutatud ülma täpsusega lumivalgesse sahtlisse. „Tegelt jah, inimene tõenäoliselt ei arva, et samasugune munakarp, mille ta hommikul prügikasti viskas, on ERMi hoidlas, ideaalsetes säilitamistingimustes, pedantiikult sahtlisse pandud. Ja ootabki oma aega, mil ta kord vitriinis istub, nii et kõik teda vaatama tulevad. Me säilitame ka selliseid asju samamoodi nagu kristalli.”

Karoliine liigub järgmise sahtli juurde ja teeb selle lahti. Vastu vaatavad kammid, millest mõned on tehtud kilpkonnaluust, mõned aga lehmasarvedest. „Neid ma siin tegelikult kontrollimas käima ei pea, küll aga nende sünteetilisi imitatsioone.” Ta näitab meile näiliselt samasugust kammi. „See on nitrotselluloosist, mis muutub aja jooksul hapeliseks ja eritab lämmastikhapet. Seetõttu on osa neist plastmassist kammidest karpides, milles on happelisi ühendeid imav filterkangas. Ja neid ma siin kontrollimas käingi.” Ta võtab ühe kinnise karbi lahti ja näitab meile kammi, mis on ka ideaalsetes säilitustingimustes lihtsalt ära lagunenud. Naljakas, et plastmass, miski, mis peaks olema „lgavene”, lihtsalt niisama ära laguneb.

Karoliine viib meid lõpuks tagasi maa peale, enda laborisse. Seal on tal kastide viisi plastmassist esemeid. Praegu pakub talle huvi „biolaguneva” plasti uurimine ja säilitamine. Ta näitab meile kilekotti, mingisugust pakiautomaadi kilepakendit, mis talle 2020. aastal saadeti. Sellel on suurelt kirjas: „See kott laguneb alates esimesest kokkupuutest õhuga kolme aasta jooksul.” Nojah, head aastat 2023 siis. Ta sikutab kotti oma käte vahel ja ütleb, et lagunemisest on asi ikka päris kaugel.

● **Kas on ka võimalus, et mõned plastmassist esemed jäävad ikkagi igavesti alles ja püsivad kauem kui digiteeritud allikad?**

K: Kindlasti mitte. Digiteeritud allikas säilib niikuinii kauem seal pilve peal, neid pilvi võib olla mitu ja digis on kõik inimestele kättesaadavam. Aga samas on digiteeritud allika nägemine ju siiski sisuliselt pildi vaatamine. Täiesti teine tunne on mingit eset ise oma käes hoida, katsuda. No muidugi, museaale ei saa küll eriti tihti oma käega katsuda, aga *the next best thing* on ikkagi see, et sa vähemalt näed eset oma silmaga. Eriti seda, kui suur see on.

Mul oli eile näiteks naabrinaisega vestlus, et ta tegi **Koit Toomega** koos üht etendust. Ta pidi pikali kukkuma, sest nägi Koit Toomet esimest korda päriselus – seda, kui pikk ta on! Üks asi on ikkagi pildi pealt vaadata, aga päriselus kellegi-millegi nägemine võib kogu arusaama muuta. Näiteks **kuninganna Victoria** kleidid. Tõesti, pildi pealt vaatad, täitsa tavaline inimene. Aga ta oli tegelikult niivõrd väike naisterahvas (*150 cm pikk* – M.A.U.) ja sellest saab aru siis, kui näed tema kantud riideid päriselus. Eks seepärast me neid esemeid võimalikult kaua säilitada üritamegi, kuna eseme päriselus nägemine on palju võimsam kogemus kui pildi vaatamine.

Olen nõus. Vaatan õhtul veel MUISi portaalist digiteeritud jogurtitopsi pilti. Päriselus oli küll ägedam kogemus, isegi kui ma seda puudutada ei tohtinud. Seejärel vaatan Koit Toome pilti. Ma ei kujuta ausalt öeldes ettegi, kui pikk ta olla võib. Järelikult tuleb mul temaga kohtuda.

Birgit Kaleva tahab saada heaks.

● Intervjuu **P. I. Filimonoviga**. Küsis **Maia Tammjärv**, pildistas **Renee Altrov**

Inimkond ei vaja kultuuri, aga...

Kirjanikuga plaadipoes: korduvatest küsimustest ja neist, mida keegi kunagi ei küsi. Veidratest kõrvaltegelastest ja prototüüpidest, keda pole vaja karta. Kirjanduse tulevikust ja muusika lajavast mõjust. Ja asjadest, mis toimuvad ja elavad ja eksisteerivad *niisama*.

P. I. Filimonov (kodanikunimega Roman Fokin) on autor, kes – nagu peagi saate ka tema enda sõnadega kinnitust – lähemat tutvustamist ei vaja. Teda teavad me kultuurimaastikul hästi ka inimesed – nagu peagi saate ka minu enda sõnadega uuesti lugeda –, kes teda rangelt võttes lugenud ei ole. Mis juba on midagi.

Ma pole Romaniga varem päriselt kohtunud, ehkki lugenud ja hinnanud olen tema loomingut ammu, samas intervjuuks viimaks võimaluse avanes avastan, et adekvaatseid küsimusi on talle palju keerulisem koostada kui mõnele teisele autorile. Võib-olla on asi selles, et ta kirjutab ju nii mitmes žanris – hiljaaegu on ilmunud nii novellikogu „Kõik, mis me teame Lõuna-Ameerikast” (Tuum, 2025, tlk **Veronika Einberg** ja **Ingrid Velbaum-Staub**), luulekogu „Sinu siluett akna taustal” (EKSA, 2025, tlk **Katrin Väli**) ja romaan „Tants kontidel” (Eesti Raamat, 2026, tlk Veronika Einberg) – ja on kõigis neis ka vääriliselt hinnatud. Või siis kogu selles iroonias, mis tema tekstidest vastu kõlab. Või selles, et kõik küsimused paistavad olevat juba küsitud.

Eriti see üks, küsimus pseudonüümist, mis on võib-olla ka põhjus, miks „Tantsu kontidel”, alapealkirja/žanrimääratlusega „Intellektuaalne põnevik”, sündmusi/mälestusi käivitav tegevusliin areneb ühe salapärase – kuigi seejuures (väidetavalt) üsna viletsa – pseudonüümi taha peitunud autori isiku tutvustamisel. Nii et kui kutsun Romani augusti viimase kolmapäeva õhtul pärast koolipäeva Terminali plaadipoe välikohvikusse juttu rääkima, proovin vestluse kohe alustuseks sellesama pseudonüümi küsimuse juurde viia, seda samas otseselt n-ö küsimata.

● **Kui küsitlesid 2018. aastal kirjandusfestivalil HeadRead Vladimir Sorokinit, alustasid jutuajamist mõttekäiguga, et lugesid läbi tohtu hulga tema intervjuusid ja täheldasid, et talt küsitakse pea alati enam-vähem samu küsimusi ja ta siis kannatlikult vastab neile, kusjuures enam-vähem samade sõnadega. „Kuidas te ometi ei tüdi rääkimast üht ja sama juttu? Ja teiseks, kuidas te üldse intervjuudesse suhtute?” küsisid. Mulle kohe tundub, et ma tahaksin sinult alustuseks needsamad kaks küsimust küsida.**

Intervjuudesse ma suhtun hästi, sest nagu öeldakse, iga PR on hea PR. Aga ma vist ei ole märganud, et küsitakse samu asju. Või üks asi, mis mind kindlasti häirib, on see, kui ma pean sajandat või tuhandendat korda seletama, miks ma olen P. I. Filimonov. Seda küsimust ma üritan vältida, aga see ei õnnestu.

◀ **Jah, ma olen ka täheldanud, et seda küsitakse lakkamatult, ja erinevalt Sorokinist vastad sina sellele läbivalt erinevate sõnadega – küll leidsid nime haukivilt või kandis seda mingi jabur tegelane kusagil sarjas vms. Mul on sinu pseudonüümi tagamaa kohta muide oma teooria.** Nii?

Ma kahtlustan, et sinu pseudonüümiks on P. I. Filimonov umbes samal põhjusel, miks tegelane Volossov kandis romaanis „Tants kontidel” nädal aega ülikoolis pantaloone'. Ehk siis – lihtsalt. Et äkki mingit värvikat lugu polegi.

(Naerab) Sisuliselt küll, jah. See on üks võimalikest vastustest. Mul on neid vastuseid umbes kümme tükki ja püüan neid kordamööda kasutada.

(Niisiis ma saan endiselt jääda seisukohale, et mul on õigus ja n-ö õige vastus oleks lihtsalt „lihtsalt“.)

Kirjanikud ja üldse kunstnikud jagunevad laias laastus kaheks. Need, kelle jaoks kirjutamine on justkui mingi sisemine tung, milleta kuidagi ei saa, kes ütlevad asju stiilis „kirjutada tasub ainult siis, kui muud üle ei jää”...

Aga mis see muu on?

Hea küsimus! Ja siis on sellised, kelle jaoks kirjutamine on töö nagu iga teinegi. Sina oled ühelt poolt rääkinud rutini tähtsusest oma elus, aga teisalt on sul ju päevatöö olemas, oled inglise keele õpetaja! Kuhu poole sina siin kaldud?

Ma pigem jään kuskile sinna vahele. Ühelt poolt mulle meeldib kirjutada, see on üks mu top 3 lemmiktegevustest.

Mis on ülejäänud? (Väga kiirelt ja otsustavalt) Lugemine ja... (jääb mõttesse) kolmas oleks magamine vist praegu.

Väga hea top. Aga teiselt poolt ma ei tea, mis see *muu* on – et kirjutada siis, kui muud üle ei jää? Kogu aeg jääb muud üle. Kas inimestega suhtlemine, filmivaatamine, mis iganes. Sa ei pea kogu aeg kirjutama. Aga samas ma suhtun sellesse ka kui töösse, kuigi see on paraku selline töö, mis on meie Eesti tingimustes üsna halvasti tasustatud.

Aga kas see on sulle olmane, kas kirjutamine tuleb sul lihtsalt? Kogemusega juba pigem jah, vähemalt märksa lihtsamalt kui varem. Kunagi ka nägin vaeva ja piinlesin kirjutades, praegu mitte nii väga. Kuigi vahel tuleb ette ikka.

Lugejad, mulle tundub, jagunevad samuti laias laastus kaheks: ühelt poolt need, kes ütlevad nime P. I. Filimonov kuuldes, et ahjaa, jaa, ma olen mõelnud teda lugeda, ja siis need, kes ütlevad, et super, viimane raamat oli eriti hea. Kuidas sulle endale tundub, kus sa me kirjandusmaastikul paikned? Ma ei mõtle praegu isegi niivõrd seda, et sind paigutatakse kuidagi automaatselt ja paratamatult eestivene kirjanike sekka...

Jaa, sellest ilmselt naguini räägime. Seda ei ole olemas, ma arvan.

Eestivene kirjandust? Jah, minu arust seda ei ole olemas. Aga kus ma paiknen... Ma ei tea, see ei ole minu ülesanne enast kuidagi paigutada... Ma *tunnen* küll, et minu tuntus on aastatega kasvanud. Kui tegin maikuus festivali HeadRead osana jalutuskäigu Õismäel, kus ma paiknen ja elan, tuli sinna minu üllatuseks päris suur rahvahulk, 35 ringis. Kui küsisin nende käest, mitu neist on mind lugenud, siis umbes pooled või enamgi tõstsid käe.

Sinu seni viimase teose, romaani „Tants kontidel” üks ajaliin räägib elust ja seda ümbritsevast üheksakümnendate Tallinna

Pedagoogikaülikoolis ehk pedas, kui igal pool tohtis veel suitsu teha, raha polnud kellelgi, käidi loengutes, pandi tina ja aeti mingeid asju tüdrukutega. Nagu sinagi, õpib peategelane inglise filoloogiat, aga lävib teistegagi, peaasjalikult humanitaaridega. Nagu su varasemates teostes, on ka siin hästi vähe eesti nimesid. Kas see oli ka sinu kogemus 90ndatel pedas õppides, et eesti- ja venekeelsed tudengid elasid ja tegutsesid nõnda eraldi?

Jah, me elasime ja eksisteerisime eelkõige eraldi kultuurilises ruumis. Mina küll suhtlesin oma grupikaaslastega – ma õppisin eesti rühmas – ja ka õppejõududega, kes olid üldiselt eestlased, aga see oli selline puhtalt professionaalne suhtlemine. Vabal ajal olid need kaks täiesti eraldi maailma. Praegu minu elus sellist asja enam ei ole. Vist. Aga tol ajal oli see väga nähtav ja tuntav.

Minu arust kirjandusel ja kunstil ei ole mingisugust praktilist eesmärki ega funktsiooni, nad on puhtalt meelelahutuslikud nähtused.

Raamatu tagakaas väidab, et „[p]eaaegu kõikide tegelaste taga peituvad reaalsed inimesed”.

See on tõsi, ma isegi julgen öelda, et kõikide tegelaste.

Seda lugedes meenus, et Berk Vaher on mu mälu järgi öelnud kunagi Urmas Vadi kohta midagi sellist, et Vadiga lihtsalt juhtuvadki nii veidrad asjad, et pole ime, et tema novellid sellised on...

Ma olen Urmasega paar korda ringi käinud.

Ja a see on tõsi? See ongi tõsi.

Novot, aga sinu kohta tahaks sellesama malli järgi öelda midagi sellist, et äkki sa kohtudki oma elus nii veidrate inimestega, et pole ime, et su romaanidel sellised kõrvaltegelased on! Näiteks „Tantsu kontidel”, aga miks mitte ka „Hariton Naganovi surma ja ajatuse” (2017) jne üheks peamiseks võluks on minu jaoks see, kuidas sa kirjeldad tohutut hulka individuaalseid kõrvaltegelasi, kui naljakad ja spetsiifilised omadused neil on, nii et nad peaaegu nagu ei saakski olla väljamõeldud. Kas sa kohtudki läbivalt nii kummaliste inimestega või siis oled lihtsalt nii tähelepanelik?

Ma arvan, et mõlemad vastavad tõele. Ma olen tähelepanelik küll, aga minuga samuti asjad lihtsalt juhtuvad. Kui Urmasega juhtuvad minu arust enamjaolt naljakad asjad, siis minuga juhtub nii naljakaid kui ka hirmsaid asju. Aga jah, on selliseid inimesi, kellega asju juhtub. Sellepärast, et nad lihtsalt on sellised inimesed. Või on see karma, saatus, mis iganes.

Võib-olla on kõik kultuuriinimesed mõnes mõttes nagu vaimulikud, kes annavad sellele elule, mis meid ümbritseb, lisaväärtust.

Samas „Tantsu kontidel” peategelane on pigem passiivne. On. See on selle pärast, et mu eelmise romaani „Alicante” (2024) peategelane oli väga aktiivne ja tahtsin nüüd kirjutada midagi muud. Ja „Tantsus”

pole peategelane üldse tähtis. Tal on seal ainult vaatepunkti funktsioon ja kõik, mis on tema endaga juhtunud, on juhtunud tema mälestustes, tema minevikus – sisuliselt pedas.

Ma aiman, et su lähemad sõbrad võiksid suhtuda enda põhjal loodud tegelastesse hästi, aga kas oled kuulnud vastukaja ka neilt teistelt, kelle tegelaskujud pole raamatus just kõige meeldivamad?

Ma *tahan* kuulda seda vastukaja. Ma lausa ootasin, kui see raamat ilmus, et kahe peamise tegelase prototüübid – kes on täiesti olemas ja täiesti pildil – hakkavad midagi rääkima või kirjutama selle raamatu kohta. Aga kuna nad on mõlemad venekeelsed, siis ilmselt nad pole raamatut lugenud ja ilmselt mitte keegi ei ole neile öelnud, et nende kohta on selline paskvill kirjutatud. Ma olen peaaegu kindel, et *mingi* vastukaja tuleb, mingi sõimamine minu aadressil, aga ilmselt siis hiljem.

Nii et sa ei karda seda reaktsiooni üldse? Ei-ei. Nendelt inimestelt kindlasti ei karda. Teistelt... ma ei tea, võib-olla ka ei karda. Aga need inimesed ei saa mulle midagi teha.

Ja kui nad on sellise portreteerimise ära teeninud...

Minu hinnangul nad on selle ära teeninud, nende hinnangul kindlasti mitte. Kindlasti peavad nad end andekateks literaatideks ja kriitikuteks. Kui inimene teeb lollusi, siis minu arvates peab sellest vähemalt teistele pajatama – et see konkreetne tüüp teeb lollusi. Ja et see teine konkreetne tüüp on andetu, kuigi kõik arvavad, kogu Eesti sisuliselt arvab, et ta on andekas. Aga paraku nii ei ole. See on puhtalt minu arvamus muidugi!

Kahtlustan, et neist prototüüpidest saavad aru siiski üsna vähesed.

Jah, jah. Kuigi ma arvan, et peamise antikangelanna perekonnanimi on hästi kõnekas ja läbipaistev, ka eestlastele.

Mina ei saanud küll midagi aru! Võib-olla sina ei tea seda prototüüpi.

Naljakas mõju on ikkagi sel raamatul, sest võib ju ka öelda, et – vähemasti minu- sugusele – see on nagu lugeda klatši inimeste kohta, keda ma ei tunne, kellest ma ei tea midagi. Mis justkui ei peaks mind huvitama. Sest klatš mind üldiselt tõesõna ei kõnetagi. Aga kuna see on nii toredasti kirja pandud, siis huvitab ikkagi.

Ma olen kuulnud seda arvamust mitu-mitu korda ja see üllatab mind. Valdav osa lugejatest ei tea, kellest jutt on, aga nad siiski kiidavad seda raamatut ja see tekitab minus loomulikult sooja tunde.

Oma 2013. aasta artiklis „Eesti venekeelse kirjanduse nullindate põlvkond: vastu-võtt ja tõrked omaks tunnistamisel”⁷² kirjutas Igor Kotjuh: „Eesti ühiskond [näeb] venekeelsetes kirjanikes võimalikke

arvamusliidreid, kes teevad meedias seletustööd poliitika ja rahvusluse teemadel. See ilmneb venekeelsete kirjanikega tehtud intervjuudes, kus kirjandusküsimuste kõrval esitatakse peaaegu alati ka mõni sotsiaal-poliitiline küsimus. [...] Kuigi Eesti venekeelsed kirjanikud on rõhutatult apoliitilised, kaasatakse neid päevapoliitilistesse aruteludesse.” Ta pidas siin silmas sind, ennast ja Andrei Ivanovi – ning jah, küsisin ka Igorilt selle kohta intervjuus³ paar aastat tagasi. Mhmh, seda intervjuud ma olen lugenud.

Väga hea! Nüüd aga tahaksin juba sinu käest küsida, kas sul on sama tunne ja kui, siis kas see painab sind samuti? Ja kas võib ka olla, et see on aja jooksul muutunud?

Ei, mul ei ole sama tunnet. Sest kõigepealt – mina ei ole apoliitiline, mul on oma poliitilised eelistused ja vaated. Ma ei taha võib-olla neist nii tihti rääkida, aga ma ei ole apoliitiline. Ja teiseks, see oli tõesti kunagi nii – kui me alles alustasime –, jah, töepoolest telliti isegi arvamuslugusid sotsiaalpoliitiliste küsimuste kohta. Aga viimasel ajal ma seda ei näe, seda vist ei juhtu. Vähemalt minuga räägitakse kirjandusest, kultuurist, filmidest ega küsita, kuidas ma suhtun Narva linnapea valimisse.

Siis tundub, et pigem on intervjuukultuur paranenud?

Võib-olla see, aga ma arvan, et veelgi tõenäolisemalt sõltub see sellest, et meisse – minusse, Kotjuhi ja Ivanovi ja võib-olla kellessegi veel – suhtutakse natukene teistmoodi. Meid juba nagu teatakse. Teatakse enam-vähem, mida meist oodata ja kes me sellised oleme. Sest veel kümme-kond aastat tagasi igas artiklis, arvustuses, intervjuus pidi autor alustama sellest, kes see Filimonov on. Nüüd seda enam ei toimu ja see vist on minu ja teiste kõige suurem saavutus. Et ei pea enam nende inimestele, kes on asjaga kursis, seletama, kes me oleme.

Ütle sid enne, et eestivene kirjandust pole olemas. Mida sa sellega mõtlesid? Mõtlesin, et pahatihti mõistetakse selle all rida ühesuguselt meelestatud pätte või mõtlejaid, keda võib kirjeldada sarnaste põhimõtete järgi. Me kõik – kui mitu meid seal on, kolm? neli? viis? – oleme väga erinevad kirjanikud erinevate seisukohtade ja loomingu voodritega. Kui ühendada meid kõiki puhtalt geograafilises mõttes, siis okei, selline nähtus on olemas, ideoloogiliselt aga on eraldi kirjanik Filimonov, on eraldi kirjanik Ivanov, on eraldi kirjanik Skulskaja, luuletaja ja tegelane Kotjuh, luuletaja Katkova ja mõned veel, keda ei saa n-ö hulgi käsitleda, mis, nagu mulle tundub, ongi üldine tendents.

Loomingu rubriigis „Kirjanik loeb”⁷⁴ kirjutasid mõni aasta tagasi nii: „Ma tean selliseid kirjanikke, kes meelega loevad ainult „tõsist”, „sügavat”, „mõtlemapanevat” kirjandust. Ei hakka midagi halba nende kohta ütlema, ütlen ainult, et see on minu arust meeleheitlik soov inimestele meelde tuletada, et „mina olen kirjanik, ma pean lugema ainult midagi ebatavalist, sellist, millest teie, lihtinimesed, isegi kuulnud ei ole”. Ehk teisisõnu snobism. Tuntud snobina mingites teistes asjades, tunnistan ma siin avalikult, et minu puhul on raamatutega umbes nagu toiduga.” Esiteks tahaksin küsida, milles sa oled (tuntud) snob?

Ma olen snob... Ma arvan, et oma suhtlemises inimestega ja oma suhtumises inimestesse. Sest ma ei suuda vestelda kaua inimesega, keda mina pean lolliks. Ma hakkan tahes-tahtmata irvitama, selle inimese üle naerma, nalja tegema, millel on mulle mõnikord ka ebameeldivad tagajärjed.

Ma olen võib-olla sellest mõnest su raamatust lugenud! Võib-olla (*naerab*).

Aga mulle näib, et raamatutega ikkagi on samamoodi, sest igavat ja halba raamatut ka ju ei pea lõpuni lugema...

Mina loen. Mul on selline halb harjumus – ma tõsiselt arvan, et see on halb harjumus –, et ma loen lõpuni iga raamatu, mida ma alustan.

Siis see on vist pigem üldisem isikuomadus, mitte ei näita su suhtumist raamatutesse? Kindlasti see ei ole raamatutega seotud, jah. Ma ei jäta reeglina ka filme pooleli, kui need on igavad. Filmidega on nii, et siis ma lihtsalt uinun (*naerab*).

Aga seegi on hinnang! Absoluutselt.

Sealsamas „Kirjanik loeb” tekstis jätkad: „[K]õige selle pärast, mida nimetatakse „guilty pleasure, ei peaks mingit süütunnet olema. Oma lugemisjärjekorras ootan ma võrdse ärevusega nii Vladimir Sorokini viimast romaani kui ka Robert Galbraithi „Cormoran Strike”⁷⁵ sarja järjekordset osa.” See kõnetas mind väga, kirjutasin isegi hiljuti Müürilehte väikse teksti sellest, kuidas igaüks peaks lugema seda, mida tahab, ja ei peaks seepärast end kehvasti tundma.⁶ Mind on häirinud see, kuidas kirjandusele – ja eks üldse kunstile – püütakse omistada mingeid praktilisi või asjalikke funktsioone, mis ei tulene temast endast. Mis sa arvad, kust tuleb see tung omistada kirjandusele ja üldse kunstile mingeid praktilisi funktsioone?

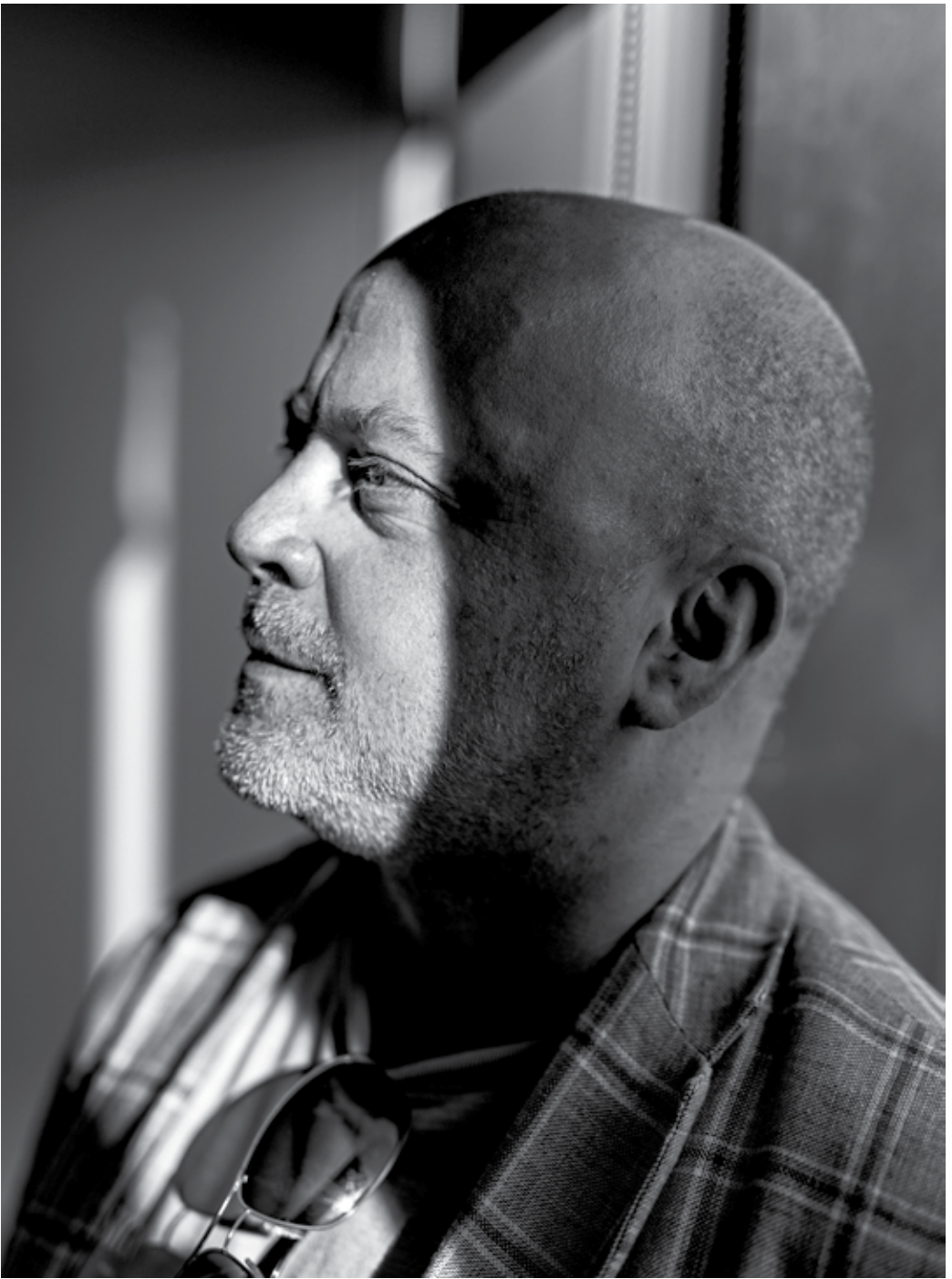
See on väga huvitav küsimus. Ma ei tea. Minu arust neil ei ole mingisugust praktilist eesmärki ega funktsiooni, nad on puhtalt meelelahutuslikud nähtused. Laias mõttes ja laias laastus meelelahutuslikud, aga ka otseses. Võib-olla see on sellepärast, et inimkond on üles ehitatud või harjunud niimoodi, et üldse kõikidel asjadel peaks justkui olema mingi praktiline eesmärk. Et midagi ei tehta

mitte niisama, vaid *sellepärast* et. Et riigi majandus kasvaks, et konkreetse inimese heaolu kasvaks, et Aafrikas lapsed ei nälgiks, et sõda lõppeks... Aga ei toimu kõik asjad alati mingil eesmärgil. Mõned asjad toimuvad ja elavad ja eksisteerivad *niisama*.

Võib-olla näiteks ka see, kui kirjandusinimesed ise räägivad kirjanduse praktilisest otstarvetest, tuleneb asjade mingist üldisest n-ö struktuurist. Et kui me elame maailmas, kus peame pidevalt seletama, miks meie valdkonnale on raha vaja, siis äkki me võtamegi vaikimisi omaks selle, et me peame iseenest muudkui põhjendama. Äkki see on kultuurivälja enda alaväärsus.

Võib-olla, jah! Peaaegu kõik minu kõige lähedased sõbrad on sellised inimesed, kes ei tegele kultuuriga üldse. Ärimehed, IT-inimesed jne. Nemat tegelevad asjadega, mida nad peavad kasulikuks kas siis ühiskonnale või neile endile – majanduslikult või muul moel. Ja mina nende silmis tegelen asjaga, mis ei ole kasulik. Näiteks kui vahetame ühe sõbraga uudiseid, et kas ma olen saanud kulka toetust või midagi sellist, ja ma ütlen, et jah, olen, siis ta teatab: „Jälle minu maksude arvelt!” Võib-olla see vastab tõele, et meie, kes me tegeleme sellise mõttetu asjaga nagu kultuur – ja see pole mingi mängimine, see on minu tõsine arvamus, et majanduslikult ja ellujäämise mõttes inimkond ei vaja kultuuri –, üritame seda kuidagi õigustada. Meiegi tahame uskuda, et meist on ühiskonnale mingit tolku ja meie peaks ka maksma. Sest me tahame elada ja me tahame elada hästi! Me tahame süüa maitsvaid asju, mitte ainult musta leiba. Või kui, siis musta kaaviariga.

Ma olen kõigega nõus, mida sa ütlesid, aga samas me teame, et kuigi kultuuri ei ole vaja ellu jäämiseks, teeb kultuur samas selle elu...

Huvitavamaks, jah! Mina ei arva, et ma tegelen mõttetu asjaga. Aga saan sellest ühiskonna osast aru, kes niimoodi mõtleb. Mina tegelen asjaga, mis ei ole materiaalne, ja minu meelest kultuur on elu materiaalsest osast ülem. Võib-olla on kõik kultuurinimesed mõnes mõttes nagu vaimulikud, kes annavad sellele elule, mis meid ümbritseb, lisa-väärtust. Ühest küljest ei ole kirjandus päästnud mitte ühtegi elu maailma ajaloo jooksul, aga samas ilma selleta oleks see elu igav. Mitte ainult meile, sest isegi kui inimesed ei loe, siis nad vaatavad filme, mis on tihti tehtud raamatute põhjal.

● **Ja filmid on igal juhul ju ka kirjutatud.** Just-just, stsenaarium on igal filmil ja sarjal.

● **ETV+ doksarja „Edulood” endanimelises episoodis rääkisid sellest, kui olulised mõjutajad olid lapsepõlves sinu jaoks kirjanikud: „Seetõttu läks see murrang minust kuidagi mööda. Mul jäi märkamata see hetk, millal sai kirjanikust üleilmsees mastaabis tähtsusetu isik, kirjandus muutus marginaalseks tegevuseks ning minetas oma mõju maailmale ja selle asukate meelelaadile.”¹⁶**

Jah, see oli lihtsalt olulisem asi, vähemalt venekeelses koolis Eestis. Ma lõpetasin keskkooli aastal 1993 ja mind õpetati nii, et kirjanik on... mis need kuri-kuulsad sõnad olidki... Et kirjanik on „inimhingede insener”!¹⁷ Selline oli see sõnum, millest lähtudes mulle kirjandust õpetati. Aga need kõlavad sõnad ei tähenda mitte midagi.

● **Seda, et kirjandus on minetanud oma tähtsuse – võrreldes näiteks nullindatega –, rääkis ka Kotjuh mulle intervjuus ja see tundus olevat tal üsna hingel. Kas kirjanduse tulevik ongi nii tume?**

Ma arvan, et siin on meil Igoriga üks põhimõtteline vahe, et kui teda see olukord kurvastab, siis mind mitte. Mina näen seda lihtsalt nagu tegelikkust.

● **Aga selles olukorras kirjanduse tulevik?** Ta läheb elitaarsemaks, ma arvan.

● **Veel elitaarsemaks?** Ma arvan, et ta läheb veel elitaarsemaks, jah. Päriselt lugemine ei kao ja ka paberraamat ei sure, aga sellest kujuneb mingi haruldane snobism.

● **Siis oleme meie sinuga vist eliid?** Millest ma räägingi! Lihtsalt keegi ei tea sellest veel. Võib-olla peakski neid kuidagi sellest teavitama.

Päriselt lugemine ei kao ja ka paberraamat ei sure, aga sellest kujuneb mingi haruldane snobism.

● **Üks mu sõber, kel on, nagu mulgi, kirjandus-alane kõrgharidus, aga kel erinevalt minust on ka lapsed, ütles hiljuti, et meie oleme viimane põlvkond, kes haaras raamatu järele meelelahutuseks. See oli ka kuidagi nukker perspektiiv – et ükskõik kui palju vanemad loevad ja üritavad lapsi sellega nakatada, on tänapäeva ekraanimaaailmas see justkui võimatu.**

Mul ka ei ole lapsi, aga ma õpetan lapsi Majandus- ja Teeninduskolledžis Avara. Ja mina ei ole sellega nõus. Jah, see vastab tõele enamiku kohta, aga igas rühmas – rühm koosneb umbes 20 inimesest – on umbes üks või kaks õpilast, kes loevad. Seda ma mõtlengi sellega, et lugemine läheb veel elitaarsemaks.

● **Samas, kui ma mõtlen enda keskkooliklassi peale, siis suurusjärg lugejaid võis seal olla umbes sama. Nii et võib-olla asi pole nii lootusetu.**

Ma arvan, et ei ole, jah. Ja mis on veelgi iseloomulikum – kui loeb võib-olla kaks-kolm õpilast kahekümnest, siis kirjutama hakkab ehk üks sajas. Ja eriti kui ta saab teada, et mina olen kirjanik – ma seda üldiselt ei reklaami koolis –, siis ta hakkab küsima nõu, et kuhu minna sellega jne. Kirjutatakse enamasti *fantasy*’t küll.

● **2010. aastal küsis Jelena Skulskaja sul t, „Batareja intervjuus”¹⁸ nõnda: „Miks pole teie luules kunagi viiteid teid ümbritsevale elule?”**

Minu arust on... Kuigi võib-olla tol ajal ei olnud.

● **Jah, 2010. aastaks polnud sul eesti keeles veel ühtegi luulekogu ilmunud, nii et mul on keeruline võrrelda, aga näiteks kui vaadata viimast kogu „Sinu siluett akna taustal”¹⁹, siis mulle tundub, et ehkki ükski tekst pole otsejoones ja ainult sõjast või koroonast vms, on nad ikkagi seal kohal. Vastasid tookord Skulskajale, et mingis mõttes on see teadlik valik, sest ideaalis asub looja vaakumis ja seega püüad luules reaalsest elust tavaliselt hoiduda.**

Ei, siis ma vaidlen endaga ise – ei asu luuletaja vaakumis, ta siiski elab selles reaalmaailmas, liht-

salt luuletaja jaoks on olulisemad tema mõtted ja tunded, mis ongi seotud ja tingitud sellest, mis teda ümbritseb. Küll sõda, küll inimsuhted, küll jõed ja taevas ja ühistransport ja (osutab mu limonaadiklaasi poole, kuhu takerdunud herilast parasjagu pastakaga välja udjan) herilased joogis. Ja kõik see sünnitab mingisuguseid mõtteid, tundeid, emotsioone. Aga sa ei kirjuta niisama, et minu klaasi sätus üks herilane, vaid kirjutad, kuidas see herilane näiteks tunneb ennast praegu selle pastaka peal. Midagi sellist. Vaakumit kindlasti ei ole.

(Parasjagu jõuab üle platsi mele juurde **Renee** foto-aparaadiga, tutvustan ja kasutan kohe võimalust küsida ära üks fotospetsiifiline küsimus, mis on mul n-ö hingel.)

● **Kuigi sinu raamatutes saab hästi palju nalja ja mulle tundub, et tänagi olen näinud sind naeratamas ja naermas, siis kui teha Google’i pilditsing sinu pseudonüümiga, siis vastu vaatavad ainult surmtõsised ilmed. (Näitan eelnevalt vormistatud kuvatõmmist ja osutan selle allservas paiknevatele Urmas Vadi silmadele, mis sel pildil ainsana naeratavad.)**

(Naerab, mis tundub ka üsna kohane.)

● **Mis toimub, kas oled tegelikult kurvameelne inimene?** (Surmtõsiselt) Tegelikult olen, jah. Nagu öeldakse, kõige naljakamad kirjanikud on alati misantroobid. Milles võib olla mingi tõetera.

● **Mina olen kogu aeg sellele vastu vaelnud. Ja ka sellele, et klounid ja koomikud on alati kurvameelsed – aga ikka ei ole küll alati!** Ei ole alati, jah. Tegelikult, kui päris tõsiselt rääkida, siis ma ei tea, kas ma olen kurvameelne või mitte, see tõesti onoleb päevast.

● **Või siis kui intervjuu annab luuletaja, siis see on tõsine asi, luule ikkagi ja...** Loomulikult! Ma olen ju elitaarne inimene, eliidist! Siis ikka ei viska niisama nalja ja ei naerata.

● **Kuna saime täna kokku siin plaadipoes ja paikneme n-ö muusikale lähedal – aga mitte midugi ainult sellepärast, vaid tundub, et**

¹ „Ükskord käis ta terve nädala ülikoolis ilmselgelt pantaloones. [...] Ei tea, kuidas teised, aga mina ootasin kogu aeg, et Volossov räägib nende pantaloone kohta mõne naljaka loo, miks ta ometi neid kannab, seob seda kuidagi maailma-kirjanduse klassikaga, jõuab välja mõne Proustini [...] – ent tühjagi, midagi seesugust ei juhtunud, Volossov lihtsalt käis nädal aega ringi pantaloones, misjärel pöördus tagasi mingite enam-vähem normaalsete pükste juurde. Ilma vähimagi seletusega.” („Tants kontidel”, lk 43)

² Kotjuh, I. 2013. Eesti venekeelse kirjanduse nullindate põlvkond: vastuvõtt ja torked omaks tunnistamisel. – Methis. Studia humaniora Estonica, nr 11.

³ Tammjärv, M. 2023. „Ma ei oska elada.” Intervjuu Igor Kotjuhiga. – Müürileht, mai.

⁴ Filimonov, P. I. 2024. Kirjanik loeb. – Looming, september.

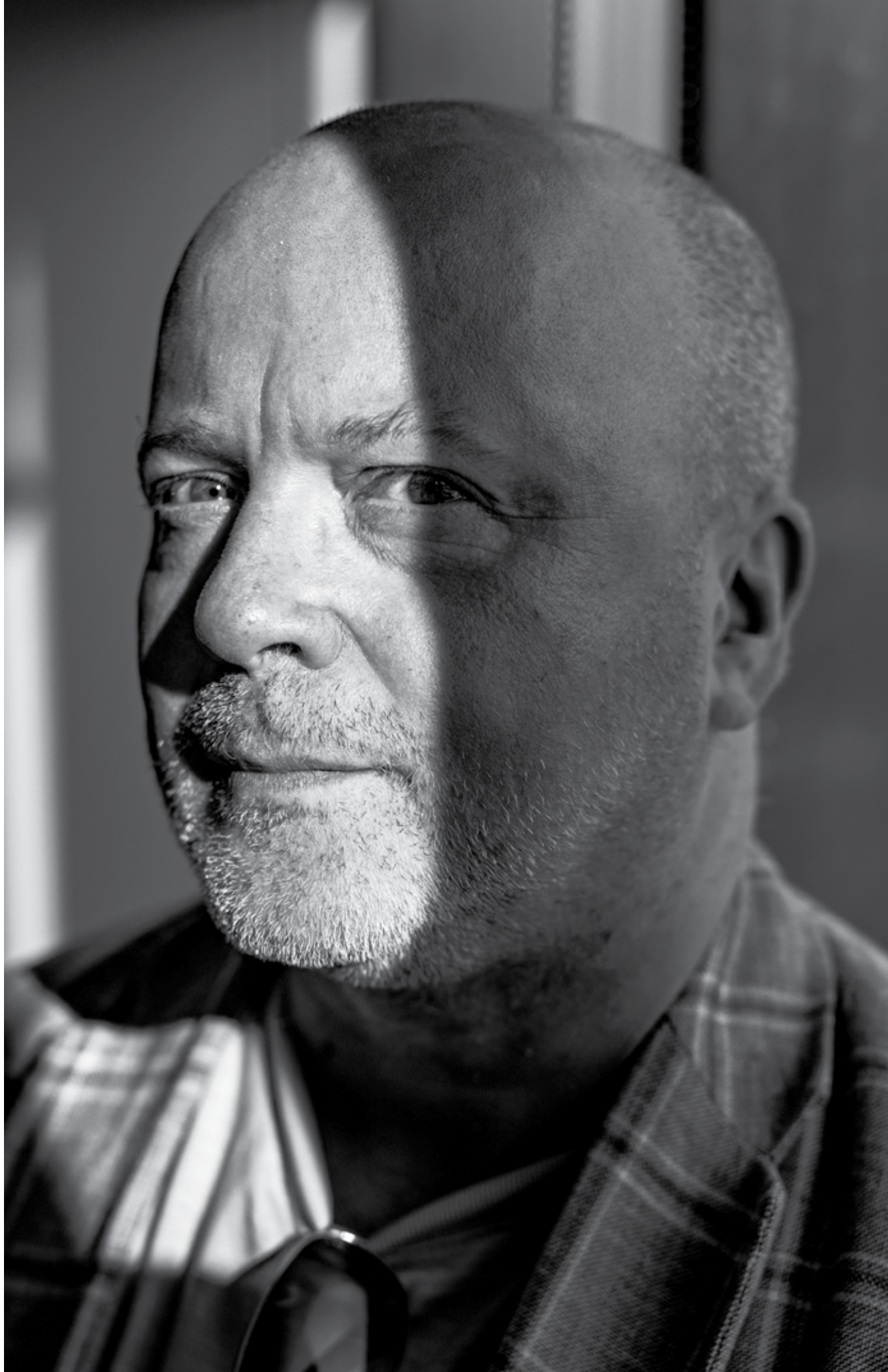
⁵ Tammjärv, M. 2026. Luge-mise meelelehted. Katse rehabiliteerida meelelahutust. – Müürileht, aprill.

⁶ Edulood 3: P. I. Filimonov. – ETV+, 2019.

⁷ Naljakas lugu: esmalt pak-kus Roman, et sõnad võiks omistada kas Gorkile või Tolstole, kuid kui transkri-beeritud ja esmaselt toime-tatud intervjuu autorile üle vaadata saatsin, lisasin siia väikese kommentaari: „Tead, ma siin natuke guugeldasin ja paistab, et ikkagi ei olnud Gorki ega Tolstoi see, vaid hoopis Stalin!t pärinevad need inimhinged insenerid! Kas peaksime siin natuke muutma?” Roman vastas aga sirgjooneliselt: „Veelgi parem, kui Stalin!!!!”

⁸ Batareja intervjuu: 6. P. I. Filimonov. – ERR, 2010.

⁹ Põldiver, P. 2019. Loen iga päev vähemalt 50 lehekül-ge. – Looming, september.

● **muusika vist ongi sulle oluline. Mis sa arvad, miks muusika mõjutab rohkemaid inimesi – või inimesi rohkem – kui näiteks kirjandus või film või vist ükskõik milline loomeala? Või kas see üldse on tõsi?**

Just sellepärast, et muusikas ei ole sõnu. Või kui ka on, siis need ei ole nii olulised. Muusika on uni-versaalne keel. Sa ei peagi aru saama, millest laul-dakse või millest **Arvo Pärt** või **Beethoven** kirjutas oma sõnadeta teose. See on kuskil alateadvuses mõjuv asi. Meie maailm ei pruugi alati olla sõnade maailm. Muusika ei vaja tõlget. Kui kasvõi lätlane või leedulane loeb eestikeelset luulet, siis ta ei saa sellest aru ja ta ei saa sellest võlutud. Me ei saa oodata, et võõrkeelne luuletus ilma tõlketa inimest mõjutab. Aga kui ta kuuleb eestikeelset laulu, siis isegi sõnadest aru saamata võib see teda mõjutada.

● **Mul on tunne, et luule võib küll samamoodi oimetuks lüüa kui muusika, aga seda juhtub palju-palju harvemini.**

Selle jaoks peab luule olema *ülihe*a. Ja sa pead sellest aru saama. Sa pead leidma selle autori või konkreetse luuletusega mingi seose, sa pead kui-dagi ümber kehastuma.

● **Ja lõpetuseks – kui alustasime seda jutua-jamist korduvate küsimustega, siis kas on ka midagi, millest sa oled alati tahtnud rääkida, aga mille kohta keegi kunagi ei küsi?**

(Mõtleb pikalt ja tundub, et hakkab juba ütlemä, et ei ole midagi rohkem, aga siis...) Võib-olla al-koholist.

● **Väga hea, oota, ma juhatan küsimuse sisse! 2019. aastal andsid Piret Põldverile Loo-mingus intervjuu, kus ütlesid muu hulgas: „[Ü]ritan iga päev lugeda vähemalt 50 lehekülge mõnda uut teksti, uut raamatut. Jätan lugemata ainult siis, kui olen abso-luutselt purjus – see on ainuke põhjus.”¹⁹ Kas tahaksid, P. I. Filimonov, lõpetuseks rääkida oma suhtest alkoholiga?**

See on selline õrn suhe. Ma julgen öelda, et me armastame üksteist, võib-olla mina armastan alkoholi natukene rohkem kui tema mind. Ma olen temaga sina peal juba päris ammu, aga ma üritan siiski jää-da kainuse raamesse, mis annab mulle võimaluse ka niimoodi rääkida, nagu ma praegu räägin. Ma loodan, et alkohol võib-olla veel ei ole minust jagu saanud. Ma armastan teda ja ma võitlen temaga.

● **Sest mitte vaid lugemist, vaid ka kirjutamist joove ei soosi?**

Täpselt!

● **Aga samas naljakaid lugusid, millest pärast kirjutada, võib soosida?**

Just nimelt, aga siis peab need ka meelde jätma, millega on ka probleeme, kui oled natukene sei-sundis.

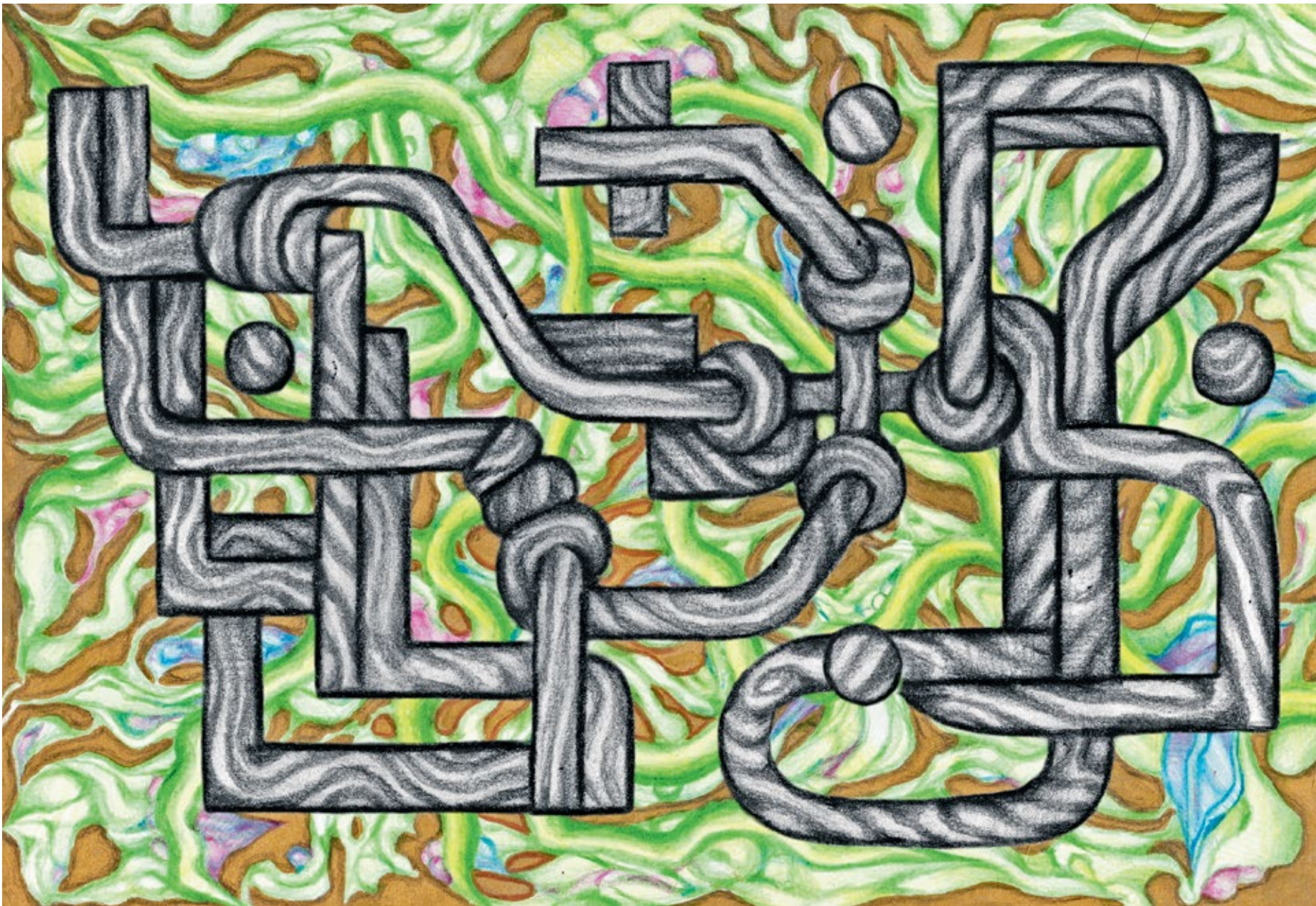
**NÄITUSE AVAMINE
03. OKT KL 17**

KULLO LASTEGALERII II KORRUS

NÄITUS-OXSJON | 01.-16.10.2026

● Kirjutas **Henri Hütt**, illustreeris **Mihkel Kleis**

Looduse ja (etendus)kunstide ristumise alkeemiast

Astume sammu tagasi, unustame raieküpsuse, asume uuesti hindama pajupilli tämbrit ning liigume kõigiga arvestavama kontakti suunas.

Mida rohkem elu väljakutsete ristteedel seista, seda enam õpib neid väärtustama. Mäletan selgelt aega, kui pärast gümnaasiumi lõpetamist oleksin võinud anda paberid sisse mis iganes akadeemilise karjääri radadele, kuid valisin edevad etenduskunstid, sest koolipingis oli juba omajagu istutud. Hiljem, kui jõudsin teatrisaalist loodusesse, matkaradadele, saatis mind erialavalikuga seoses kahtlusevärelus – kas poleks mitte pidanud end rohkem loodusteadustega kokku laulatama? Sest keset metsikut teadmistunnet olles avaldus minus võrdväärselt kirglik uudishimu.

Samas on (kaasaegse) etenduskunstniku elustiil seda aktiivselt viljeledes nii totaalne, et ühtegi muud täiendavat mõtet või tegevust sinna kõrvale õieti ei mahugi. Vankumatu kaljukindlus, kuniks juhtusin peale usutlusele (alikas teadmata ning siinses kontekstis ebaoluline), milles endine Endla teatri näitleja **Andres Karu** rääkis looduse üleolekust teatri suhtes. Esimene tõsisem mõttealge, et miski võib aegruumis veel hapramalt kaduda kui teatrikunstile omased elamused. Lõpliku tõuke tehisvalguse käest looduse ja etenduskunsti ühisosa avastama minemiseks andis minu enda väljaütlemine Rahvusringhäälingu tehtud portreeloos „Looduslikud keskkonnad ei vii mind kunagi etenduskunsti tegema“. Kas ma ikka teadsin, millest räägin? Kas olin süvenenud või proovinud?

Alaku paus lavaruumi lõputuna näivatest (kaduvatest) võimalustest. Tere tulemast, uus episood – loodusgiidi teekond uute ühenduste loomiseks!

Tagasivaade, II osa

Paari aasta eest Haapsalu Kutsehariduskeskuses loodusgiidipõnguid alustades tundsin tugevat võinud anda paberid sisse mis iganes akadeemilise karjääri radadele, kuid valisin edevad etenduskunstid, sest koolipingis oli juba omajagu istutud. Hiljem, kui jõudsin teatrisaalist loodusesse, matkaradadele, saatis mind erialavalikuga seoses kahtlusevärelus – kas poleks mitte pidanud end rohkem loodusteadustega kokku laulatama? Sest keset metsikut teadmistunnet olles avaldus minus võrdväärselt kirglik uudishimu.

Samas on (kaasaegse) etenduskunstniku elustiil seda aktiivselt viljeledes nii totaalne, et ühtegi muud täiendavat mõtet või tegevust sinna kõrvale õieti ei mahugi. Vankumatu kaljukindlus, kuniks juhtusin peale usutlusele (alikas teadmata ning siinses kontekstis ebaoluline), milles endine Endla teatri näitleja **Andres Karu** rääkis looduse üleolekust teatri suhtes. Esimene tõsisem mõttealge, et miski võib aegruumis veel hapramalt kaduda kui teatrikunstile omased elamused. Lõpliku tõuke tehisvalguse käest looduse ja etenduskunsti ühisosa avastama minemiseks andis minu enda väljaütlemine Rahvusringhäälingu tehtud portreeloos „Looduslikud keskkonnad ei vii mind kunagi etenduskunsti tegema“. Kas ma ikka teadsin, millest räägin? Kas olin süvenenud või proovinud?

Kõikvõimas loodus – globaalne mõõde

Enne veel, kui jõuan maiuspalana kogemusteni, mis panevad meid edaspidi looduses liikudes ümbrust teisiti märkama, pean peatuma oma loodusgiidipraktikate triloogial, mis viis mind tiirlema

eri maailmajagudesse. Viibisin pikemalt Ugandas, Austraalias ja Tais. Ikka selleks, et jõuda millegi seni tabamatu jälile. Olen andnud nende rännakute kohta ka pikemaid ülevaatlikke intervjuusid², kuid siinkohal on tähenduslik reastada (lööklausekena) mõningad sähvatused väärtustest, mis on meie jaoks harjumuspäraselt turvalised, kuid mujal hõljuvad eksootilises teadmatuses sootuks teistes sfäärides.

Tekstirännaku lennukuse huvides pole järgnevad näited seotud nimetatud riikide ega neis asuvate rahvusparkidega. Eks see pakub ka omamoodi mõistatamist, et kust tähelepanekud pärinevad.

● Aukartust äratavates loodusparkides suhtlevad loodusgiidid teiste teel kohatavate liikidega häälitades ning ühist rütmi otsides. Liikidevahelises kommunikatsioonis on märgata uudishimu ja lugupidamist jagatud ruumi vastu. ● Rahvusvahelistes väikegruppides on märgitud suhtluskeeleks inglise keel, kuid see ei tähenda, et giid seda ka päriselt valdab. Leidus giide, kes ei rääkinud sõnagi, vaid jälgisid peaaasjalikult grupi koospüsimise dünaamikat. ● Mida ekstravagantsema minevikuga teejuht, seda põnevam lähenemisnurk. Tätoveeritud gigandist ragbimängija tõi kõik pisikukrulisel pöösastest välja, nii et keegi ei julgenud piuksatadagi. Samas keerutas üks endine sommeljee igas peatuspunktis mõttelõnga liigagi detailselt ning mängis looduse sõnades suuremaks.

¹ Hütt, H. 2022. Looduslikud keskkonnad ei vii mind kunagi etenduskunsti tegema. – ERR, 13.10.; Killud: 2 | Henri Hütt. – ERRi arhiiv. ² Grünfeldt, I. 2026. Palverännak Tiigrikoopasse ehk Koreograaf loodusgiidipraktikal. – Virumaa Teataja, 12.02.; Grünfeldt, I. 2024. Ei piparda valge inimese kombel ehk Aafrikas teadmatus avastamas. – Virumaa Teataja, 28.12.

● Leidus tuure, mis algasid kontaktisiku andmete täitmise ja testamendi vormistamisega. Ohuskaala kõikus tõesti poolusest poolusesse. Kas kõigest peabki eluga tagasi tulema, küsib selle peale sisemine rokkstaar! ● See, et tuuri käigus ei kohta rändajale ohtlikke eluvorme, on välistatud. Juba järgmise põõsa taga ootab jõehobu, gorilla või püüton. Targem on kõigi nende toimetustele teed anda. ● Iga sammu jälgimine muudab looduses uudistajad keskkonna suhtes hüpervalvsaks. Vastasel juhul ei pruugi järgmist sammu tulla. ● Millised mõõtted, helid, värvid, kõrgused, sagedused, seisundid, energiad. Miski pole teada ja kõik on võimalik! ● Mida kergema südamega loobud läänelikust korrapäras, unustad informatiivsuse ning asendad selle uudishimuga, seda rikkalikum on elu. ● Kui on kole ilm (mida see kohalikus mõistes ka ei tähendaks), jäävad plaanid katki ja asemele ei pakuta midagi. Oodatakse, mil päike taas välja tuleb. ● Jne/jpm/vms/___

Need skaalad on oluline sisse tuua, et väärtustada meie oma armsat mikrotonaalselt sillerdavat ning tagasihoidlikkusest pakatavat looduspilti. Teisi liike satub siin silma alla nii harva, et ise ka ei usu. Uskuda saab ehk optimistlikke infotahvleid, millel figureerivad alatasa isendid, keda kohtab looduses liigeldes võimatult harva, aga ega lootus ei peagi realiseeruma käegakatsutavas kauguses.

Interlööd: selgitus

Olen jõudnud punkti, kus ideid, mõtteid, plaane, soove ning kavatsusi on rohkem, kui jõuan (taju)tuuride käigus huvilistele edasi anda. Seega on ainuõige (kõige võimaliku maksustamise taustal) jagada looduses liikumise mängulisi partituure, ühendades omavahel etenduskunsti keerdkäike ja argist detailide märkamist ning pakkudes meelerahu metsikuses viibimisest. Olgu vanus, liikumisvõime, entusiasm, uskumused, teadmistejanu ja pessimismiaste millised tahes, kõigile leidub midagi ning mõeldud on kõige peale!

Trikke ja nippe parema kontakti suunas liikumiseks

3, 2, 1, läks...

● Kompida, maitsta, haista kõike ettejuhtuvat, mis tekitab uudishimu. Proovida taastada nooruspõlves metaseoseid loonud sünnesteiaageen. See võib küll asuda hallide alade horisondil, kuid pole lõplikult kadunud. ● Eksisteerib eri rindeid: sambla-, põõsa-, puhma-, rohu- ja puurinne. Vahetada looduses liikudes tasandeid, kaevudes kord ninapidi samblasse, siis jälle gruuvides puulatvade tuules. Vaatenurkade paljusus loob arvestavama mõistmise, lähtudes teistest perspektiividest. ● Vaadelda teel olevate elusolendite liikumistempot ning proovida end nende rollis ette kujutada. Mis on kõige aeglasem tempo, millega suudaks veel sammu pidada? Kas jää sulamine on juba liiga aeganõudev? ● Taaselustada muinasjutte. Versioon X: proovida rännuteel põimida/kududa nõgestest särki (nagu **H. C. Andersen**i kurbilusas muinasjutus „Metsluiged“, milles kangelannast kuningatütar Elise peab metsluikledes nõiutud kuningapojad vabastama just nõgesest särkide kudumisega). Kui kaugele jõuaks üks tänapäeva rändur? Kõik tajud ei pruugi olla alati mahedalt meeli paitavad. Leidub ka särtsakaid kannatusi. Olgu edasi-viivaks looks südatalvel maasikate korjamine või muud metsavaimu heategudest tõukuvad õpetussõnad. Mütoloogiliste loojutustusviisidega flirtimine sobitub hästi kaasaegsesse punkpaganlusse. Kõige segatase kõigeaga. Miks mitte just nõgese paitust omal nahal järele proovida. Mitmekihiline mälestus garanteeritud! ● Ära eksida. Filosoofilise mõtte-unistusena on

see käinud läbi nii **Fred Jüssi** loodusõpetusest kui ka korduvalt Ööülikooli varasalvest, ent kuidas siis ära eksida? Alustada tuleb piisavalt väikeselt maa-alalt, kust ühel hetkel jõuab ikka tuttavasse paika välja. Pöörata tähelepanu sellele, kuidas tajud hajjuvad, kui kummardada näiteks marjapõõsa kohale, või milliseks muutub sirgjooneline suund puude vahel rada leides. Päike käib niikuinii oma teed ja sammal kasvab puu sellel küljel, kus on parajasti rahustavam. Usaldada taju, puhata aju. Horisondil terendab tallatud rada, naudi sinna jõudmise teadmatus. ● Kes huvitub (lindude) loendamisest, siis üksikute isendite kokkulugemisele vahelduseks tasub proovida masside kogunemise tunnistamist. Kui sattuda rändele eelnevate kogunemiste peale, siis võib proovida mõistatada, millest tuhandepealistes kolooniates omavahel jutustatakse. ● Glamuur looduses. Kohtingud ja diskoteegid pole ainsad üleslõõmist soosivad keskkonnad – selleks võib olla ka roheluses leiduv teadmatus.

näksatud mustrid või üraskite loodud rajad koorte all. Kõigel on oma loogika ning see on hingematvalt ilus. Kas teistel liikidel eksisteerib ilu mõiste? Kas kunstist saadakse aru? ● Juhtub harva, et kohalikul loodusmaastikul kohtab teist (endaga samal skaalal) elusolendit, kuid kui nii peaks tõesti minema, siis tasub end alati valmis panna, justkui kohtuks karuga. Tee end teistest suuremaks, häälitse ootamatult, muuda rütme. Nii saabub võit, olgu et kasvõi uruhiire üle. ● Kuidas on lood rakendustega, mis suudavad loodust paremini (entsüklopeedilisel tasandil) selgeks teha? Tasub proovida, tulemusi kontrollida, kontrollitus veenduda, aga sellest enam tasub usaldada oma meeli, sest need on meil kõigil ainukordsed. ● Unustada ettevaatlikkus. On kahju näha, kuidas kõige (teadmatu) suhtes ollakse üha ettevaatlikum. Kui katsud keeleaga ussilaka marja, ei juhtu sinuga midagi. Sama on ka valge kärbseseene näksimisega. Kas pole mitte huvitav teada,

kuidas maitseb surmavalt mürgine? (Seda siiski mikrotonaalselt mõõdukas koguses.) Isiklikult on kahju, et toimub kõigest ohtlikust võõrandumine, kuid eks selle eest maksavad lõivu tulevad hüperturvalises keskkonnas kasvanud põlvkonnad, kelle silms võib kõik elus osutada ohtlikuks ning rajalt kõrvalekaldu mine fataalseks. ● Nähes looduses puid värvatena paindumas, on kõige tõenäolisemalt tegemist (loodus)haldjate loodud portaaliga, millest läbi minnes ei tohiks jätta tänu avaldamata. Heade kavatsustega rännakule sisenemine on kõigi metsavaimude jaoks aktsepteeritav. Märkamata jätmine viib aga tumedates toonides eksimiseni. Mütoloogia ei ole tekkinud tühja koha pealt. Alati on kuskil vari, mis jääb hetkes olemise ja järgmise sammu vahele. ● Aidata loodusel lagundada. Kõige väärtuslikum puu on pehkinud, sajatusi saanud nott, mille peal on kõik võimalik. Kui liigud looduses, siis hekselda alati midagi peenemaks, et loodusel oleks sellega lihtsam tegeleda. ● Ja lõpetuseks ka midagi äraspidiselt populistlikku: külastada Viru raba, kui seal pole ühtegi teist (liigikaaslastest) hingelist.

Kõike läbistav kõiksus

Kui kellelgi jäi sellest assortiist väheks, siis ristumisi loodustekondadega on mitmeid. Kui on soov loodusele (tingimusteta) tagasi anda, aga ise ei oska kuskilt alustada, kas kooskõlas loodusega.

Ja (psühho)somaatilistele praktikutele: kui inimese energeetilise teekonna määratluses on olulisel kohal tsakrate süsteem, siis miks ei võiks see olemas olla ka looduses? Kaardistada piirkonda kui terviklikku energiakanalite süsteemi. Kus asub mõne väikesaare kroon- või juurtsakra? Avastamist ja tunnetamist jagub küllaga. Nii lähenedes saame vabaks ka inimese kui looduse krooni staatuse võimalikkusest. Kel geograafiliste tsakrate vastu rohkem huvi, see uudistagu **Marko Pogačniku** teost „Sacred Geography“.

Kreedo

● Naerata ja loodus naeratab sulle vastu. ● Ole sõbralike kavatsustega ning ükski sääsk ei ründa sind! ● Eksi ära tundmatutes kohtades. See aitab olemasolevates piirides paremini orienteeruda. ● Astume kõik sammu tagasi, unustame raieküpsuse, asume uuesti hindama pajupilli tämbrit ning liigume üldiselt kõigiga arvestavama kontakti suunas. Seda hindaksid nii meie esivanemad kui ka sada põlve edasi tulevad tee-rajajad.

Müürilehe ja keskkonnaajaloo keskuse KAJAK koostöös sündinud rubriik toob kokku kaks sageli eraldi eksisteerivat teemat: ajaloo ja keskkonna. Igas loos meenutavad keskkonnahumanitaarid mõnda minevikuseika, millel on tulevikule palju õelda.

● **Silvia Lotman**

Tamm ja lehis: Venemaa impeeriumide metsaajalugu

Venemaa ja tema impeeriumide metsaajalugu on samal ajal meie sugulas-rahvaste loodus- ja metsatunnetuse ning sellega seotud praktikate ajalugu. Väikerahvaste identiteedi säilitamiseks on eluliselt vajalik teisesuse ja eraldatuse sõnastamine ning tajumine.

Üks eestlaste rahvusmüüt on lugu meist kui metsa-rahvast. Kuidas selline müüt tekkis, seda on kirjeldanud pikemaalt **Tõnno Jonuks** ja **Atko Rimmel**.¹ Sel aastal tekkis huvitav võimalus tutvuda sarnase müüdi kujunemisega meie idapoolsete naaber- ja sugulasrahvaste juures. Nimelt ilmus ameerika kirjandusteadlaselt **Sophie Pinkhamilt** jaanuaris teos „The Oak and the Larch: A Forest History of Russia and Its Empires“ („Tamm ja lehis. Venemaa ja tema impeeriumide metsaajalugu“)², mis kirjeldab Vene impeeriumide alla jäänud rahvaste metsatunnetust. Küsimusele, mis rolli mängivad raamatus eestlased kui riigiga väikerahvas, pakub raamat kohe alguses vastuse. Nimelt algab teos **Lennart Meri** 1989. aasta dokfilmi „Toorumi pojad“ karupeide stseeni kirjeldusega. Pinkham maalib elava pildi sellest, kuidas handi külarahvas tõttab filmis kütitud karu tertivama, silkitab nülitud looma nahka ja palub tal end metsas mitte hirmutada. Karule ehitatakse koda ning talle lauldakse laule karuisast, taevajumal Toorumist. Meri jäädvustatud kombed peegeldavad hantide ürgset loodustunnetust: karu pole siin midagi eraldiseisvat, vaid kodumetsa ja ühiskonna loomulik osa – ning tema peied on sama enesestmõistetavad kui lähedase matused. Eestlased on siin omakorda selgelt moodsate dokumenteerijate rollis, mitte ise sügavalt metsa koos elav rahvakild.

Siberi metsatunnetus ja eastern à la „Dersu Uzala“
Pinkhami raamatu läbivaks jooneks on põlisrahvaste eraldatud eluviise säilitamine. Kõige märkimisväärssem on ajalooliselt Siberi põlisrahvaste – hantide, manside, neenetsite, sõlkuppide ning teiste – hääbumine. Raamatus on lisaks venelastele koht kõigil Venemaa vallutuste ja okupatsioonide alla jäänud rahvastel.

Eri rahvaste metsatunnetuse analüüsimisel kasutab Pinkham näitena vene geograafi **Vladimir Arsenjevi** 1926. aastal ilmunud romaani „Dersu Uzala“. Romaani nimitegelane on nanaï rahvusest kohalik giid. Ameeriklanna Pinkham nimetab romaani vesternide eeskujul *eastern*’iks, mis on laenanud oma seikluslikkuse **James Fenimore Cooperi** põnevikest. Arsenjevi raamatu peategelast Dersut kirjeldatakse hämmastuse ja vaimustuse, kuid ka sügava nukrusega. Dersut iseloomustab erakordne vastutustundlikkus: ta nõuab alati, et metsaonni tuleb lahkudes jätta toitu ja varustust neile, kes võivad sinna sattuda näljas ja hädas. Tema animistlik maailmatunnetus peegeldub keelekasutuses, kus kõigil metsaolenditel, aga ka tuel ja veel, on hing: „See maa, mägi, mets – kõik sama rahvas. Nüüd ta higistab. Kuula!... Ta hingab.“

Pinkham toob romaani kirjeldades välja venelaste kolonialistliku vaate põlisrahvaste kujutamisel. Kuigi Dersu oli reaalne isik, sai temast

romaanis Arsenjevi ekspeditsioonidel aidanud kohalike nanaï, udehe, jakuudi ja evengi teehuntide romantiseeritud koondkuju: „Minu ees seisis ürgne jahimees, keegi, kes on veetnud terve elu metsas, kelle jaoks olid linnaelu ja tsivilisatsioon võõrad... Ta ütles mulle, et ta on 53-aastane ja tal pole kunagi ölnud koda. Ta oli alati elanud lahtise taeva all ja vaid talveks ehitanud endale ajutise kasetohust jurta.“

Romantiseeritud lugu Dersust kasutatakse, et kirjeldada autori nägemust Siberist. Arsenjevi romaanis on selge, et Trans-Siberi raudtee ehitus tähendab hukku nii sealsele rikkale loodusele kui ka inimeste eluviisile, selle kinnitamiseks kulgebki lugu traagiliselt: metsaonnis korduvalt Arsenjevi elu päästnud Dersu vajab loo lõpus ise abi, kuid ta ei suuda suures Habarovski linnas „päästetuna“ tsivilisatsiooniga harjuda ning hääbub. Suure rahvusvahelise publiku ette jõudis see Siberi põlisrahvaste loodusega kokku kasvanud elu kujutav lugu 1975. aastal, kui jaapani režissööri **Akira Kurosawa** ekraniseeringuna sai film „Dersu Uzala“ parima võõrkeelse filmi Oscari.

„Vene mets“. Nõukogude propaganda ja varajane keskkonnakaitse
Venelaste metsakirjandusest rääkides teeb Pinkham pikema peatuse **Leonid Leonovi** mahukal romaanil „Vene mets“ (1954, ee 1958). Tekst valmis Stalini ajal, kuid kirjutati diktaatori surma järel sula-aja vaimus ölnud. Leonov toob teoses esile kaks praegugi aktuaalset teemat, milleks on jätkusuutlik metsamajandamine ja looduskaitse.

Leonov, kes oli ka ise aktiivne looduskaitseja ning aitas luua seltsinguid nii Venemaal kui ka Georgias, ammutas romaani peategelase Ivan Vihrovi kuju jaoks inspiratsiooni tuttavatelt metsandusteadlastelt. Romaanis ülesehitatud vastandus eetilise professori Vihrovi ja võimuahne karjeristist professori Gratsianski vahel võimaldas autoril kajastada Nõukogude metsandusteaduses kõlavalid debatte. Kuigi romaan on ebaühtlane ja infoga üleküllastatud ning selles on emotsionaalsed stseenid läbisegi Nõukogude propaganda, pakub see imeilusaid looduskirjeldusi ja tabavaid näiteid ökosüsteemide toimimisest. Ühes stseenis hoia-tab vana metsavaimu meenutav mees põlispuu maharaiumise eest: „Teil tulevad pilvedeta suved ja mõnikord lumeta talv, rahvas hakkab needma päikest... Ja kui te viimase Venemaa metsapuu maha raiute, siis mu kallid, te hakkate käima välismaadel leiva järel.“ Leonov laseb peategelase Vihrovi suu kaudu kõlada ideel, mis kõnetab ka praegu: metsale tuleks anda samasugused õigused nagu teistele avalike hüvede allikatele.

Leonov seisab romaanis vastu Nõukogude fantaasiale looduse jõuga allutamiseest ja ironiseerib allegooriliselt kurikuulsa pseudoteadlase **Trofim**

Lössenko üle, kelle algatusel sattusid Stalini ajal põlu alla geneetika põhimõtted. Leonovi romaanis ei saa looduse hoidmise eest kiita ei kommunism ega ka kapitalism – mõlemad ruttavad moderniseerimise nimel loodust hävitama. Raamat käsitleb slaavi tsivilisatsiooni ja metsi kui koos arenenud üksteisest sõltuvat kogumit. Paraku sidus Leonov metsa ka venelaste tugeva rahvusliku uhkusega, millega kaasnes teiste rahvaste halvustamine ja ksenofoobia. Leonovi romaan oli küll venelastele metsa- ja keskkonnakaitseteemade tutvustamiseks oluline verstopost, kuid kujutab samal ajal metsarahva müüti kui kolonialismi õigustamise viisi. Eestlasena on kohati hirmutav näha Venemaa impeeriumite alla kuuluvate rahvaste metsalugusid kokkupanduna.

Himki tammik. Kui puude kaitsmisest saab poliitiline protest
Pinkhami raamat ulatub otsapidi tänapäeva, tuues näiteks 2011. aastal lahvatanud Himki metsa kaitsmise liikumise Moskva lähistel. Iidne tammik oli omal ajal tsaar **Aleksei I** jahimaa ning sajandeid Moskvalaste armastatud marja- ja seenemets, piirkonna viimane puutumata roheala, mis kaitses kohalikke tööstussaaste eest.

Liikumise algatas ettevõtja **Jevgenia Tširikova** avastus, et tema pere armastatud metsaradadele plaanitakse ehitada kiirteed. Protestidega ühinesid tuhandet inimesed. Hoolimata võimude jõhkra-st survest, mis päädis ajakirjanike füüsilise väärkohtlemisega, sai liikumine rahvusvahelise kõlapinna. Värvika tsitaadina jäi kõlama Tširikova lause: „Linn on nagu hullunud elajas, kes tirib ise endal kopse välja.“

Protestijad kasutasid ära (metsa)müütilist ajalugu – sarnaselt stseenidega Leonovi „Vene met-sast“ meenutati linlastele kommet käia põlispuu juurest allikast puhast vett toomas. Rahulolema-tus kasvas sujuvalt 2012. aasta ülevenemaalisteks poliitilisteks protestideks korruptsiooni ja võlts-demokraatia vastu. Sellele järgnenud repressioo-nide laine sundis paljusid aktiviste emigreeruma. Ka Himki metsa eest võidelnud Tširikova kolis 2015. aastal Eestisse.

Pinkami raamat on hea võimalus kõrvutada eest-laste metsarahvaks olemise müüti teiste metsa-võõndi rahvaste metsamüütide ja metsakirjan-dusega. „Tamm ja lehis“ on haruldaselt põhjalik ülevaade looduse ja kirjanduse põimumisest Vene-maal ja selle ümbruses, mida tasub lugeda.

▲ Sophie Pinkham analüüsib kirjanduskriiti-lises raamatus Vladimir Arsenjevi romaani „Dersu Uzala“, 1906. aastal pildistati romaani autorit koos peategelase prototüübiks saanud Dersuga ekspeditsioonil

▲ Sophie Pinkham analüüsib kirjanduskriiti-lises raamatus Vladimir Arsenjevi romaani „Dersu Uzala“, 1906. aastal pildistati romaani autorit koos peategelase prototüübiks saanud Dersuga ekspeditsioonil

●●●○○
Kuulas **Gregor Sirendi**

Avemaria – Kuidas vabaneda üleliigsetest hammastest

(Degenerate Underground, 2026)

On 31. juuli hommik aastal 2026. Olen seda päeva ooda-nud Avemaria muuseumiöö kontserdist saati, sest just seal kuulsin, et album on värskest ära salvestatud. Ootus on olnud... pikk. Bandcampist leitud kirjeldus selgitab viivitust: „Tegelt sai album juba 2024 augusti alguses lindistatud aga siis me salme poole aastaga nii palju osavamaks et pidime uuesti lindistama hehehehe.“ Üleliigsetest hammastest vabanemise õpetus algab kummitavalt ilusa *lo-fi*-ballaadiga. Kõrvus ujuvad hellad meloodiad, õrn helikeel ja -tekstuur on kõlalt pehmed ja karvased. Ja siis võtavad Talonpoika trummid koos Riste vokaaliga sisse täiskäigu, Školin ja Kaseste raiuvad keskmistest ja madalamatest sagedustest kirurgilise täpsusega läbi. Energia, mis albumi mootori käima lööb („Programm“), on pea identne Avemaria kontserdikoge-musega.

●●●●○
Kuulas **Martin Merirand**

Lil Tili – Tallinn On Minu

(2026)

Lil Tili võimsaim trump on tema staaž. Kui Playboi Carti oli äsja oma kultusliku „beebihääle“ räpimaastikule toonud, ilmus SoundCloudi avarustesse ka Carti eesti soost järel-tulija. Aga seda kohe päris päriselt – vaevu pubekaealine Lil Tili kandis oma nime häält väänamata välja. Omamoodi kultusplaadiks saanud debüüt „Raha üle kõige“ oli igati õnnestunud *proof of concept*, kus Tili keerutas isikupära-se kirevuse ja energiaga oma sõrme otsas kuldaja *pluggi* ja varajase *rage*’i mõjutusi. Uus plaat on aga mastaapsem, tõsisem ja elulisem. Lil Tili on nüüdseks vana kala ja laseb kuulajal seda ise aimata, sättides oma read biitide kõige magusamatesse taskutesse. Taoline häälekasutus ja *autotune*’i-vilumus võimaldavad tal igat silpi tahtmise järgi moonutada ja rõhutada. Tulemuseks on lõputu kogus kõrvasse: „Zaza“ voolab algusest lõpuni justkui suurema vaevata, unus-

tamatu refrääniga „Oxy“ itsitab, pörkleb ja pöriseb ning „Värvipime“ on tervikuna üks õnnestunuimaid räpihitte, mis Eestis üldse toodetud on. Muidugi ei saa tänamata jätta biidimeistreid, kelle toodang seda kõike võimaldab. Muuhulgas on eriti sümpaatne näiteks Sigur Rósi säm-peldav „434“, mille yinyanglik kellakeste ja 808-pläri-nate kooslus räpparilt tema seni kõige hingestatumad välrelused välja jõlub. Naised, ained, disainerrii did ja kupüürid – lugude sisu on stiilile igati kohane. Lil Tili mängib reeglite järgi ja mi-dagi väga uuenduslikku ei tasugi siit oodata. See-eest on tal neist reeglitest pea virtuoslik arusaam. Austades skeenet, milles ta üles kasvas, ja skeenet, mis teda praegu ümbritseb, väljendab Lil Tili oma zanritõlgendust enese-kindlalt ja erakordse kvaliteediga.

●●●●○
Kuulas **Mark Alexander Ummelas**

●●●●○
Kuulas **Joonas Lass**

KOSMOS & DEW8 – VIIMASTE ASJADE TEADUS

(Dieu Huit Records, 2026)

See ei ole räpialbum. See on luulekogu, millele on taus-taks biite leierdatud. Kui klassikaline hiphop jääb sisult pigem argisele tasandile, siis sellel teosel keskendutak-se abstraktsele. Hingele, metafüüsikale. Kontekstivaba tunnete jada. Kindlasti on tegu anti-ATH-albumiga, sest keskenduma peab. Aga täpselt samamoodi on poisid al-bumit tehes keskendunud. Ei tõimmanud end kossuplatsil purgist üle, ei ajanud laisalt mikrissse Terence McKenna kohta kelbast. Tehti tõsisit asja, hea kvaliteediga. Kunsti, noh. Vokaal on sõnadest hoolimata igav. Kaks tüüpi loevad luulet, vahepeal üks laulab ka. Keelega mängitakse küll, aga hääle kõlaga ei ole julgetud katsetada. Instrumen-taalid on aga kohutavalt ilusad. Kõlab, nagu biitide alus-materjalide seas võiks olla mõni 1985. aastast pärinev Mahavoki raadiosalvestis või ülikrobeline nõukaegne

funk. Tegelt on vist muss ise sisse mängitud, ma ei saagi enam aru. Igajuhul on plaadi tugevaim külg vankumatu it seotud instrumentaale ja produktsooniga. Vaibidega laveeritakse kuskil L-Steelo ja Marju Kuudi vahel, sekka pisut punasest veinist läbiimbunud Genklubi poesiat. Taustal käib Tuco Salamanca *traphouse-coded* instrumentaal, mis on täiesti lummava kõlaga. Ja sinna peale kõige skisomad read varahommikusest päiksest, võõrandumisest. „Sul on väga ilus nina.“ Tasandeid on rohkem kui rotikaid kõnniteel. Aga mitte miski ei jää meel-de. Veits nagu kõvnil käimine, et pooltest asjadest ei saa alates mingist hetkest muhvi aru. Eks nemad mängivad malet, kui ülejäänud räpiskeene mängib kabet. Probleem on lihtsalt selles, et poisid on malenditega kabeturniirile kohale tulnud.

„Tony” (USA, 2026) / 1 h 47 min / Biograafia / Režissöör Matt Johnson. Osades Dominic Sessa, Antonio Banderas, Leo Woodall, Emilia Jones jt.

Arvustus

Armufäär, mis kestab igavesti

● Vaatas Peeter Kormašov

Anthony Bourdaini „Avameelselt köögist ehk seiklused kulinaarses maailmas” (ee 2005, Varrak) on kokkade piibel. Eelmise kümnendi alguses ühes mu esimestest töökohtadest Tallinnas soovitas peakokk seda mulle. Kui lõpuks tekkis imekombel vaba päev – see oli detsembris, kui igal õhtul on mõne firma jõulutrall ja kokad vihvavad topeltvahetusi teha –, tormasin raamatupoodi. Sukeldusin sealsamas püstjalal Bourdaini köögimemuaaridesse, mis annavad silmad ette nii mõnegi rokkstaari eluloole.

Kaks kokka sulgevad kööki, üks neist palub teenindajal keldrisse minna ja talle külmkapist liha tuua, sest ta olevat üksi ja uppuvat töösse – naine laskubki trepist alla, avab külmkapi ukse ja leiab sealt teise koka, kes on ennast kuidagi sisse pressinud, jäsened lotendamas... Pärast kulub naljahammastel hulk aega, et teenindaja maha rahustada. Sellised lookesed, rääkimata muidugi kogu Mendelejevi tabelist, mida terasest tööpindadelt ninna tõmmatakse.

Iga algus on raske

Sarnase lennukusega algab **Matt Johnsoni** „Tony”. Kuna film on inspireeritud raamatu „Avameelselt köögist” algusosast, on ekraanil muidugi võtmestseen, millest Bourdain on rääkinud korduvalt kui katalüsaatorist, mis pani ta kokaameti kasuks otsustama: peakokk (filmis üks abikokkadeist) sekis tagaruumis pruudiga, samal ajal kui peigmees ja pulmakuulised ootavad saalis. Nagu Johnsoni maailma esimese nutitelefonitähelendu ja hävinut vaatlav „BlackBerry” (2023), jääb seegi film meelde värvikate karakterite ja usutava ajastupildi loomisega. Noorust, eriti 70ndate USAs, on keeruline vaadata nostalgialta, seega mind ei häirinud see romantiline lähenemine Bourdaini esimestele sammudele pliidi taga.

Juba **Alexander Payne’i** „Mahajäänutes” („The Holdovers”) tundus **Dominic Sessa** huvitav tegelane. Noort Bourdaini kehastades suudab ta laverseida hästi tundelisuse ja pahelisuse, algajast kokahakatis ja tulevase staarkulbikerutaja arhetüüpide vahel. Tony valetab vanematele, et sai peene kirjandusstipendiumi, varastab neilt raha ja põgeneb puhkusemelust pakatavas Provincetowni Mas-sachusettsis, sest sinna siirdus suvets tema kooliõde **Nancy Putkoski** (**Emilia Jones**), kellest saab muide hiljem Bourdaini esimene abikaasa. Tüüpil-

sel puhevil ja endast heal arvamusel noorukil veab aga juba esimesel õhtul viltu – ta joob ennast täis ja lüüakse nokki ning ärkab tänaval sinise silma ja tühja rahakotiga.

Ainsaks pääseteeks saab töö kahtlasevõitu kala-restorani nõudepesijana. Sarnaselt sarjaga „Karu” („The Bear”) näeb „Tonyski”, et köögi A ja O on tiimitöö. Vaataja muidugi teab, et kokad on peast segased, aga siia on kokku kuhjatud ikka esmaklassiline seltskond maniakke. Piraadilaeva kapten on endine staarkokk (**Antonio Banderas**, kusjuures tema kiituseks ununes korduvalt, et tegemist on Banderasega), kes talub kannatliku meelega alluvate pohmellihommikuid, köögis triipude tegemist ning muid kriminaalseid sahkerdamisi. Tony mentoriks ja kaashobusevargaks saab pahast poisist naistemees Sal („Valges Lootoses” („The White Lotus”) samuti kelmi mänginud **Leo Woodall**), teine suurem frukt on pidevalt oma kaalu pärast puid alla saav Stavros (koomik **Stavros Halkias**).

Suhteliselt aus

Autentselt on edasi antud kokkade loomingulisi roppusi, omavahelist lõppimist ning alandusi, mis saavad eriti osaks Tonyle ehk Flacole, nagu teda kutsutakse peakokk (see tähendab hispaania keeles „kiitsakat”). Räge põletusarm – sellise sai Bourdain päriselt, kuigi oma järgmisel töösuvel – tekib sellest, et kolleeg palub enda sõnul köögi kogemust omaval Tonyl aidata tal toituisid taldrikule laduda ja too haarab tulikuumast pannist palja käega kinni. Bourdain on nentunud, et kahjuks on tema kirjutised saanud inspiratsiooniks ka matšokultuuri austajatele.¹ Samas on ta öelnud, et kui sa ei talu oma ema pihta tehtavaid roppe nalju, genitaalnimetustega tulistamist ja pidevat aasimist, siis pole su koht köögis.

On lausa ime, et Tonyt kohe ei vallandata. Esimestel tööpäevadel nõusid pestes on ta ikka üli-aeglane – tema austrite avamise tehnikat on lihtsalt valus vaadata – ja ta hakkab ärateenitud nuuti saama alles kokavahetusi tehes. Samas kuidagi peab karakteri arengut ju ekraanil näitama ning olen nii mina kui on ka teised algajad oma kogemust suuremaks valetanud ja seejuures korralikke kärke kokku keeranud. Pealegi olid Bourdaini mälestustes toonased kokad bandiidid ja eksvangid. Tänapäeval on selliseid hullarikööke raskem leida, sest restoranimaailm on professionaliseerunud

ja üleüldine töökultuur muutunud viisakamaks. Võib-olla ka igavamaks, aga seda on ju kogu ühiskond (USA) seitsmekümnendatega võrreldes.

Kui sa ei talu oma ema pihta tehtavaid roppe nalju, genitaalnimetustega tulistamist ja pidevat aasimist, siis pole su koht köögis.

Kuulsuse taak

Kuigi „Tony” on nunnu film, on vaatajal kuklas teadmine, et Bourdaini pole enam. Aastal 2018 lõpetas ta ühes Elsassi hotellitoas elu enesetapuga. Telekoka sõprade ja tuttavate jutust jääb mulje, et tal oli raske kuulsust taluda. Bourdain sai sõna otseses mõttes „nõudepesijast miljonäriks” (saksakeelne vaste Tuhkatriinu-loole), kui tema raamatud said bestselleriks, reisisaated hittideks ning köögi-uberikes ukerdamine asendus tuurigraafikuga. Ta kirjutab muutunud elust oma edukale debüüdile järgnenud raamatus „Keskmiselt küps” (ee 2011, Varrak), samuti näeb seda **Morgan Neville’i** dokumentaalis „Roadrunner” (2021).

Järgnevast annab „Tony” ainult vilksamisi aimu. Nagu ka tulevatest sõltuvustest, mis väljendub peaosatäitja Sessa tumedas pilgus. Kas Bourdain oleks seda filmi tõesti vihanud, nagu arutletakse Redditi ja mujal internetis? Ma ei tea, tänapäeval on inimesed sotsiaalmeedias targemad teiste eest nende elu ära otsustama kui nad ise. Eluloofilm on tõlgendus ja Bourdain kunstniku-kirjanikuna ilmselt mõistis seda.² Olulisem on vabadus midagi arvata.

Kinosaalist päevavalguse kätte astudes on tunne, et paneks suitsu ette, võtaks kuskil ühe liisunud õlle ja meldiks ennast esimesele ettejuhtuvale kokatööle. Kuumad grillid, sulgemispeod, nugadega vehkivad hullud ja ropp restoranižargoon – ei mõõdu päevagi, mil ma ei igatseks tagasi kööki. Nähes ühe restorani tagahoovis suitsupausil töötajaid, tõmbub mu nägu vägisi naerule. Võib-olla oli see lihtsalt noorust. Nagu „Tonyski”.

▲ Nancy Putkoski (Emilia Jones) tahab teada, kas Anthony Bourdain (Dominic Sessa) on paha või hea pois. Foto: A24 / Estonian Theatrical Distribution

► Vahetuse ajal antakse kas või üksteisele vastu lõugu, aga pärast ollakse sõbrad edasi. Vasakult: „Chef” (Antonio Banderas), Anthony Bourdain (Dominic Sessa) ja Sal (Leo Woodall). Foto: A24 / Estonian Theatrical Distribution

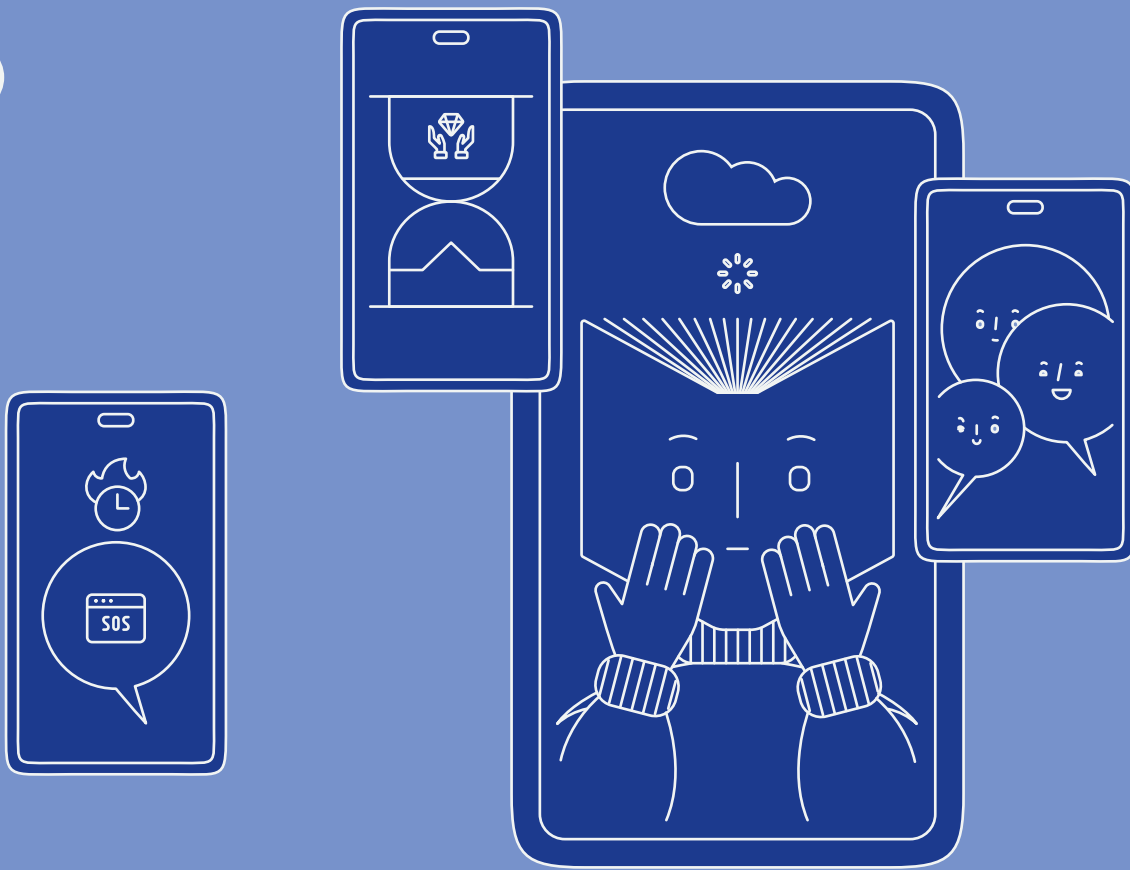

Miks valeinfo petab ka targemaid?

Meediahariduse konverents 2026

K 28. oktoober
Eesti Rahvusraamatukogus

RARA EESTI RAHVUS-
RAAMATUKOGU

¹ Williams, Z. 2026. The myth of Anthony Bourdain: how the bad boy chef became a hero to booze-hounds and bullies. – The Guardian, 11.08.

² Woolever, L. 2026. RIP Tony Bourdain, You Would Have Hated All This Discourse. – Bon Appétit, 03.08.

TERE-TSAU!!! UUDISKIRI 10/10

Taasiseseisvumispäeval ja pidupäevale järgnenud nädalatel räägiti palju, kuidas rahval – meil – ei ole enam seesugust ühtekuuluvustunnet, nagu see oli laulva revolutsiooni päevil. Siis, kui kõigi hingeks tiksus vaid üks unistus, kui toimusid spontaansed rahvakogunemised, laulmised ja eestlaste ühtsustunne oli kümnepallisüsteemis üheksa või isegi üksteist, kuid mis praegu on langenud seitsme, kuue, lausa viie palli peale? Jah, probleem on ilme, ja „Vihane rubriik” otsustas luua tööriista, mis aitaks meid uuesti kümne peale tagasi. Ja mitte ainult pidupäevadel, vaid ka esmaspäevadel, pühapäevadel, kaksikümend neli seitse, kolm kuus viis.

Esiteks – mitte et me peaksime seadust muutma, aga ka see on variant – tuleb mõelda Eesti riigi sümboolikast kui keelatud märkidest ja värvidest. Mõelda sinimustvalgest kui kompekist, mida nii väga tahaks suhu pista, aga ei tohi, ning alustada iga hommikut õrritava eelmänguga, proovides pähe sinist mütsi. Ent kahelda, kas sellega ikka sobib tänavale minna, äkki pannakse vangi, äkki tehakse trahvi, kuni lõpuks lubada oma sise- misel mässajal võimust võtta ja minna uhkelt, sinine tutimüts peas, rahva kõhkleivate ja süüdistavate pilkude ette. Siin tuleb ka luua vaikiv kokkulepe, et alati, kui näeme sinise rõivaga inimest, tuleb tema julgust kiita. Teha komplimente, anda nukke ja kallistada.

Teiseks, pole efektiivsemat ühtekuuluvuse tekitajat kui õlg õla kõrval seismine – kas riigi tasandil või kodanikualgatusena tuleb luua töörihm, mille ülesanne on korraldada iga päev spontaanseid kogunemisi. Ei lähe sõpradega padelit mängima! Ei lähe bändiproovi! Poole tunni pärast kohtume Hipodroomil ja hakkame Estonia teatri poole kõndima! Aga see ei tohi mõjuda rusuva kohustusena, kus inimesed vaatavad kella ja mossitavad, Ei, see marss peab tunduma kui kõige õigem ja hädavajalikum asi üldse! Et see on ajalooline hetk ja meie selle osa, ning seetõttu pakume, et iga kogunemise lõpus allkirjastatakse uus rahva manifest, tänase kuupäevaga, kus sõnastatakse (uuesti ja ümber) eestlaste soovid ja unistused. Eiline manifest lõpetab kehtivuse, täna uued nimed ja allkirjad.

Kolmanda ja kõige olulisema punktina tuleb kasutada rahvusringhäälingut, mis peab kui krimiromaan jätma inimesed telerite ees pidevasse ootusärevusse... Iga saade lõpeb lausega: „Meieni on jõudnud info, et asjades (mis asjades??) on toimunud pöördelised arengud (mis suunas??), ning juhul kui see ei jää meie viimaseks saateks, püsige meiega!” Siin on suur roll ka telesaate tehnilisel tiimil, kes peab aeg-ajalt ülekandeid meelega katkestama ja kaamerat väristama, jättes mulje, et me seisame puruneval jääl.

Kindlasti tasub teha ka erakorralisi teadaandeid, mille info saabub kõikidele eestlastele SMSiga: „NB NB!! TÄNA KELL 15.00 PEAMINISTRI ERAKORRALINE TEADAANNE!!” Ning siis peaminister kruvib pinget, ajab segast juttu, kuni lõpetab oma silmnähtavat muresolekut trotsides sütitava tsitaadiga. Sest ei ole nii, et istume mugavalt 5/10 peal ja loodame, et õigel hetkel oleme valmis jõud ühendama – kogu aeg tuleb olla 10/10 nagu esimese üldlaulupeo päevil, mil kuuldavasti oli veel suurem ühtekuuluvustunne kui 35 aastat tagasi, rääkimata jüriöö ülestõusust.

Vabandust, ma loen nüüd **Hurda** mälestusi ja kirjutan uue strateegia! Püsige meiega! Kui see ei jäänud Müürilehe viimaseks numbriks...

SORRY, 1 KÜSIMUS

Kui oled kiiganud kohtadesse, kus pakutakse „valikut igale maitsele”, siis kas oled midagi leidnud või soovitan sellistes reklaamlausetesse pigem kriitiliselt suhtuda?

Vastab kirjanik ja dramaturg
Heneliis Notton

Ma arvan, et ettepanek oleks väga ahvatlev, kui ma otsiksin igale maitsele valikuid pakkuvaid majutusvõimalusi Hiiumaal või käsitööllesid. Aga ma ei käi Hiiumaal ega joo õlut.

MÕÕDU- LINT

Seekordses „Mõõdulindis” asetame ühe otsa vastu president **Alar Karist** ja teise otsaga proovime mõõta raha liikumise teekonda, mis käivitus pärast kultuurirahastu preemiatega jagamist. Nagu me teame, andis Alar Karis noore kultuuri- tegelase preemia dramaturg **Priit Põldmale**, kes annetas raha organisatsioonile Fridays for Future, aga...

...Fridays for Future annetas raha edasi aasta keskkonnasõbrale Ahti Kullamaale...

...kes annetas raha aasta noorte- bändile Punk Borrelisõbrale...

...kes kasutas veits, aga mitte palju, ja annetas raha aasta muusikaõpetajale Kersti Merile...

...kes annetas raha aasta klarneti- mängijale Eeva Mägil...

...kes ei saanud üldse aru, mis raha see on ja kust see tuleb, ning peitis selle igaks juhuks Koidula parki...

...kust selle avastas üks kohalik teatrimees, kes kinkis raha oma sõbrale, dramaturg Priit Põldmale...

...kes oli maruvihane, et raha jälle temani jõudis, ning annetas selle jalamaid aasta noorteadurile...

...kes, olles väga liigutatud ja tänulik, otsustas raha edasi kinkida oma doktoritöö juhendajale, prof Otsmaale...

...kes kinkis raha Eesti Rahva Muuseumile...

...kes annetas raha president Karisele...

...kes otsustas selle endale jätta, toonitades, et tegemist oligi väikese testiga, mille eesmärk oli panna proovile eesti inimeste heasüdamlikkus. Tuleb välja, et kõik on korras ja meie tulevik on helge!

Vihase kultuurinimese külje autor on **Andreas Kübar**.

LEIUNURK: 2026. aasta suve kokkuvõte kolmes kaadris. Pildistas Kadri-Ann Kivisild

Beeta Teadetetahvel

Üritused, singlid, esikad, tutvused, ost-müük, vahetus

Rohkem infot:
muurileht.ee/teadetetahvel

ÖÖMAA EG

Johhan Rosenberg
Hendrik Kaljupärv
Sille Pihlak
Karl Joonas Alamaa

LAVAL VON KRAHLI TRUPP

ETENDUSED:
23/24/26/28/29/30 SEPTEMBER
VON KRAHLI TEATRIS
TELLISKIVI 60A/9

VON KRAHL elektron.art

NELE TIIDELEPP

10 Ways to Dance

Esietendus — 4. 09 19:30
8. 09 15:00 & 10. 09 19:30
Telliskivi Roheline Saal

elektron.art

Müürileht

Peeter Kormašov
Mark Alexander Ummelas

(saatejuhid)

(eetris kord kuus pärast lehe ilmumist)

SALVESTUS + VIKTORIIN
@BAR IDA

Esimene viktoriin: 8. september kell 20.00

ERM DIGILOOMINGU KONKURSS

Tähtaeg 4.10.26

erm.ee/digiloomingukonkurss2026

